

Beretning

om Sundhedstilstanden og Medicinalforholdene i Norge i 1854.

Sundhedstilstanden har saagodtsom over det hele Rige været meget god i Aaret 1854. Naar undtages de langs Rigets hele vestlige Kyststrækning talrige Tilfælde af Typhus samt Kighoste og Kusma, har ingen epidemisk Sygdom haft synderlig Udbredning i dette Aar.

Ingen *Sygdomsconstitution* kan siges at have været bestemt udpræget over nogen større Deel af Riget eller igjennem det hele Aar. De fleste Læger ansee *Sygdomsconstitutionen* for i det Hele at have været indifferent eller rheumatisk-cattarrhalsk. I Aarets første Maaneder havde dog den inflammatoriske *Sygdomsconstitution* Overvægten i Rigets sydlige Halvdeel med Undtagelse af Kyststrækningen fra Flekkefjord nordover, hvor den snarere maa kaldes adynamisk. Den gastriske *Constitution*, som almindeligviis gjør sig mere gjældende i Begyndelsen af Hösten, var dette Aar kun lidet fremtrædende.

Veirliget var i Aarets første 4 Maaneder næsten overalt meget ustadigt stormende, For-aaret og Sommeren varm og tör, Aarets sidste Deel fra August af usædvanlig regnfuld med voldsomme Storme i November, og paa flere Steder mere end almindelig raa og kold.

Nervefeber (Typhus) er den Sygdom, der i Medicinalberetningerne indtager den første Plads og som omtales næsten af alle Læger, hvortil Grunden maa söges ikke alene i Sygdommens Hyppighed eller dens Dödelighed (paa hosföiede Mortalitetsliste sees 341 Mennesker at være op-givne döde deraf), men ogsaa i den Omstændig-

hed, at de fleste Typhussyge behandles for of-fentlig Regning, hvorfor de blive nöiagtigere op-tegnede og omtalte end andre Syge. Uagtet Sygdommen omtales fra næsten ethvert Læge-district, kan den ikke siges i 1854 at have fore-kommet mere end almindeligt hyppigt. Navnlig har der i dette Aar ikke forekommet meget store og udbredte Epidemier. De betydeligste forekom i Lesje og Lom i Gudbrandsdalen, i Silgjord og Hjerdal i Thelemarken, i Flekkefjords og Sta-vangers Distrikter, i Nordfjords og ytre Nord-möres Distrikter, i Örkedalen, i söndre og nordre Indherred samt i östre Namdals Distrikter. Langs hele Rigets Vestkyst i Fiskedistrikterne forekom en Mængde smaae Epidemier, der tydeligen skyl-des Udbredelse ved Smitte, hvorpaa der over-hovedet fra mange Steder i Landet lægges megen Vægt.

Barselfeber har som sædvanligt fordret en Deel Ofre (46-ere opgivne döde deraf), men har ikke nogensteds hersket med stor Intensitet. Forholdsviis mange Barselkoner angrebes deraf i enkelte Dele af Bratsberg Amt samt i söndre Helgelands Distrikt.

Börnekopper, der forekom epidemisk i Chri-stiania og paa Horten i 1853, vedblev i den för-ste Halvdeel af Aaret 1854 at vise sig i Chri-stiania, hvor dog kun 85 angrebes deraf. Spredte Tilfælde af denne Sygdom iagttoges i samtlige Amter i Christiania Stift samt ved Arendal. Kun ved Drammen og paa Hadeland var Sygdomstil-fældene noget mere almindelige. Sygdommen

var overalt temmelig mild, viiste sig som oftest under Form af Varioloider. 10 Mennesker ere i Alt opgivne døde deraf.

Skarlagensfeber viiste sig epidemisk i Christiania, paa Frederikshald og i et Par nærliggende Præstegjeld samt i Ringsager paa Hedemarken. Sporadisk forekom den paa adskillige Steder mere eller mindre nær disse 3 epidemiske Arner, samt desuden i Bergen og paa Tromsø. Sygdommen var i det Hele godartet; 39 ere opgivne døde deraf.

Mæslinger forekom dette Aar næsten ikke uden i Christiania, Akershuus og Smaalehnenes Amter, hvor denne Sygdom viiste sig af og til samtidig med Skarlagensfeberen.

Kighoste gik epidemisk, i Almindelighed som Fortsættelse af Epidemierne i 1853, i enkelte Distrikter af Hedemarkens, Christians, Bratsberg, Nedenæs og Robygdelagets Amter, samt i Bergen, i søndre Bergenhuus, Romsdals, begge Trondhjems, Nordlands og Finmarkens Amter, — i de førstnævnte Amter mindre udbredt og temmelig godartet, i de sidatnævnte mere udbredt og oftere compliceret med alvorligere Brystaffectioner, saa den ikke sjelden medførte Döden. Störst Udbredelse synes Sygdommen i dette Aar at have haft i Romsdals og nordre Trondhjems Amter. 66 Individuer ere af Lægerne angivne døde af denne Sygdom.

Strubehoste omtales for 1854 ikke i Beretningerne fra Smaalehnene, Hedemarkens, Christians, Lister og Mandals, Stavanger, søndre Bergenhuus, Nordlands og Finmarkens Amter, — i de övrige kun som sporadisk, med 49 Dödafald. Exsudative Svælgbetændelser (Diphtheritis) forekom mere almindeligt, men medførte meget sjeldnere Döden. Heller ikke denne Sygdom optraadte nogetsteds som egentlig Epidemie.

Catarrhalske Affectioner, Forkjölelsesfebre, simple Halsbetændelser og lettere Betændelser i Luftveienes Sliimhinde hörte som sædvanlig til de hyppigste Sygdomme, især i Vaarmaanederne. Paa nogle Steder optraadte de epidemisk som Influenza, saasom paa Hamar, paa Ringerige, i övre Thelemarken, i Lindaas Præstegjeld i Nordhordland, i Nordfjord, i Aalesund, i nordre Helgeland og i Salten.

Kusma (Parotitis) var meget udbredt og forekom i alle Amter undtagen i nordre Bergenhuus; almindeligst var den i og om Christiania

og Frederikshald, i Österdalen og Gudbrandsdalen, i Trondhjem, Indherred og paa Vardö, tildeels som Fortsættelse af Epidemien i 1853. Sygdommen var overalt af en mild Charakteer.

Betændelsessygdomme vare overhovedet ikke meget fremtrædende dette Aar. Lungebetændelser forekom hyppigere i Christiania Stift end i de övrige Dele af Riget og vare navnlig almindelige i övre Romerige, i Edøberg, paa Hedemarken, i Österdalen, i Drammen, i Jarlsberg og Laurvigs Amt. 224 Individuer ere i Alt paa Lægernes Lister opførte som døde af Lungebetændelse.

Acute Rheumatismen vare ikke meget almindelige, chronisk Rheumatisme derimod af de allerhyppigste Sygdomme næsten overalt.

Koldfeber iagttoges ikke sjelden langs Rigets sydlige Kyst, men var som oftest indført fra udenlandske Havne. Paa Hvalöerne begyndte en Epidemie af denne Sygdom at udvikle sig imod Enden af Aaret, hvilken fortsatte sig og naaede stor Udbredning i det fölgende Aar. Inde i Landet var Koldfeber meget sjelden og næsten altid indført andetstedsfra.

Blodgang optraadte epidemisk i en stor Deel af Hedemarkens Amt i Aarets sidste Halvdeel, forekom om Sommeren i Valdars, Land og paa Ringerige. I Alt døde 61 deraf.

Diarrhoe og *Cholérine* viiste sig almindelige i de samme Dele af Landet som i det foregaaende Aar, men i langt ringere Mængde og Grad end dengang, samt desuden i de Distrikter, hvor Blodgang gik epidemisk, altsaa fornemmelig i Christiania og Christiansands Stifter. Mere epidemisk Udbredning maa disse gastriske Uordener ansees at have haft i nogle Dele af Hedemarkens, Buskeruds og Bratsbergs Amter. De optraadte fornemmelig i Maanederne Juli til September, vare dog enkelte Steder hyppige det hele Aar.

Den ondartede Cholera angreb fra Enden af August til Enden af October 38 Individuer i vestre Nedenæs Distrikt i Omegnen af Arendal; af disse døde 24.

Veneriske Sygdomme synes ikke at have været mere udbredt end ellers; langs Sökysten forekom især Gonorrhoe og primære syphilitiske Tilfælde, indførte med Söfolk, i de indre Bygder oftere secundær og tertiær Syphilis, som paa enkelte Steder var bleven mere udbredt blandt

Befolkningen, saa at man havde fundet det nødvendigt at foretage regelmæssige Visitationer, ligesom det i længere Tid har været Tilfældet med puellæ publicæ i Rigets større Byer. Navnlig er Sygdommen meget udbredt i Selbo, hvor det til Sygdommens Bekjæmpelse oprettede midlertidige Sygehuus fremdeles var i Virksomhed, i Slidre i Valdres samt tildeels endnu i indre Nordmøre. Radesyge var fremdeles i Aftagende.

Chroniske Hudsygdomme, isærdeleshed *Fnat*, vare fremdeles særdeles hyppige i mange af Landets Fjeld- og Fjorddistrikter, især i Valdres, i Christiansands og Bergens Stifter, medens de vare forholdsviis sjeldnere i Trondhjems Stift (med Undtagelse af søndre Indherred) samt i Nordland og Finmarken. Nogle Steder havde dog Almuen begyndt at søge hyppigere Raad imod disse Sygdomme, saaledes i Hardanger.

Spedalskhedens Tiltagen langs Rigets Vestkyst fra Stavanger til Finmarken siden Tællingen i 1853 kan af Medicinalberetningerne for 1854 kun vanskeligen beregnes; fra mange Steder omtales dog nye Tilfælde at være iagttagne. 89 *Spedalske* ere af Lægerne opgivne i Aarets Løb at være døde.

Kjertelsyge og *Svindot* høre fremdeles til de hyppigste chroniske Sygdomme, som næsten overalt i de sydligere Dele af Riget synes at være i Tiltagende, og heller ikke i de nordligere ere ualmindelige. Efter Lægenes Opgivende ere i 1854 450 Dödsfald forarsagede af *Svindot*.

Skjörbug viiste sig i April i Trondhjems Tugthaus, men ophørte snart, hvilket ogsaa var Tilfældet blandt det i Vadsö garnisonerende Militær.

Blegsot er fremdeles en meget hyppig Sygdom i det hele söndenfjeldske Norge og tildeels indtil Trondhjem; langs Vestkysten fra Stavanger af nordover er den sjeldnere, medens Menstruationsanomalier netop i disse Egne ere hyppige. I Nordland og Finmarken forekommer *Blegsot* sjelden, naar undtages i Senjen.

Nervöse Mavesmerter (Cardialgia) er som forhen en af de alleralmindeligst forekommende Sygdomme saagodtsom over hele Riget, ligesom ogsaa chronisk Mavebetændelse og Ormesygdomme høre til de meget almindelige Tilfælde næsten i alle Distrikter.

Af andre chroniske Sygdomme, der nævnes hyppigt i Lægenes Beretninger, maae omtales

Hysterie og Kræft. Af den sidste Sygdom ere 114 opgivne døde.

Endelig fortjener at nævnes en i de fleste Distrikter af Lister og Mandals Amt forekommende epidemisk Öienbetændelse, som især viiste sig hos de til Exercits indkaldte Militære.

6 *examinerede Læger* ere i Aaret 1854 udgaede fra Universitetet. Antallet af autoriserede Læger var 306; Antallet af autoriserede Dyrleger 28.

8 *Pharmaceuter* have absolveret den pharmaceutiske Examen.

Jordemoderexamen udholdtes af 10 Fruentimmer. I Alt ere nu 580 *Jordemödre* udgaede fra Jordemoderskolen i Christiania.

Qvaksalverie omtales forholdsviis sjeldent i Medicinalberetningerne og synes overhovedet i Aftagende.

Antallet af *medico-legale Forretninger*, udførte i Aarets Løb, er 115; desuden er der foretaget Undersögelse af og afgivet Erklæringer om en Mængde *Sindssyge*.

Antallet af *Vaccinerede* er opgivet til 34,731, hvoraf i Christiania Stift . . . 15,761
 - Christiansands — . . . 5,854
 - Bergens — . . . 5,170
 - Trondhjems — . . . 4,602
 - Tromsö — . . . 3,344
 Sum 34,731

Mortaliteten har i 1854 været noget mindre end i det foregaaende Aar. Der indtraf 23,362 Dödsfald, hvilket giver en Mortalitetsprocent af 1,54, eller et Forhold af 15,4 Døde af hvert Tusinde Mennesker, som levede i Aarets Løb (Dödfödte ei medregnede). Naar de Dödfödte medregnes, bliver Dödsfaldenes Antal 25,544 og Mortalitetsprocenten 1,68, der er 0,21 mindre end i 1853.

Antallet af Døde i ethvert af Stifterne i Aarene 1852, 1853 og 1854 vil sees af følgende Liste:

	1852.	1853.	1854.
i Christiania Stift	10,993.	12,667.	10,085
- Christiansands —	4,192.	4,139.	3,785
- Bergens —	4,329.	3,878.	3,930
- Trondhjems —	3,619.	3,594.	3,292
- Tromsö —	2,432.	2,113.	2,270
Sum	25,565.	26,391.	23,362

Antallet af Fødte (Dödfødte uberegnete) var i 1854 = 49,896, i 1853 = 46,039, i 1852 = 44,219. Overskuddet af Fødte over Døde i 1854 er saaledes 26,534. Hele Rigets Folkemængde bliver derefter ved Udgangen af 1854

i Christiania	Stift fødtes	20,885	ægte og	2,221	uægte Börn,
- Christiansands	— —	7,796	— -	282	—
- Bergens	— —	7,111	— -	499	—
- Trondhjems	— —	5,425	— -	1,016	—
- Tromsö	— —	4,146	— -	515	—

Tilsammen 45,363 ægte og 4,533 uægte Börn.

Der kommer altsaa 1 uægte Barn paa 11,01 af samtlige fødte Börn, hvilket er et lidt ugunstigere Forhold end det foregaaende Aar, som gav 1 uægte Barn paa 11,1. Beregnes de uægte Börn i Forhold ikke til samtlige fødte Börn, men i Forhold til samtlige Födsler (i Aaret 1854

i Christiania	Stift kommer der	1	uægte Barn paa	10,0	Födsler,
- Christiansands	— —	1	— —	27,5	—
- Bergens	— —	1	— —	14,5	—
- Trondhjems	— —	1	— —	6,1	—
- Tromsö	— —	1	— —	8,8	—

Forholdet er altsaa fremdeles gunstigst for Christiansands Stift og endog noget bedre end i 1853, og ugunstigst for Trondhjems Stift, hvor det er mindre gunstig end i 1853. I Christiania Stift er Forholdet derimod lidt bedre, medens det i Bergens og Tromsö Stifter stiller sig lidt ufordeelagtigere end i det foregaaende Aar.

Antallet af Dödfødte i 1854 er 2,182, hvilket giver et Forhold af 1 Dödfödt til 22,9 levende Fødte; i 1853 var Forholdet 1:23,1. Af de Dödfødte vare 325 uægte.

= 1,496,512, uberegnet Indvandrede og Ud-vandrede*).

Forholdet mellem ægte og uægte fødte Börn i ethvert af Stifterne i Aaret 1854 vil erfares af nedenstaaende Liste:

ægte og 2,221 uægte Börn, forefaldt nemlig 645 Tvilling- og 11 Trillingfödsler), og de Dödfødte medregnes, kommer der i 1854 1 uægte Barn paa 10,6 Födsler.

For de forskjellige Stifter stiller dette Forhold sig saaledes:

Hermed følger en tabellarisk Oversigt over de i ethvert af Rigets offentlige civile Sygehuse og Sindssygeasyler behandlede Syge med Angivelse af Behandlingens Udfald, samt en Fortegnelse over de af Lægerne (og fra Sygehusene) anmeldte Dödsarsager, ligesom ogsaa en nøiere Angivelse af Sygdoms- og Medicinalforholdene i ethvert af Rigets Overövrighedsdistrikter, bearbejdet efter de af Lægerne indsendte aarlige Medicinalberetninger for Aaret 1854.

I. Christiania By.

Sundhedstilstanden har i Aaret 1854 været ganske god, om Sommeren endog meget god. Den største Sygelighed og de fleste Dödsfald, især blandt Börn, indtraf efter Stadsphysici Op-givende mod Enden af Aaret. Antallet af de i Byens Menigheder Døde var 651, altsaa betydeligt færre end i det foregaaende Aar (da der døde 1553). Ingen epidemiske Sygdomme vare meget udbredte; der forekom Tilfælde af Parotit, Börnekopper, Skarlagensfeber og Mæslinger.

Sygdomsconstitutionen angives at have været af ubestemt Charakter; Stadsphysicus ansaa den for at være mere adynamisk i Begyndelsen af Aaret, derimod sthenisk mod Enden af samme; Andre anföre en catarrhalsk-rheumatisk Constitution som herskende i Aarets første Halvaar og

*) Rigets Folkemængde udgjorde ved Udgangen af 1855 ifølge Folketællingen 1,490,047. Uoverensstemmelsen har tildeels sin Grund i de skeede betydelige Udvandringer fra Riget, dels i at neppe Alle ere blevne medregnede ved Folketællingen, Söfolk f. Ex.

sidste Kvartal, en gastrisk i tredje Kvartal. Hörbye, som i Aarets Löb behandlede 850 Syge, og havde 67 Døde, anfører om Sygeligheden og Sygdomsconstitutionen for hver Maaned Følgende:

Januar: Sygeligheden temmelig stor; Börnekopperne tiltagende, catarrhalske Tilfælde afgive de fleste Patienter; 6 Dödsfald.

Februar: Flere Tilfælde af Parotit og Inflammationer; 3 Døde; forresten som Januar.

Marts: Sygeligheden meget betydelig; Börnekopperne aftagne; Sygdomsconstitutionen inflammatorisk; 11 Døde.

April: Sygeligheden lidt lavere; Börnekopperne betydelig aftagne, Parotit tiltagen; Sygdomsconstitutionen inflammatorisk-catarrhalsk; 6 Døde.

Mai: Sygeligheden aftagen; Börnekopperne næsten ophørte; inflammatorisk og catarrhalske Tilfælde fremdeles hyppigt forekommende; 7 Døde.

Juni: Sygeligheden ubetydelig; Börnekopperne ophørte, nogle Febre og Diarrhoeer; ingen Døde.

Juli: Sygeligheden temmelig lav; dog mange Diarrhoeer, Choleriner, endog 2 Tilfælde, der kunde kaldes Cholera, men som endte heldigt; 2 Døde.

August: Sygeligheden tiltagen; den gastriske Sygdomsconstitution afgiver de fleste Syge; 4 Døde.

September: Sundhedstilstanden meget god; den gastriske Constitution næsten ophørt, sporadiske Tilfælde af Skarlagensfeber; 5 Døde.

October: Sundhedstilstanden i det Hele taget temmelig god, men Scarlatina epidemisk med enkelte Tilfælde af Rubeolæ og Morbilli; enkelte Variceller; 12 Døde, hvoraf 7 af Skarlagensfeber.

November: Sygeligheden noget tiltagen; Skarlagensfeber vedvarer, catarrhalske Tilfælde hyppige; 3 Døde.

December: Sygeligheden steg pludseligt meget betydeligt; Inflammationer hyppigst repræsenterede, Skarlagensfeberen synes noget aftagen; 8 Døde. —

Typhus forekom af og til hele Aaret. Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom af 938 Syge 136 lidende af Typhus, af hvilke 15 døde, og 91 med simpel Feber, hvoraf 1 døde.

Barsel-feber viiste sig af og til. Paa Födelsstiftelsen, hvor i Aarets Löb 206 Barselqvinder fødte, viiste der sig hos 37 febrilsk Tilstand med Irritationstilfælde i Underlivsorganerne; de fleste vare dog lette Tilfælde, og samtlige helbrededes.

Börnekopper, der havde hersket temmelig stærkt det foregaaende Aar, vedbleve at vise sig i dette Aar indtil Juli. I Alt vare 85 deraf angrebne, hvoriblandt 24 uvaccinerede Börn. Flere af de Syge havde modificerede Kopper. Det i 1853 oprettede Koppelazareth var i 1854 belagt med 66 Syge, indtil det den 5te Juli blev lukket. Af disse 66 havde 29 Variolæ veræ, 37 Varioloides. 2 uvaccinerede Dreng paa 2 og 4 Aar døde (Hörbye).

Vandkopper vare almindelige i Begyndelsen og Enden af Aaret. Rosen forekom af og til.

Skarlagensfeber viiste sig fra Sommeren af og angreb mange Börn; den var hos Mange meget heftig og dræbte især ved Eftersygdomme f. Ex. Ödem. Lund behandlede i Aarets Löb i Alt 30 med Scarlatina og Rubeolæ, samtlige Börn under 10 Aar. "Feberen var undertiden under Eruptionen meget heftig. Den ledsagende Halsbetændelse var aldrig af ondartet eller exsudativ Natur. Under Desquamationen opstod hos Mange, mere end Tredieparten af de Angrebne, Ödem enten alene i Ansigtet eller tillige i Extremiteterne. Ödemet viste sig gjerne pludseligt samtidigt med et almindeligt Ildebefindende, Brækning, undertiden Smerter ved Tryk i Lumbarregionen og en tydelig Forandring i Urinen, der gjerne først blev brunlig eller rödlig paa Grund af iblandet Blod og senere tyk, uklar, graalig og ved Undersøgelse viiste sig at indeholde Eggehvide. Et diaphoretisk Forhold, et varmt Grödomslag i Lumbarregionen, undertiden Blodigler eller Blodkopper, applicerede paa dette Sted, bragte i Almindelighed Ödemet til at svinde og gjengav Urinen sit normale Udseende. Sjelden vare Diuretica, naar Ödemet i længere Tid bestod, nödvendige. Blandt andre Complicationer af Sygdommen kan anføres stinkende Otorrhoe og Opsvulmen af Kjertlerne paa Halsen. Dette sidste Tilfælde lod sig ikke altid hæve ved kraftige udvendige Resolventia, saasom Indgnidning af en Salve af Lapis infernalis, men gik undertiden over til en stor Absces." Efter flere Lægers Observationer var Skarlagensfeberen lumsk;

den viste sig ofte med et Morbilli eller Rubeolæ-lignende Exanthem og dræbte undertiden ved Qvælning formedelst Svulst i Parotis og de nærliggende Kjertler paa Halsen (Kierulf), ofte var den forbunden med Hjernelidelse (Solberg, Grön, Preus).

Mæslinger forekom ifølge nogle Læger samtidig med Skarlagensfeberen, men var godartet. Backer behandlede saaledes 14 Tilfælde af Mæslinger, derimod kun 4 af Skarlagensfeber.

Kighoste ytrede sig fra September af, blev almindelig mod Enden af Aaret, men var godartet.

Strubehoste forekom kun ganske enkeltviis.

Catarrhalske Halsbetændelser vare almindelige især Vaar og Høst, exsudative saaes af og til. I de sidste Maaneder af Aaret, da Skarlagensfeber forekom hyppigere, vare Halsbetændelser især hyppige, saa det syntes som om disse 2 Sygdomme kunde være afhængige af den samme epidemiske Constitution (Lund). En anden Læge (Munch) ansaa endog Halsbetændelserne for at være en Modification af Skarlagensfeberen (*Scarlatina sine exanthemate*).

Parotit vedblev som Epidemie fra 1853, varede til ud paa Sommeren, medførte ofte Metastaser til Testiklerne og var bestemt contagiös (Döderlein, Lund).

Catarrhalske Affectioner vare almindelige især i Begyndelsen og Enden af Aaret. Bronchiter og hos Börn Laryngiter vare hyppige om Vaaren. Catarrhalfebre vare mere sjeldne.

Lungebetændelser vare de hyppigste inflammatoriske Sygdomme, især i den sidste Deel af Aaret. Pleuriter, Pericarditer og Peritonæiter vare ikke sjeldne (Döderlein). Paa Rigshospitalets medicinske Afdeling indkom af 938 Syge 140 lidende af Lungebetændelse og 14 af Pleuritis, af hvilke respective 25 og 2 døde. Lund behandlede 15 Lungebetændelser, deraf 7 i September og November; Wetlesen 31, hvoraf 27 i Aarets første Halvdeel.

Acut Rheumatisme var temmelig almindelig hele Aaret, især i Begyndelsen af samme. Munch behandlede 4 Tilfælde af vel udtalt acut Lederreumatisme med Veratrin indvendigt efter Piedognels Methode med udmærket godt Resultat; i eet Tilfælde, det heftigste af dem, indtraadte Helbredelse den 11te Dag; der opstod i intet af disse Tilfælde Hjerteaffection.

Koldfeber iagttoges enkeltviis om Sommeren. Paa Rigshospitalet behandlede 8 Tilfælde; 4 Læger have opgivet i Alt 9 Tilfælde.

Urdener i Digestionsorganerne, Diarrhoeer, vedbleve fra 1853 at vise sig temmelig ofte, tiltoge i Antal udover Sommeren og bleve sjeldne om Vinteren. Diarrhoeer og Choleriner forekom hos Börn almindeligt i Juni til September; nogle døde deraf.

Venerisk Sygdom var ikke mere udbredt end sædvanligt. Paa Rigshospitalets Afdeling for Hudsyge indkom 118 Mænd og 148 Qvinder for Syphilis, 78 Mænd og 40 Qvinder for Gonorrhoe. 4 havde Radesyge. Fra Christiania By indlagdes af det nævnte Antal 91 puellæ publicæ og 156 andre Syge med veneriske Tilfælde.

Fnat er fremdeles sjelden, Skurv hyppigere.

Kjertelsyge og *Svindesot* ere almindelige; den sidste Sygdom fordrer mange Offere.

Af andre *chroniske Sygdomme* iagttoges oftere Vattersot. Blegspot, Menstruationsanomalier, Cardialgier, Ormesygdom, Hæmorrhoidaltilfælde, samt Ulcera.

Drankersygdomme vare sjeldnere end i 1853. (Döderlein).

En *Osteforgiftning* hos nogle og tyve Börn omtales af Solberg.

Kierulf gjør opmærksom paa den store Mortalitet i Christiania og dens Forstæder, hvilken i de senere Aar har været omtrent dobbelt saa stor som Middelmortaliteten for hele Riget; han tilskriver dette hovedsagelig manglende offentlig Reenlighed i Byen og tildeels derværende locale Forhold. Saafremt Localautoriteternes Bestræbelser ikke skulde formaae at forbedre Tilstanden i saa Henseende, anseer han det nødvendigt, at der indskrives ad Lovgivningens Vei, i Lighed med hvad der i England er skeet ved Hjælp af den nye Sundhedslov. — Wetlesen klager over Arbejdsstandens usunde og dog kostbare Boliger, hvilke han ofte anseer farlige for Beboernes Helbred og Liv.

Antallet af *Vaccinerede* er opgivet til 502 Personer, hvoraf 470 fra Christiania By, de övrige 32 fra Akershuus Amt og fornemmelig fra Akers Sogn.

7 *legale Obductioner* ere foretagne i Aarets

Løb, hvorhos Stadsphysicus har afgivet flere medicinsk-forensiske Betænkninger og Attester.

Antallet af *Sindssyge*, der have været under Lægebehandling i Byen, er, saavidt afgivet i Beretningerne, 104, hvoraf 38 vare i Aarets Løb ny tilkomne. 94 af det nævnte Antal behandlede i Christiania Sindssygeasyl, 6 i Akershuus Strafanstalt og 4 privat i Byen.

Chirurgiske Operationer af større Betydning foretoges 83 Gange paa Rigshospitalets chirurgiske Afdeling. Af Lægerne nævnes kun en Exstirpation af et Lipom (Hörbye) og en Amputation af Skinnebenet (P. Winge).

6 *obstetriciske Operationer* foretoges paa Födelsstiftelsen, nemlig en Perforation og Kephalo-tripsie (Konen døde) 4 Tangoperationer og 1 Lösningen og Udtagelse af Efterbyrden. Ved Operationerne saavel som ved meget smertelige Forløsninger brugtes oftere Chloroform, altid med heldigt Udfald. Af Lægerne omtales: 1 Perforation og Extraction med Tang, af Kierulf (Konen døde); ved Sectionen fandtes Exostoser i Bækkenet og Ruptur af Uteri nederste Segment. 5 Tangoperationer, 1 Vending og 2 Extractioner af Fosteret.

10 Barselkvinder ere opgivne som *døde paa Barselseng*; 150 *Börn døde under 1 Aar gamle*.

Af *Sygehuse* haves — foruden Rigshospitalet og den dermed forbundne Födelsstiftelse — 1 Sygehuus for Byens fattige chroniske Syge, 1 Sindssygeasyl og desuden Sygehuusafdelinger i Akershuus Strafarbeidsanstalt og i Christiania Tugthuus. I det førstnævnte af disse Fængselsygehuse behandlede i 7260 Dage 184 Syge, af hvilke 6 døde, — deraf vare 2 Selvmordere; i den sidstnævnte i 6431 Dage, 228 Syge, af hvilke 5 døde. Et i 1853 aabnet Koppelazareth var i Virksomhed til 5te Juli 1854 med 66 Syge og 912 Forpleiningsdage i sidstnævnte Aar. I Tvangsanstalten "Christian Augusts Minde", som havde et Belæg af 100—200 Lemmer, vare daglig 3—4 syge med i Alt 1211 Sygedage; 1 døde; paa Sygehuse indlagdes derfra 39 Syge.

Byens 3 *Apotheker* beskjæftigede 19 Pharmaceuter; ved den i Apothekerne foretagne aarlige Visitation befandtes alle i god Orden.

Badeindretning findes paa Rigshospitalet, hvor der foruden af Hospitalets Syge toges 3416 Karbad og 1411 Dampbad (755 og 456 flere end i 1853); desuden findes 2 Styrtebade og 6 of-

fentlige Söbadindretninger foruden flere private.

Christiania har 56 *Læger*, af hvilke 8 ere i civilt, 16 i militært Embede, 3 ere Fattiglæger, 5 practisere ikke. 1 Læge udfører den offentlige Vaccination. 35 *Jordemödre* ere opgivne at være bosatte i Byen, som lønner 1 af dem fast og desuden betaler enhver Jordemoder $\frac{1}{2}$ Spd. for hver af dem betjent fattig Barselqvinde.

II. Akershuus Amt.

Sundhedstilstanden var usædvanlig god især om Sommeren og Begyndelsen af Hösten. Udbredte Epidemier herskede ikke dette Aar i Amtet; der forekom vel nogle Tilfælde af Typhus, Börnekopper, Skarlagensfeber, Mæslinger og Parrotit, men enten enkeltviis eller i smaae indskrænkede Epidemier. *Sygdomsconstitutionen* maa ansees for at have været indifferent. Distriktlægen i övre Romerige angiver vel den inflammatoriske Sygdomsconstitution at have været fremherskende, men bemærker tillige, at der forekom nogle mere astheniske Epidemier. Fra Folloug anföres Sygdomsconstitutionen af en Læge indifferent, af en anden inflammatorisk i Aarets første 4 Maaneder, catarrhalsk-inflammatorisk i den sidste Deel af Aaret, derimod dynamisk af Lægen i Hölands Præstegjeld. Tide- mand behandlede i Oslo og östre Aker 207 Syge, af hvilke 20 døde, deraf i Aarets første Qvartal respective 28 og 4, i andet 54 og 5, i tredie 38 og 6 og i fjerde Qvartal 87 og 5.

Typhus viste sig i enkelte smaae Epidemier, især i Höland, hvor Sygdommen ogsaa herskede i 1853, og hvor i dette Aar 71 angrebes og 8 døde. Her havde Sygdommen et bestemt abdominelt Præg, hvilket ogsaa var Tilfældet med en liden godartet Epidemie paa et Par Gaarde i Næs i övre Romerige; i Urskoug herskede derimod i Slutningen af Aaret en vistnok lidet udbredt men vel karakteriseret og heftig Cerebraltypus. I Amtets övrige Præstegjeld forekom Sygdommen ikke eller kun sporadisk.

Barselfeber angives at have forekommet hos 21 Barselkvinder, af hvilke 2 døde.

Börnekopper iagttoges enkeltviis i Aker, Hurdalen, Gjerdrum og Næs, i Höland og i Soner Præstegjeld. Sygdommen var mild og kun 1 Barn angives död deraf.

Vandkopper forekom i de 2 sidstnævnte Præ-

stegjeld. Rosen var almindelig i övre Romerige om Vaaren, Urticaria i Berum om Sommeren.

Skarlagensfeber gik som en mild Epidemie mod Slutningen af Aaret i Aker, Berum, Ullensager og Aas. Kun nogle faae Börn döde deraf.

Mæslinger med Halsaffection og ofte paafølgende hydropiske Tilfælde forekom epidemisk i Höland. 14 Individer opgaves at være döde deraf (Hagemann).

Af *Strubehoste* döde et Par Börn i Aker. *Exsudativ Svælgbetændelse* iagttoges enkeltviis i Enden af Aaret i övre Romerige.

Parotit var epidemisk i Aarets förste Deel i Aker og nedre Rommerige samt i Folloug.

Catarrhalske Tilfælde vare i Aker og nedre Romerige hyppige om Vaaren.

Betændelsessygdomme forekom i Aker og hele Romerige som sædvanligt af og til om Vinteren, bleve om Vaaren mere almindelige, ja forekom enkelte Steder med næsten epidemisk Udbredning. Dette var navnlig Tilfælde med Lungebetændelser, som efter Hals's Beretning gik næsten epidemisk i Ullensager i April og Mai. I samme Bygd forekom en Deel slemme Meningiter og Peritonæiter; Lungebetændelserne vare derimod for det Meste godartede.

Koldfeber iagttoges af og til i Aker og især i Sandvigen i Berum.

Cholérine var hyppig hele Sommeren i Berum.

Venerisk Sygdom forekom som sædvanligt ikke sjelden i Nærheden af Christiania. Af Distriktslægen i Aker og nedre Romerige angives saaledes 21 Tilfælde af Syphilis og 9 af Gonorrhoe at være indlagte paa Rigshospitalet. I övre Romerige var Syphilis og Hudsygdomme i det Hele meget sjeldnere end för (Hals).

Kjertelsyge og *Svindot* ere over hele Amtet meget udbredte Sygdomme. Navnlig omtales den förste Sygdom ofte i Beretningerne fra Dröbak og Folloug; Rachitis ligeledes fra övre Romerige.

Af andre *chroniske Sygdomme* mærkes Bleg-sot, Cardialgier, Orm, chronisk Rheumatisme og Vattersot. Wisbech omtaler en Kone i Nittedal med Hypertrophie af Leveren, som blev puncteret for Ascites 12 Gange og hos hvem der hver Gang udtömtes 9 à 10 Potter Fluidum. Hun levede endnu ved Aarets Udgang. Organiske Leversygdomme angives oftere at forekomme i övre Romerige; ligeledes Ischias.

Af *medicinsk Topographie* findes i dette Aars Beretninger kun en Fremhævelse af de gunstige hygiæniske Forhold i Dröbak, som maa ansees for et sjelden sundt Levested (N. Heiberg).

Fattigsygepleien udföres i de fleste af Amtets Præstegjeld af privat ansatte Fattiglæger. I Aker og nedre Romeriges Distrikt udförer Distriktslægen Tilsynet med de fattige Syge kun i Nittedal og Asker.

Blandt skadelige Skikke gjør Hagemann opmærksom paa den i Höland ikke ualmindelige Brug af Arsenikpræparater mod Tandpine og urene Saar samt som Fluegift, hvorved der er indtruffet Forgiftningstilfælde. Handel med Arsenikpræparater som Fluegift drives der især af Svensker.

Antallet af de *Vaccinerede* i Amtet er 2178. 6 *medico-legale Obductioner* og *Undersøgelser* ere udförte.

5 *Sindssyge* ere angivne at have nydt Lægetilsyn i Folloug.

Af *chirurgiske Operationer* omtales kun en Amputation af en Finger (Tidemand) og Operation for Hareskaar (Hagemann).

Af *obstetriciske Operationer* ere udförte af Lægerne: Vending 5 Gange, Forlösning med Tang 17 Gange, Perforation 2 Gange. En af de ved Tang Forlöste döde af Ecclampsie; en af Vendingerne indiceredes af Placenta prævia; den ene Perforation indiceredes ved betydelig Bækken-sneverhed og höi Grad af Svækkelse hos den Födende (Hals), for den anden er i Medicinalberetningen ingen Indication anført. En Barselkone, hos hvem der var skeet Ruptura uteri, forlöstes efter forgjæves Anvendelse af Tang ved Vending (Schultze); hun döde strax efter. Forövrigt anføres 7 Koner at være döde paa Barsel-seng.

Antallet af *Dödföde* er i övre Romerige op-givet til 59.

Af *Sygehuusindretninger* haves 1 Sindssyge-asyl i Oslo og en Sygeafdeling i Bods-fængslet, som har sin egen Læge. I Oslo Lehnsmandsarrest udföres Lægetilsynet af Distriktslægen, som der behandlede 13 Syge i 241 Dage.

Apothek findes i Dröbak; det blev ved den aarlige Visitation befundet vel forsynet med gode Varer.

Af *Badeindretninger* findes Eidsvold jernholdige Sundhedsbrönd og Bad; 1 Dambad i Næs,

der dog kun er lidet besøgt. I Soon have 1 Strömbad og i Dröbak flere private Badeindretninger, som benytttes meget.

Medicinalpersonalet i Amtets Lægedistrikter ere:

1. *Aker og nedre Romerige*: 5 Læger, 6 ansatte Jordemødre, 12 Hjelpevaccinatører. Desuden har Akers Præstegjeld 2 i Christiania bosatte Fattiglæger.
2. *Øvre Romerige*: 5 Læger. Jordemødres og Vaccinatørers Antal er ikke opgivet.
3. *Folloug*: 6 Læger, hvoraf 2 i Dröbak, 1 i Soon, 7 Jordemødre og 7 Hjelpevaccinatører.

III. Smaalehnenes Amt.

Sundhedstilstanden angives for de fleste Præstegjeld i Amtet at have været god; kun i Trögstad anfører Riis, at den var mindre god. Af epidemiske Sygdomme forekom kun enkelte mindre udbredte Typhusepidemier, Skarlagensfeber og Parotit.

Sygdomsconstitutionen var de fleste Steder indifferent; paa Moss angives en typhös Constitution at have været fremherskende i Begyndelsen af Aaret (Nygaard). I Rakkestad, Edsberg, Trygstad, Aremark, Ödemark og Rödenæs synes den stheniske Sygdomscharakter at have været meest fremtrædende, især i Begyndelsen af Aaret.

Typhus optraadte dels i mindre Epidemier, dels sporadisk paa flere Steder; i Rakkestad Distrikt anføres 28 Tilfælde af denne Sygdom, hvoraf 3 medførte Döden; i Smaalehnenes Amtspysicat ere 56 Typhuspatienter tilseede, af hvilke 10 angives at være döde. De fleste af disse Tilfælde havde udtalt abdominelt Præg; i Ödemark og Rödenæs iagttoges desuden i Aarets første Deel nogle voldsomme Tilfælde af Cerebraltypus, der bortrev en Deel.

Af *Börnekopper* saaes 2 Tilfælde ved Moss, 5 i Trygstad, hvor der ogsaa forekom en Deel Variceller. Disse herskede i November og December paa Frederikshald.

Rosen var ikke sjelden paa Frederikshald om Vaaren, Roseola i Februar og Marts.

Skarlagensfeber optraadte paa flere Steder epidemisk, især i Höstmaanederne. Paa Moss og i Frederiksstad angrebes kun Nogle, i Raade döde 1 af 10 Syge; paa Hvalöerne og i Rödenæs var

Sygdommen mere udbredt i Aarets sidste Par Maaneder. I det sidstnævnte Præstegjeld forekom ogsaa Mæslinger, som ogsaa viiste sig i Trygstad. Paa Frederikshald herskede Skarlagensfeber epidemisk i Mai og fra September til Aarets Udgang. Sygdommen viiste her under Afskallingen stor Tilböielighed til Vattersot, hvoraf ikke Faa döde. Af 53 Syge, som Zimmer behandlede, fik 18 Vattersot og döde 9. Winther iagttog sammesteds mange Eftersygdomme, saasom almindelig Vattersot, Exsudation i Pericardium og i Meningerne, Hjernebetændelse, Lungebetændelse samt Stomatit; Parotit var ikke sjelden under Sygdommen, Halsbetændelse — endog exsudativ — meget almindelig.

Halsbetændelser forekom hyppigt i Edsberg og Trygstad; med exsudativ Charakter viiste den sig i Rakkestad, Raade, hvor paa een Gaard 9 angrebes, 3 döde, i Frederiksstad og paa Frederikshald, paa hvilket sidste Sted Mange leed deraf, 5 döde.

Parotit gik epidemisk paa Frederikshald i Aarets første 5 Maaneder, i Ödemark og Rödenæs om Hösten. Sygdommen var mild.

Almindelige *Catarrhalefebre* saaes oftere omkring Sarpsborg.

Betændelsessygdomme vare meest almindelige om Vaaren. Hyppigst angives de at have været i Edsberg, hvor Koht behandlede 61 Lungebetændelser, af hvilke 3 medførte Döden. Mindre hyppigt forekom de i Sarpsborg og Frederikshald, paa Frederikshald og Moss samt i Rakkestad. Af 63 herfra anførte Syge döde 7.

Rheumatiske Febre vare hyppige i Edsberg, især om Hösten, ved Sarpsborg og paa Frederikshald, hvor Winter behandlede 44 heraf Lidende.

Koldfeber omtales enkeltviis fra Moss og Frederikshald; paa Hvalöerne herskede den stærkere, saaledes behandlede Ebbesen i September Maaned 24 Koldfebersyge der.

Gastriske Tilfælde, Diarrhoe og Cholerae vare dette Aar mindre hyppige; i Frederiksstad og Frederikshald forekom de dog temmelig almindeligt om Sommeren og Hösten.

Venerisk Sygdom og Radesyge er lidet udbredt i Amtet. Paa Amtssygehuset indkom 31 Tilfælde af Syphilis, 2 af Gonorrhoe og 7 af Radesyge. Denne sidste Sygdom hersker især ved Hafslund og Borregaard; Syphilis blandt Arbejderne paa Brække Brug. Paa Frederikshald

behandledes 20 Syphilitiske, 17 Gonorrhøer; i Frederiksstad forekomme de sidste mere almindeligt, især hos Söfolk.

Phat angives at være hyppigere i Edsberg nu end forhen.

Kjertelsyge angives at være almindelig i Rakkestad, Edsberg og paa flere Steder i Amtsphysicaten; ligeledes *Spindsot* i Aremark og paa Frederikshald.

Af *andre chroniske Sygdomme* omtales Bleg-sot især fra Aremark, Cardialgier og chronisk Rheumatisme fra Moss (Nygaard) og Ormetilfælde fra Frederikshald. I denne By er Delirium tremens ikke sjelden.

Angaaende *Levemaaden* klager Distriktslægen i Rakkestad Distrikt over, at den ofte er daarlig samt over, at Brændeviinsdrikken er i Tiltagende. Stadslægen paa Frederikshald antager ogsaa, at Brændeviinsdrik snarere er tiltaget end aftaget, og han anseer samme for en af de fornemste Aarsager til den megen Fattigdom der paa Stedet.

Fattigsygepleien udføres i de fleste Præstegjeld af private Læger.

Vaccinationen er udført hos 1997 Individuer. 7 *legale Obductioner* ere udførte.

5 *Sindssyge* angives at have nydt Lægetilsyn.

Af *chirurgiske Operationer* omtales kun en Operation for Læbekræft (Heidenreich).

Af *obstetriciske Operationer* ere af Lægerne udførte 4 Gange Vending, 16 Gange Forløsning med Tang. Desuden omtales en Forløsning ved Tang og Perforation (Koht), 1 Perforation ved Ansigtssleie hos en Barselkone i Sverige, hvis Bækken var forsnevret og som en Gang før var forløst med Tang (M. Randers), samt 1 Vending og Extraction med Tang af et formedelst Hydrocephalus til den 5—6dobbelte Størrelse udvidet Hoved hos en Barselkone, der led af Ecclampsie (Ebbesen).

3 *Qvinder* angives at være *døde paa Barselseng* i Rakkestad Distrikt. For Physicaten findes ingen Opgave herover.

Af *Eörn under 1 Aar gamle døde* paa Frederikshald 41. Antallet af *Dödfödt* sammesteds var 14, i Rakkestad Distrikt 70.

Af *Sygehuse* haves foruden det ved Frederiksstad beliggende Amtssygehuus 4 andre, nemlig 1 Garnisonssygehuus i Frederiksstad og Fat-

tigsygehusene i Frederiksstad, Moss og Frederikshald. Paa Garnisonssygehuset indkom i Alt 90 Syge, hver gjennemsnitlig med 18½ Liggedage; det daglige Middelbelæg var 5 Syge; den daglige Udgift for hver Syg var henved 42 Skilling, deraf for Medicin omtrent 5 Skilling pr. Liggedag. Mosse Byes Sygehuus havde i Aarets Løb 51 Syge, hvoraf hver laa i Middeltal 36,6 Dage, idet det samlede Antal Forpleiningsdage var 1870; den daglige Udgift til Medicin for hver Syg var 4,3 Skilling. Frederiksstads Sygehuus har 2 Sygestuer med i Alt 10 Senge; der indtages meest Fattige og har i Aarets Løb ligget 24 Syge med i Gjennemsnit 23½ Liggedage for hver. Paa Frederikshalds Fattigsygehuus indkom 134 Syge med gjennemsnitlig 34 Liggedage.

Amtet har 4 *Apotheker*, nemlig 1 paa Moss, hvilket ved den aarlige Visitation befandtes i god Orden, 1 paa Frederikshald og 1 i Frederiksstad med 1 Filialapothek i Sarpsborg; de 3 sidstnævnte ere ikke visiterede i 1854, da Physicaten bestyredes af en Constitueret.

Badeindretninger findes paa Moss (5308 Bad) og Frederikshald (1302 Bad) og ved Frederiksstad.

Medicinalpersonalet i Amtet er:

1. i Rakkestad Distrikt: 7 Læger, deraf 3 paa Moss; Jordemødres og Hjelpevaccinatorers Antal er ikke anført.
2. i Smaalehnenes Amtsphysicat: 13 Læger, deraf 5 paa Frederikshald, 4 i Frederiksstad, 2 i Sarpsborg og 2 paa Landet; 19 Jordemødre, hvoraf 3 uden offentlig Ansættelse, og 14 Hjelpevaccinatorer.

IV. Hedemarkens Amt.

Sundhedstilstanden har i dette Amt i det Hele taget været god, angives endog at have været usædvanlig god i Soløer og Odalens Distrikt, hvor ingen Sygdomsconstitution var fremherskende. Der var derimod mere Sygelighed i Amtets øvrige Distrikter, fornemmelig i Aarets Begyndelse og om Hösten, da en inflammatorisk *Sygdomsconstitution* var tydelig udtalt, ligesom der forekom mange rheumatiske og catarrhalske Tilfælde. Af epidemiske Sygdomme herskede Blødgang, Skarlagensfeber, Kighoste og Parotit, uden at dog nogen af dem var meget udbredt, ligesom de to sidstnævnte vare milde. Om Som-

meren var Sundhedstilstanden de fleste Steder meget god. Dødeligheden var i Regelen liden. I nordre Österdalens Distrikt behandlede de derværende 2 Læger 1533 Syge, af hvilke 36 døde.

Typhus forekom sporadisk i alle Amtets 4 Lægedistrikter; som det synes sjeldnest i nordre Österdalens Distrikt, hvor Sygdommen angives at have forekommet kun i Reendalen, samt i søndre Österdalens Distrikt, hvor der iagttoges nogle Tilfælde i Elverum i October, men hvoraf Ingen døde. I Hedemarkens Amtspysicat var Sygdommen lidt hyppigere; Bryhn i Romedal behandlede saaledes i Aarets sidste Halvdeel 17 Tilfælde, hvoraf 2 medførte Döden, og Todderud i Vang 28. I Solöer og Odalens Distrikt opføres af Distriktslægen 26 Tilfælde, som alle havde en cerebral Form, og hvoraf 4 endte dødeligt.

Af *Barsel-feber* anføres 6 Tilfælde fra Österdalen; 1 af disse endte med Döden.

Börnekopper forekom enkeltviis i Trysild Præstegjeld i August Maaned og formentes indført fra Sverige; 1 døde deraf. Vandkopper saaes enkeltviis i Solöer og Odalen samt i Hedemarkens Amtspysicat.

Skarlagensfeber herskede i Ringsager Præstegjeld fra Marts til Juli samt i November og December. Udslættet var ofte plettet, ledsaget af Millaria, Feberen heftig med Delirier; der forekom ofte Parotit ved Siden af Affectionen af Svælget; hydropiske Eftersygdomme vare ikke sjeldne, og 4 Börn døde deraf (Langberg). I andre Dele af Amtspysicatet saaes Rubeolæ og Rubeolæ scarlatinosa.

Kighoste, som havde udbredt sig i nordre Österdalen i sidste Kvartal af 1853, vedblev i den første Halvdeel af 1854 at angribe baade Voxne og Börn; den var voldsom, men ikke meget dræbende. I Ringsager gik Sygdommen det hele Aar, men var mild.

Parotit forekom i Hedemarkens Amtspysicat fra Vaaren af, og var godartet; i nordre Österdalens Distrikt var Sygdommen meget udbredt i Aarets sidste Maaneder.

Catarrhalske og *rheumatiske Febre* vare overalt meget almindelige næsten hele Aaret, især Vaar og Höst, ligeledes Bronchiter (ved Hamar) og Halsbetændelser (i nordre Österdalen).

Lungebetændelser vare sjeldne og godartede i Solöer og Odalen samt i søndre Österdalens

Distrikter, meget almindelige i Hedemarkens Amtspysicat og i nordre Österdalen, især i Aarets første Deel og sidste Maaneder. 2 Læger i Amtspysicatet behandlede tilsammen 56 Tilfælde, nordre Österdalens 2 Læger behandlede 129.

Koldfeber angreb i Solöer og Odalens Distrikt 3 Individuer, hvoraf de 2 vare Reconvalescenter efter Typhus; samtidig var den meget udbredt paa den anden Side af Rigsgrænsen.

Blodgang, som i nogen Tid havde hersket i de svenske Grændsedistrikter, udbredte sig i Juli Maaned til Solöer og Hedemarken, og senere paa Hösten til Österdalen og Odalen. I Hedemarkens Amtspysicat var Sygdommen godartet; den iagttoges i Stange, Næs og Vang Præstegjelde, paa hvilket sidste Sted Todderud behandlede 25 Tilfælde. Den var heftigere under varmt Veir med sydlige Vinde, mildere under koldt Veir med nordlige Vinde. I søndre Österdalens Distrikt var Sygdommen heftigere og antog ikke sjelden en nervös Charakter. Fangen anfører fra Aasnæs et Antal af 80 Syge, hvoraf 20 døde, fra Waaler 30 Angrebne, 11 Døde. Distriktslæge Munthe behandlede i de nævnte Præstegjeld og i Trysild omtrent 50 Syge, af hvilke 5 døde. Han angiver, at Sygdommen var værre paa den svenske Side af Grænsen, hvilket der gjerne er Tilfældet med alle epidemiske Sygdomme, navnlig Börnekopperne, som han mener paa Grund af de derværende mangelfulde offentlige Foranstaltninger mod disse Sygdomme. I Solöer og Odalens Distrikt optraadte Sygdommen i August i Grue paa Vestsiden af Glommen samt paa Fin-skoven, paa hvilke Steder den holdt sig til i November, da den ogsaa viiste sig i Vingers Præstegjeld. I dette Distrikt bleve 75 angrebne og døde 14, deraf 5 forinden Lægehjælp kunde ydes dem; af dette Antal vare 32 under 10 Aar, og af dem døde 8.

Diarrhoe og *Cholérine* vare meget almindelige om Sommeren og gik forud for Blodgangen i de Distrikter, hvor denne herskede. I nordre Österdalens Distrikt var Cholérine epidemisk i de 3—4 sidste Maaneder af Aaret. Af 103 Syge, som Distriktslægen behandlede, døde Ingen.

Venerisk Sygdom var ei meget udbredt. Distriktslægen i Solöer og Odalen bemærker, at denne Sygdom synes at være i Aftagende. Af 3 Syphilitiske, som behandlede i søndre Österdalen, havde de 2 faaet Sygdommen i Sverige,

1 i Christiania. Paa Amtssygehuset behandledes 29 Tilfælde af Syphilis, 1 af Radesyge.

Kjertelsyge og *Svindst* anføres at være almindelige i Hedemarkens Amtsphysicat og i søndre Österdalens Distrikt.

Blegst forekom ofte i Hedemarkens Amtsphysicat, ligeledes *Cardialgie*, som ogsaa er almindelig i hele Österdalen, fornemmelig i Reendalen og Storelvedalen, hvor Kaffedrik især misbruges.

Af andre Sygdomme nævnes *Hysterie* som en i søndre Österdalen hyppig Lidelse; i samme Distrikt forefaldt en stor Mængde *Vulnerationer*. *Gulsot* gik om Hösten i nordre Österdalen.

Hedemarkens Amtsphysicus beretter, at Aaret bragte godt Veir, god og rig Afgrøde samt god Arbeidsfortjeneste, men at Ureenlighed og slet Luft i trange og overfyldte Boliger fremdeles er et væsentligt Moment til Frembringelsen af dyscrasiske og zymotiske Sygdomme. Langberg anfører, at i Ringsager er Drikfældigheden i Aftagende blandt de lavere Folkeklasser, hvilket derimod ikke kan siges om Nattesværmeriet og de dermed i Forbindelse staaende Onder. — Climetet i Österdalen er haardt og koldt, men i og for sig sundt. Det bliver dog paa Grund af Indbyggernes Levemaade Aarsag til mange Betændelsessygdomme og rheumatiske Lidelser, som i de Tragter plage næsten alle de Ældre. Boligerne der ophedes nemlig om Vinteren meget stærkt, men paa samme Tid er det ganske almindeligt, at Bonden i blotte Skjorteærmer gaar fra den varme Plads tæt ved Ovnene lige ud i den strengeste Vinterkulde. Livet under Tømmerdriften i de skrøbelige Köier i Skoven er ikke mindre skikket til at fremkalde alle de Sygdomme, som have sin Rod i Forkjølelse. Brændeviinsdrikken er ogsaa almindelig især i Elverum og Solöer, med alle dens physiske og moralske Følger. Kaffedrikken drives ligeledes, især i Trysild, til den Grad af Umaadelighed, at den nödvendigviis maa virke skadeligt paa Helbredet (Munthe).

Fattigsygepleien er forholdsviis god og udføres især i de sydlige Distrikter i de fleste Præstegjeld af private Læger. Amtsphysicus alene tilsaa for Fattigvæsenets Regning 72 Syge, og paa Amtssygehuset laae desuden 12 Fattige. Lægehjælp søges i det Hele flittigen, endog til fattige Syge, ligesom Jordemödres Hjælp benyttes

ved de fleste Födler, hvor det er muligt. Paa Hedemarken reiste om Sommeren en Kone om og drev *Quaksalverie*; forresten bruges ofte Signekure. — I Anledning af at det i søndre Österdalen, især i det langt bortfjernede Trysild Præstegjeld, oftere er indtruffet, at Jordemoderen er bleven hentet til Födler, som ikke kunne tilendebringes uden instrumentel Hjælp, eller hvor i det Mindste Fosterets og Konens Liv har været i den aabenbareste Fare, uden at hun har kunnet udrette det Mindste uden Instrumenter, som hun da hverken har eiet eller Tilladelse til at bruge, og da Veien til Lægen ofte er saa lang, at Konen maa holde ud i 3 à 4 Dage, för Lægen kan naae frem og hjælpe hende, opkaster Distriktslæge Munthe det Spørgsmaal, som han henstiller til Vedkommendes Betænkning og Afgjørelse, hvorvidt det vilde være hensigtsmæssigt, at Jordemödrene paa saa afsondrede Steder, at betimelig Lægehjælp er umulig, oplæres i Brugen af Tang. Han formener, at hvor Födshjælperen er samvittighedsfuld og Lægens Control skarp, der vilde de Misbrug, hvortil en saadan Kundskab kunde lede, meget sjældent indtræffe, og Nyttens være langt overveiende.

Vaccinerede ere 2955 Individuer. Distriktslægen i søndre Österdalen bemærker, at den nye Maade at lønne Vaccinatörerne paa, nemlig ved et Tillæg af 12 Skilling for hver Vaccineret istedetfor Skydsgodtgjørelse, har viist sig uhensigtsmæssig. Begge Hjælpevaccinatörerne i Trysild have saaledes opsagt sin Bestilling, uden at det har været muligt at faae ansat andre paalidelige Vaccinatörer istedetfor.

8 *medico-legale Forretninger* ere blevne udförte.

Sindssygdomme ere ikke sjeldne; 23 Sindssyge ere i Aarets Løb blevne undersøgte eller have været under Behandling.

Af *chirurgiske Operationer* ere foretagne 1 Amputatio antibrachii (Fangen), flere Exarticulationer af Fingre og en Deel Exstirpationer af Tumores cystici og andre Svulster.

Af *obstetriciske Operationer* ere udförte af Lægerne 3 Gange Vending, 13 Tangforløsninger og 4 Gange Perforation. Den ene Perforation udförtes ved et Hovedleie med fremfalden Arm hos en Kone, der havde födt normalt 3 Gange för, og hos hvem Jordemoderen forgjæves havde forsögt Vending; Konen var ved Lægens Ankomst

døende; efter Excerebrationen gik Forlösningen let for sig, men Konen døde 8 Timer efter samme. Den anden udførtes hos en Førstefødende, hvor der kom Blødning, og hvor Tangen forgjæves var forsøgt paa det døde Foster (Fangen). Den tredje Perforation indiceredes ved Hovedets Indkiling i øverste Bækkenaabning, som var forsnævret, — den fjerde ved Tverleie med fremfalden Arm og Navlesnor; Brysthulheden aabnedes og efter Exviscerationen foretoges Vending og Extraction. Begge Mødre kom sig (Graarud).

9 Barselkoner ere opgivne at være *døde paa Barselseng*.

Af *Börn under 1 Aar døde* i Solöer og Odalens Distrikt 81, i nordre Österdalens (med Undtagelse af Qvikne) 38.

De *Dödfödtes* Antal i Hedemarkens Amtsphysicat var 40.

Amtets *Sygehuus* ligger i Vangs Præstegjeld paa Hedemarken.

Apothek findes paa Kongsvinger og i Hamar; begge ere visiterede og befundne i god Stand.

I Solöer og Odalens Distrikt findes to Styrtebadindretninger.

Medicinalpersonalet i Amtet er:

1. i Solöer og Odalens Distrikt: 4 Læger; Jordemødres og Hjelpevaccinatörers Antal er det samme som forhen.
2. i Hedemarkens Amtsphysicat: 5 Læger, 9 offentlig ansatte Jordemødre og 2 private samt 8 Hjelpevaccinatörer.
3. i söndre Österdalens Distrikt: 2 Læger, 3 Jordemødre og 7 Hjelpevaccinatörer.
4. i nordre Österdalens Distrikt: 2 Læger, 7 offentlig ansatte Jordemødre og 1 privat samt 15 Hjelpevaccinatörer.

V. Christians Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele taget i dette Amt meget god. Der herskede ingen udtalt *Sygdomsconstitution*; denne angives i Almindelighed enten at have været indifferent eller catarrhalsk, hvilket især var Tilfældet i Begyndelsen af Aaret. Enkelte Læger antage, at den inflammatoriske Sygdomsconstitution har haft Overvægten, hvilket fornemmelig gjælder om Hadelands og Lands Distrikt samt söndre Gudbrandsdalen. Af epidemiske Sygdomme forekom i Aarets Löb adskillige, saasom Typhus, Börnekopper,

Skarlagensfeber, Kighoste og Parotit samt Blodgang; de vare dog enten meget milde eller kun lidet udbredte.

Typhus forekom epidemisk i Lesje og Loms Præstegjeld i nordre Gudbrandsdalens Distrikt, hvor 51 Individuer angrebes af Sygdommen, 6 døde. Epidemien fortsatte sig i Lom ind i Aaret 1855. Den cerebrale Form var fremherskende og Smitte paa flere Steder umiskjendelig. I Vaage Præstegjeld forekom kun sporadiske Tilfælde, ligeledes i söndre Gudbrandsdalens Distrikt, hvor af noget over 20 Tilfælde 2 døde. I Totens Distrikt var Typhus sporadisk hele Aaret.

Barselfeber angives at have hersket i Lands Præstegjeld; af 5 Tilfælde endte intet dødeligt.

Börnekopper iagttoges i söndre Gudbrandsdalens og i Hadeland og Lands Distrikter, dog kun enkeltviis, dels som Variolæ, oftere som Varioloïder.

Af *Skarlagensfeber* saaes enkelte Tilfælde paa Lillehammer og i Froen i söndre Gudbrandsdalen.

Kighoste var meget udbredt i hele Gudbrandsdalen samt paa Toten; den gik fortrinnsviis om Sommeren, men var meget mild. I Lesje og Lom, hvor i 1853 omtrent 400 Börn vare angrebne af Sygdommen, var den i 1854 noget mindre hyppig, hvorimod der i Vaage kun forekom enkelte Tilfælde.

Halsbetændelse var om Vaaren ganske almindelig i söndre Gudbrandsdalen, Valdres samt Hadelands og Lands Distrikt; paa det første Sted antog Sygdommen undertiden en exsudativ Charakter, uden at den dog medførte Døden.

Parotit optraadte epidemisk i nordre Gudbrandsdalen, da Kighosten ophørte og udbredte sig over det hele Distrikt samt over söndre Gudbrandsdalens og Totens Distrikter. Epidemien var meget mild; den angreb foruden en stor Mængde Börn ogsaa en Deel Voxne, hos hvilke den undertiden frembragte Cerebralphænomener samt Metastaser til Testiklerne.

Catarrhalske Tilfælde vare meget almindelige i söndre Gudbrandsdalen samt i Hadelands og Lands Distrikter, især i Vaarmaanederne. Lægen i det sidstnævnte Præstegjeld (Printz) behandlede 26 Tilfælde af Catarrhalfeber og 57 af Brouchit.

Betændelsessygdomme vare ikke hyppige i nordre Gudbrandsdalen, hvor Lægen kun havde

10 Lungebetændelser og 6 Underlivsbetændelser under Behandling, ligesom heller ikke paa Toten. I Amtets øvrige 3 Distrikter vare disse Sygdomme og fornemmelig Lungebetændelser mere almindelige. Lægen i Land behandlede saaledes 31 Lungebetændelser, hvoraf 4 døde, og 16 Pleuriter. Mod Lungebetændelser anvendte F. Raabe paa Toten foruden andre almindelige Midler oftere Naphtha med god Virkning.

Acute Rheumatism synes næsten overalt at have været almindeligt forekommende. Lægen i Land havde 37 Tilfælde under Behandling. Paa Toten forekom et Par Gange Hjerteaffection.

Koldfeber, som forresten er en ukjendt Sygdom blandt disse Distrikters egentlige Beboere, iagttoges hos nogle fra Götheborg til Lillehammer kommende svenske Arbejdere og hos en omvankende Person paa Toten.

Blodgang herskede i Juli og August i nordre Aurdal i Valders samt i Lands Præstegjeld, paa sidste Sted' samtidig med Cholérine. I Alt vare 28 Syge under Behandling.

Venerisk Sygdom er ikke sjelden i Amtet. Paa Amtssygehuset behandlede 65 Tilfælde af Syphilis, 10 af Radesyge. Hyppigst træffes Sygdommen i østre Slidre, i ringere Grad i vestre Slidre og Vang i Valders, derimod ikke i Aurdal; i det første Præstegjeld foretog Distriktslægen maanedlige Visitationer.

Hudsygdomme ere forholdsviis sjældne i Gudbrandsdalen, hvor der hersker stor Rentlighed. I Valders forekomme disse Sygdomme hyppigt, især Fnat og Skurv, fornemmelig i Slidre og Vang, hvor Urenligheden er stor. For Skurv søges gjerne Raad først efter at Individerne have naaet den for Udskrivning til Militærtjeneste bestemte Alder, da denne Sygdom oftere befrier for Militærtjeneste. For at tvinge Forældrene til at søge Hjælp for Fnat har Distriktslægen forbudt Vaccinatorerne at vaccinere fuattede Børn. I Lands Præstegjeld er Fnat sjældnere i den senere Tid.

Spedalskhed fandtes hos 13 Individder i Amtet, nemlig hos 4 i Lesje, 1 i Lom (alle lidende af den knudede Form) og hos 1 Fruentimmer i Froen (Schönheider); i Valders vare 5 ældre Syge og 1 nyt Tilfælde, som blev sendt til Bergen i Cuur; paa Amtssygehuset blev en Kone behandlet for den knudede Spedalskhed.

Kjertelsyge angives at være almindelig i søn-

dre Gudbrandsdalen, paa Toten og i Hadelands og Lands Distrikt. I sidstnævnte Præstegjeld behandlede 8 Individder for Rachitis.

Spindsot er i søndre Gudbrandsdalen ikke sjelden, fornemmelig hos Metalarbejdere som Gjörtlere og Knappestøbere. Ogsaa paa Toten træffes den oftere.

Af *andre chroniske Sygdomme* omtales Vattersot som hyppig i søndre Gudbrandsdalen og Land; Blegsot og Menstruationsanomalier paa Toten og i søndre Gudbrandsdalen, hvor disse Affectioner blive mere og mere almindelige i alle Samfundscasser; Cardialgier, chronisk Mavebetændelse, Ormesygdomme og chronisk Rheumatisme i samtlige Distrikter. Kramper i søndre Gudbrandsdalen, Kræft paa Toten og i Land. Lægen i dette Præstegjeld behandlede 11 Patienter for Kræft, 12 for Arthritis og 4 for Lithiasis.

Af sjældnere Sygdomme omtaler Andersen fra Gausdal et Barn, som led af en Mængde kolde Abscesser paa en Gang, og hvis 2 Sødskende skulle have lidt af samme Sygdom.

Om *Veirlig* og *Levemaade* m. m. findes kun faa Bemærkninger; saaledes berettes fra søndre Gudbrandsdalens Distrikt, at Climetet er sundt og godt, men Luften skarp og foranlediger derved ofte Catarrher og Rheumatism. Aarets Grøde var rig og god. Den almindelige Kost er kraftig, Brugen af Brændeviin aftager, hvorimod der bruges mere og mere bayersk Öl. Om Valdars gjøres omtrent de samme Bemærkninger, hvorhos der anføres, at Natteløben der er almindelig.

Angaaende Benyttelse af *Lægehjælp* anføres om nordre Gudbrandsdalens Distrikt, at dets store Udstrækning (70 Quadratomile med omtr. 17,000 Mennesker) gjør, at Lægen, hvis Hjælp gjerne benyttes, til mere fjerntboende Syge i Regelen søges først, naar der er truende Fare, ligesom at hans Virksomhed indskrænkes til enkelte Besøg i private Anliggender. Andersen, som er Læge for Fattigvæsenet i Gausdal, angiver, at han i Regelen tilseer Fattige, som lide af acute Sygdomme og som bruge kraftigere virkende Medicamenter, hver 3die—5te Dag, Reconvalscenter og chroniske Syge hver 8de—12te Dag. Tænkes de fattige Syge i alle Landets Communer tilseede efter denne Regel, beregner han, at

Skydsudgifterne derved for det hele Land vilde udgjøre omtr. 30,000 Spd. (for hans Reiser beløbe de sig aarlig til noget over 100 Spd.), medens samtlige Skydsudgifter for Lægerne i Budgettet ere opførte med 17,000 Spd. aarlig, og tilforn kun med 9000 Spd. aarlig. — Baade Læger og Jordemødre benyttedes i søndre Gudbrandsdalen meget, hvilket derimod ikke er Tilfældet i Valdars, hvor Lægehjælp søges kun naar den ydes gratis eller betaales af det Offentlige. — I søndre Gudbrandsdalen have flere, i Totens samt Hadelands og Lands Distrikter de fleste Fattigvæsener antaget egne Fattiglæger.

Vaccinationen fremmes i nordre Gudbrandsdalen med mindre Iver paa Grund af, at Amtsformandskabet ikke tilstaaer Vaccinatørene Skyds-godtgjørelse og ikke har fundet Anledning til at bevilge et foreslaaet Tillæg til deres Gebyr. Antallet af Vaccinerede i Amtet er 2770.

Af *medico-legale Forretninger* ere udførte 6 Syns- og Undersøgelsesforretninger, 4 legale Obductioner.

Sindssyge, som deels ere undersøgte eller behandlede, deels kun opregnede, beløbe sig til 64, nemlig 4 i nordre, 26 i søndre Gudbrandsdalen, 21 i Valdars og 13 i Hadelands og Lands Distrikt.

Chirurgiske Operationer ere oftere udførte i dette Amt, saaledes 5 Exstirpationer af Lipomer o. dsl., 4 Polypudrivninger, 3 Operationer for Læbekraft, derefter 1 Recidiv, 1 Amputation af Mamma for Kræft med heldigt Udfald (Wolff), 1 Exarticulation af overtallige Fingre, Reposition af indeklemmt Brok og af forskjellige Luxationer.

Af *obstetriciske Operationer* opgives udførte af Lægerne 1 Vending, 5 Tangforretninger, 1 Perforation og 1 Keisersnit. Perforationen foretoges (af Printz) paa et dødt Foster, der bød sig for med Hovedet, og som omtrent 1 Døgn senere blev bragt til Verden ved Vending og Extraction (af Buchholz). Konen døde 5 Timer efter. Keisersnittet udførtes (af Baumann med Poppes Hjælp) paa Grund af faste Sammenvoxninger af de bløde Dele i Bækkenet, der vare opstaaede efter en foregaaende haard Forløsning. Fosteret var allerede gaaet i Forraadnelse. Konen døde den 26de Dag efter Operationen vel nærmest af store Ulcerationer ved os sacrum.

10 Qvinder ere opgivne *døde paa Barselseng*. Af *Børn under 1 Aar døde* i nordre Gudbrands-

dalen 61, i Valdars 54 og i Toten af 261 de 51. I nordre Gudbrandsdalen fandtes 20 *Dødfødte*.

Sygehuus for Amtet findes paa Toten, et nyt er under Bygning paa Lillehammer.

Apothek haves paa Lillehammer; det befaandtes ved Visitationen godt. En meget brugt Styrtebadindretning findes paa Lillehammer, og lignende haves paa flere større Gaarde.

Medicinalpersonalet i Amtet er:

1. i nordre Gudbrandsdalens Distrikt: 1 Læge, 5 Jordemødre og 10 Hjælpevaccinatører.
2. i søndre Gudbrandsdalens Distrikt: 4 Læger, 6 Jordemødre og 7 Hjælpevaccinatører.
3. i Valdars Distrikt: 1 Læge, 4 Jordemødre og 8 Hjælpevaccinatører.
4. i Totens Distrikt: 4 Læger, 6 Jordemødre og 10 Hjælpevaccinatører.
5. i Hadelands og Lands Distrikt: 3 Læger, 5 Jordemødre og 3 Hjælpevaccinatører.

VI. Budskeruds Amt.

Sundhedstilstanden var meget god over største Delen af Amtet; Sygeligheden i det Hele ikke stor og Dødeligheden liden. *Sygdomsconstitutionen* var paa de fleste Steder af en maadelig udtalt inflammatorisk Charakter i Aarets første Halvdeel, gastrisk om Sommeren. I Budskeruds Amtspysicat samt i Nummedal og Sandsværs Distrikt indtraf et Par Typhusepidemier. Førøvrigt var nogle Børnekopper og en Decl gastriske Tilfælde om Sommeren næsten de eneste epidemiske Sygdomme af Betydenhed, der forekom i dette Aar.

Til Oplysning om Sygeligheden i Drammen kan tjene Lic. med. Blichs Sygelister, der for Aaret 1854 vise et gjennemsnitligt Antal af henved 10 nye Syge daglig, medens der for 1853 var over 12 nye Syge daglig. Han behandlede i 1854 i Alt 3636 Syge, af hvilke 37 døde, nemlig 2534 medicinske Sygdomstilfælde og 1102 chirurgiske. Paa hver af Aarets Maaneder kom omtrent lige mange Syge; af medicinske Tilfælde indtraf de fleste, 255, i Juli, — de færreste, 173, i Marts; af chirurgiske Tilfælde de fleste, 108, i Februar, — de færreste, 79, i April.

Typhus forekom i Budskeruds Amtspysicat som et Par indskrænkede Epidemier, og af og til sporadisk sammesteds og paa Ringerige; paa disse

Steder anføres i Alt 76 Syge, hvoraf 9 døde. I Nummedal og Sandsværs Distrikt herskede en smitsom Typhusepidemie i Rolloug i Aarets første Quartal og paa Kongsberg fra Juni Maaned til Aarets Udgang med størst Intensitet i October. Sygdommen havde et udtalt abdominelt Præg og var oftere forbunden med Blødninger fra Tarmkanalen; af 84 Angrebne døde 7. Fra alle de Steder, hvor Typhus iagttoges, anføres et omtrent ligesaa stort Antal simple Febre.

Af *Barselseber* opføres 5 Qvinder at have lidt paa Kongsberg og 3 paa Modum, hos hvilke sidste der uddannede sig Betændelse i de brede Moderbaand; hos 2 af disse dannede der sig Absces, nemlig hos een udad gennem Abdominalvæggen, hos een gennem Uterus og hos een indtraadte Resolution (Thaulow).

Børnekopper viiste sig fra Marts til Juli i Budskeruds Amtspysicat, navnlig i Drammen, hvor 39 angrebes, 9 døde. Hos de Fleste havde Sygdommen Form af Varioloïder. Paa Ringerige og ved Kongsberg iagttoges 10 Tilfælde af samme Sygdom.

Vandkopper forekom oftere samtidig med Børnekopperne. *Rosen* og lignende Hududslæt vare ikke sjeldne; 2 Læger i Drammen og 1 paa Kongsberg havde tilsammen 88 saadanne Tilfælde.

For *Skarlagensfeber* behandlede Blich i Drammen 8 Individuer, deraf 6 i Februar og Marts. Paa Ringerige iagttoges 3 Tilfælde af Skarlagensfeber.

Mæslinger havde 3 Individuer i Drammen, af hvilke 1 døde af Vattersot (Wildhagen).

Kighoste angreb nogle Faa paa Kongsberg (Bryn). *Strubehoste* saaes oftere sammesteds, men kun et Par Børn døde deraf.

Halsbetændelser vare meget almindelige i Budskeruds Amtspysicat, især i Drammen, hvor Wildhagen behandlede 75 Tilfælde, Blich 109, de fleste i Februar til Juni, de færreste i Juli og August. Undertiden autog Sygdommen en exsudativ Charakter. Dette var oftere Tilfældet paa Kongsberg; men Alle helbrededes.

Catarrher og *Bronchiter* vare i Amtspysicatet hyppige, især i Aarets første Deel. Blich behandlede saaledes 307 Tilfælde, deraf 60 i Marts, men kun 16 i Juli og August. Nogle Influenzer viiste sig i Drammen og paa Ringerige.

Brystbetændelser vare i Aarets første Deel

meget hyppige i Budskeruds Amtspysicat. 3 Læger i Drammen opgive saaledes 109 Lungebetændelser og Plueriter, af hvilke 10 medførte Döden. I Egers Præstegjeld behandlede Holter mere end 30 Lungebetændelser, hvoraf 2 døde. Paa Modum vare Lungebetændelser mere almindelige imod Enden af Aaret, men meget milde. Paa Ringerige vare de betændelsesagtige Sygdomme sjeldnere end ellers; Schjong behandlede 27 Lungebetændelser (1 död) og 8 Pleuriter. I Nummedal og Sandsværs Distrikt vare Brystbetændelser ikke sjeldne i Marts—April. Bryn paa Kongsberg behandlede 43 Lungebetændelser; deraf 37 i Aarets første 5 Maaneder og 20 alene i Marts—April. Af det hele Antal døde 2.

Af *Koldfeber* opføres 10 Individuer at have lidt, deraf 5 i Drammen; de övrige 5 Tilfælde forekom i Amtets övrige Distrikter og enten hos fremmede Arbejdsfolk eller hos Personer, der havde opholdt sig i eller ved Christiania. En Pige fra Hallingdal fik Koldfeber næsten 10 Maaneder efter sin Hjemkomst fra et Halvaars Ophold i Akers Præstegjeld (Torgersen).

Blodgang forekom paa Ringerige af og til om Sommeren, især i Juli og August. Schjong behandlede 31 Syge, af hvilke 1 døde. I Lunder Annex til Nordrehov Præstegjeld var Sygdommen meest udbredt og fordrede flere Ofre. Paa Kongsberg saaes 3 Tilfælde af Sygdommen.

Diarrhoe og *Cholérine* vare temmelig almindelige i alle Amtets Distrikter og optraadte især hyppigt i Juli og August, i hvilken Tid Sommervarmen var meget stærk. I Hallingdal vare Diarrhoeerne tildeels blodige. Efter Cholérinens Ophör var Colik en meget almindelig Lidelse i Egers Præstegjeld, hvor neppe Nogen gik fri derfor (Holter), ligesom den ogsaa var hyppig i Drammen. 2 Læger i Drammen behandlede tilsammen 349 Tilfælde af Diarrhoe og 86 af Cholérine, af hvilke omtrent Halvdelen faldt paa Juli Maaned. Sporadiske Cholératilfælde forekom af og til samtidig med Diarrhoeerne. Bryn paa Kongsberg behandlede 17 Individuer for Cholera, deraf 10 i Juli; alle kom sig. I Drammen døde 1 af Cholera.

Venerisk Sygdom er ikke saa ganske sjelden, Paa Amtssygehuset laae 23 Syphilitiske; i Drammen havde 2 Læger 51 Tilfælde af Syphilis, 8 af Gonorrhoe; i de övrige Distrikter anføres 16 at have været under Behandling for Syphilis.

Distriktslægen i Nummedal og Sandsvær anfører, at Sygdommens Hyppighed der i Distriktet fremdeles er i Aftagende. — Blich i Drammen iagttog 8 Tilfælde af Lupus.

Hudsygdomme synes i dette Amt ikke at være sjældne; fra Kongsberg angives navnlig Fnat at være almindelig.

Kjertelsyge er almindelig paa Ringerige og i Drammen, paa sidste Sted behandlede Blich 33 Tilfælde.

Svindot anföres at forekomme hyppigt i Drammen og paa Ringerige, at blive mere og mere almindelig paa Modum samt i Nummedal og Sandsværs Distrikt. Den synes i Landdistrikterne der at tiltage i samme Grad som Brændeviinsdrikken er i glædeligt Aftagende (Bryn). Blich i Drammen behandlede 87, Bryn paa Kongsberg 25 Tilfælde af denne Sygdom.

Blegsot er en meget sædvanlig Sygdom i Bndskerud Amtsphysicat, i Modum og Ringeriges samt i Nummedal og Sandsværs Distrikter. 2 Læger i Drammen behandlede 60 Tilfælde deraf. I den samme By forekom Menstruationsuordener meget hyppigt.

Cardialgier, Ormesygdomme og *chronisk Rheumatisme* ere overalt meget almindelige Sygdomme. I Hallingdal findes ikke en Gaard, uden Beboerne lide af Orm og Rheumatisme er endemisk der. (Torgersen). I Amtsphysicaten forekom Rheumatisme fornemmelig i Aarets første 4 Maaneder, paa Grund af det i den Tid vedholdende urolige og stormfulde Veir. Blich i Drammen behandlede 247 Gastralgier, 51 Ormetilfælde, 278 chroniske Rheumatisme og Neuralgier. *Hysterie* var almindelig i Drammen og paa Kongsberg. I Sigdal forekom ogsaa i dette Aar nogle Tilfælde af *Chorea*.

Til Oplysning om Forekomsten af andre Sygdomme kan anföres, at Blich i Drammen behandlede følgende Antal Syge: Hjertesygdomme 44, Uterinsygdomme 35, Ovariesygdomme 13, Nyresteen 19, Diabetes mellitus 12, Lamhed 31, Arthritid 13, Arthrocace 29, Cancer 33, Cataract 23, Fracturer 32, Luxationer 6, Öienbetændelser 120 (af 3636 Syge).

Angaaende *Veirlig, Topographie* og *Levemaade* hidsættes følgende Bemærkninger af Medicinalberetningerne. Vinteren var usædvanlig mild, Veiret i Aarets første 4 Maaneder uroligt og stormende, senere smukt indtil Juli, da Heden

blev trykkende med betydelig Forskjel i Temperaturen Dag og Nat. — I Drammen ere de hygiæniske Forhold gode paa Grund af Byens Belliggenhed i et trangt Dalföre langs en hurtigt rindende Elv og formedelst dens store Udstrækning. Der findes derfor i Drammen ingen epidemiske Sygdomme; kun ere Rheumatisme meget almindelige. — Brændeviinsdrikken er der ikke stærkere end andre Steder, eller tiltagen i de senere Aar (Peckel). For Drankergalskab behandlede Blich kun 1, Wildhagen 4. — Distriktslægen i Modum og Ringerige gjør opmærksom paa den for Sundheden gavnlige Indflydelse af Jordbrugets Fremme paa Modum og af den ved de derværende Bjergværkers Nedlæggelse frembragte Indskrænkning i Værksdriften, hvorved mange fattige Familier ere udflyttede, saa at de tilbageblevne boe sundere og bedre. — Distriktslægen i Hallingdal anseer den der brugelige stærke Kost, bestaaende af Meelspiser, Ost, Spegekjød og Røgefisk samt om Sommeren en uhyre suur Melk, for en stor Deel at være Aarsag i de saa hyppige Ormetilfælde, de mange Cardialgier og chroniske Gastriter. Misbrugen af spirituöse Drikke er meget stor i Næs Præstegjeld, og det er altid i beruset Tilstand, at de mange Kuivstik meddeles, som oftere foranledige penetrerende Bryst- eller Underlivs-Saar, hvilke dog mærkværdigt nok sjelden dræbe. — Berglægen paa Kongsberg anseer Stedet for at være meget sundt, om end den stærke Snø og Kulde langs Elvene om Vinteren og den stærke Sommervarmes ofte pludselige Afkjöling om Aftenen paa Grund af Dampene fra Fossene og Vindstrøget fra de nærliggende Höifjelde gjør Catarrher, Rheumatisme og inflammatoriske Respirationssygdomme temmelig hyppige. Ved Gruberne undergaae de paa Sundheden influerende Forhold bestandig Forandringer til det Bedre. I Smeltehytten tages der alskens Forholdsregler for at hindre Metaldampens Indvirkning paa Arbeidernes Helbred, og man har i flere Aar med Nytte brugt at være forsynet med Hepar sulphuris volatile, for strax at tage ind, om man trods al Forsigtighed kommer til at indaaende skadelige Metaldampe. — Fattigunderstöttelsen er paa Kongsberg i Forhold til andre Steder ret rigelig og Adgangen dertil meget let; da derhos Levnetsmidlerne ere gode, og Anledningen til at erholde höi Arbeidsfortjeneste er rigelig, saa hersker der ingen Mangel blandt de

simplere Classer. Födemedlernes Tilberedning kan derimod lade meget tilbage at ønske. Den megen sure Melk og salte Kost samt det stærkt syrede Ovnsbröd, som nu er almindeligere end Fladbrödet, forarsager saaledes hyppigt Cardialgier og Ormesygdomme, Han anbefaler derfor under saadanne Omstændigheder Nydelsen af Skibstvebak istedetfor blödt Bröd, og han har ogsaa derefter bemærket, at Cardialgier blive sjeldnere paa Sölvværkets Sygelisten.

Lægehjælp benyttes meget i Budskeruds Amtspysicat og i Modum og Ringeriges Distrikt, hvor ogsaa Fattigsygepleien er god og flere Communer have egne private Fattiglæger. Ogsaa Jordemödre bruges stadigt i disse Bygder. Ogsaa i Hallingdal er Sandsen for Benyttelsen af Lægehjælp vaagnet i den senere Tid, naagtet Hallingdölen fordrer, at Lægen med et Par Doser stærk Medicin skal curere hans indgroede Mavesygdomme, hvorimod han i Regelen selv har brugt baade Campherbrændevin og Terpentiniolie, ja endog Skedevand indvendig. Til den nu forbedrede Tilstand har meget bidraget den Humanitet, der leder Fattigbestyrelsen i Næs Præstegjeld, hvor enhver Syg strax bliver hjulpen, og hvorved de Omboende faae Anledning til at iagttage, at der dog undertiden er Hjælp for Sygdomstilfælde. I Distriktets övrige Præstegjeld er Fattigsygepleien meget mislig. Examineret Jordemoder bruges nu mere i Hallingdal end forhen, dog hentes hun ofte for sildigt, og kun naar noget Usædvanligt indtræffer. Anlæggelsen af tvende Justitssager, den ene i 1852 og den anden i 1854 formedelst en gift Kones Död uden at hun blev forlöst, hvorfor ved Underretten idömtes Mulkt, har formodentlig bidraget meest til at Jordemoderhjælp nu synes oftere end forhen. Da imidlertid tvende af Distriktets tre Jordemödre ere over 60 Aar gamle, uduelige og svækkede af Sandser, anseer Distriktslægen det hensigtsmæssigt om de kunde bringes til at söge Afsked. — Flere Personer drage om i Hallingdal og sælge Medicin og skulle have god Afsætning til höie Priser. Forövrigt findes der ingen Klager over Qvaksalverie i Amtet.

Vaccinationen var udfört hos 1000 Individer i Hallingdal samt i Nummedal og Sandsværs Distrikter. Fra de övrige Distrikter var opgivet et Antal af 741 Vaccinerede; men Opgave manglede fra flere af Vaccinatörerne der.

Af *medico-legale Forretninger* vare udförte 6 Obductioner, 2 Undersögelser og Erklæringer om Personers Sundhedstilstand, og flere lignende angaaende Sindssyge.

54 *Sindssyge* ere blevne undersögte eller nöde Lægebehandling.

Af *chirurgiske Operationer* udförte Blich 282, af hvilke 273 bestode i Tandudtrækning, de övrige vare 1 Öienoperation, 1 Brokoperation, 3 Amputationer af Fingre samt Exstirpation af 1 Tumor cysticus og 3 Polyper. Holter udförte en Amputatio brachii, hvorefter Döden paafulgte. Paa Kongsberg gjordes 6 Operationer, nemlig Exstirpation af Tumores cystici og af Kræft samt Exarticulation af nogle Fingre.

Af *obstetriciske Operationer* udförtes af Lægerne 6 Gange Vending, deraf 1 Gang for Placenta prævia, 1 Kone fik bagefter Phelgmasia alba dolens; 9 Gange Forlösning med Tang, hvorefter 1 Kone döde af Barselseber; og en Gang Perforation og Embryotomie ved Tverleie med fremfalden Arm, hvor Vending forgjæves var forsögt og hvor Fosterets Död var sikker (Thaulow, Schjong), Konen döde 12 Timer efter Operationen.

Paa *Barselseng döde*, saavidt Opgivelse er skeet, 8 Koner.

54 *Börn under 1 Aar döde* i Hallingdal af 196 Döde, 52 i Nummedal og Sandsvær.

De *Dödfödtes* Antal i Amtets 3 Lægedistrikter var 51.

Ved *ulykkelige Hændelser* döde i Hallingdal 5.

Af *Sygehuse* findes i Amtet 2, nemlig Amtssygehuset paa Kongsberg og et Fattigsygehus i Drammen. Paa det sidste behandledes i Alt 81 Syge i 3632 Dage. Det daglige Belæg var altsaa henvend 10 Syge, og hver Syg forpleiedes paa Sygehuset gjennemsnitlig i 44,8 Dage. 6 döde.

Apothek haves i Drammen, paa Hönefossen og paa Kongsberg. Alle 3 bleve i Aarets Löb visiterede og befundne i god Stand. *Baleindretning* haves i Drammen og paa Kongsberg.

Medicinalpersonalet i Amtet er:

1. i Budskeruds Amtspysicat: 8 Læger (deraf 4 i Drammen), 13 Jordemödre og 6 Hjælpevaccinatörer,
2. i Modum og Ringeriges Distrikt: 3 Læger (deraf 1 paa Hönefossen). Jordemödre og Hjælpevaccinatörers Antal er ikke opgivet.
3. i Hallingdals Distrikt: 1 Læge, 3 Jordemö-

dre og det samme Antal Vaccinatörer som forhen.

4. i Nummedal og Sandsværs Distrikt: 3 Læger (alle paa Kongsberg), 5 offentlig ansatte og 3 privat practiserende Jordemödre samt 8 Hjælpevaccinatörer.

VII. Jarlsberg og Laurvigs Amt.

Sundhedstilstanden var i dette Aar usædvanlig god; der indtraf kun faa Dödsfald. Ingen Sygdom optraadte med epidemisk Udbredning. *Sygdomsconstitutionen* var de fleste Steder indifferent. Fra Svelvig berettes, at Sygdomsconstitutionen i 1ste Qvartal var inflammatorisk; fra Horten og Laurvig, at den Vaar og Höst var rheumatisk-catarrhalsk, og paa det sidste Sted om Sommeren gastrisk; fra Tönsberg, at en svagt udpræget adynamisk Constitution var fremherskende. Til Oplysning om Sygdommenes Fordeeling paa Aarets forskjellige Tider kan anføres, at Hasberg i Tönsberg behandlede i Alt 1162 Syge (af hvilke 41 döde), deraf i Januar 98, Februar 113, Marts 113, April 84, Mai 92, Juni 95, Juli 93, August 124, September 67, October 93, November 95 og December 95.

Typhus forekom sporadisk paa flere Steder i Amtet, hyppigst omkring Tönsberg, og i Juli til September. Af 131 anmeldte Tilfælde sees kun 4 at være döde.

Barsel-feber var sjelden, af 11 Tilfælde, der forekom i og ved Tönsberg samt Laurvig, döde 1.

Børnekopper viiste sig i Jarlsberg Landphysicat, hvor 2 angrebes af Variolæ, 4 af Varioloides.

Rosen omtales som hyppig fra Tönsberg, hvor en Læge havde 32 Tilfælde under Behandling.

Kighoste viiste sig enkeltviis i Sandefjord.

Strubehoste iagttoges i Svelvig, Holmestrand, Horten, Sandefjord og Frederiksværn. Af 15 Tilfælde endte 7 med Döden, deraf var et, hvor der udförtes Tracheotomie.

Halsbetændelse vare hyppige om Vaaren især i Amtets sydlige Deel, fornemmelig paa Tjömö. Exsudativ Charakter antog Sygdommen i Tönsberg, hvor 10 angrebes, 1 döde.

Parotit iagttoges enkeltviis i Amtets sydlige Halvdeel fra Tönsberg af.

Catarrhalske Febre og *Bronchiter* vare temmelig almindelige i Aarets Begyndelse i Svelvig

og Holmestrand samt paa Horten i Marts—April og September; i Tönsberg og Laurvig i de første 5 og sidste 2 Maaneder af Aaret.

Lungebetændelser forekom ofte i Aarets første 4 Maaneder i Svelvig; af 35 Syge döde 3, i Holmestrand döde 1 af 14, paa Horten 2 af 59; i og ved Tönsberg 3 af 53, af hvilke de fleste i April—Juli samt i November og December. I Sandefjord döde 2 af 24 Syge, i Laurvig 3 af 33; begge Steder angrebes de fleste i April—Juni. Fra Horten roses mod denne Sygdom Nitrum ved stærk Feber og Törst, Incituntia, især Æther og Opium, hvor Kræfterne synke og Dyspnöcen tiltager, fornemmelig Gamle, Svækkede og Drankere. Leegaard behandler Sygdommen med Digitalis, brugt til Intoxication samt Grödomslag og seer deraf god Nytte.

Acute Rheumatismen vare ikke sjeldne, især om Foraaret, og oftere forbunden med Hjerteaffection.

Af *Koldfeber* anføres 22 Tilfælde, de fleste indförte fra andre Steder, saaledes paa Horten 14.

Gastriske Tilfælde, Diarrhoe og Cholera, forekom temmelig hyppigt fra Juli til September i Laurvigs Lægedistrikt paa Vallö, i Tönsberg og Svelvig. I Frederiksværn forekom et Par Tilfælde, der meget lignede den asiatiske Cholera, og i Holmestrand medförte et saadant Tilfælde Döden. Fra Horten angives gastriske Affectioner at have været meget sjeldne.

Syphilis behandledes temmelig ofte og hyppigst hos Söfolk, der havde erhvervet Sygdommen paa andre Steder; saaledes forekom de paa Horten iagttagne 36 Tilfælde alle hos Mandskaber dels af Flaadens Besætning, dels af den til Garnisonstjeneste der paa Stedet commanderede Troppestykke. I det Hele iagttoges 83 Tilfælde af Syphilis og 4 af Radesyge i Amtet; af hvilke respective 23 og 3 behandledes paa Amtssygehuset.

Kjertelsyge var almindelig i Vallö, Tönsberg og Laurvig.

Svindesot angives at forekomme hyppigt i Aagaardstrand, Tönsberg og Laurvig. I Holmestrand saaes dette Aar flere Tilfælde end ellers, maaskee som Følge af de i Aarene 1852 og 1853 hyppigere forekommende Lungebetændelser (Weidemann). Paa Horten, hvor denne Lidelse ikke var almindeligere end forhen, behandles Sygdommen med Held med kraftige og fede Spiser i saa

stor Quantitet, som den Syge kan taale, samt med Tran og dertil alcoholicke Drikke, især Cognac med Vand eller bayersk Öl; hvor disse Drikke ei taales, gives Æther i hyppige og stigende Doser og i Tilfælde af Hectik Opium, ligeledes i større Doser (Rönne).

Blegsot nævnes som en almindelig Sygdom i Aasgaardstrand og Tönsberg samt i Laurvig, hvor den dog ikke var i Tiltagende.

Cardialgie forekom hyppigt paa de samme Steder samt paa Horten, hvor den i de senere Aar maa ansees for at være endemisk. Den er der udbredt hos begge Kjøn, i alle Aldre og Samfundscasser, træffes dog hyppigst blandt yngre mandlige Individuer. Aarsagen hertil er endnu ubekjendt, men maa rimeligst søges i Stedets physiske Forholde. Det har nemlig viist sig, at Fremmede, som för aldrig have lidt af den Sygdom, og som nedsatte sig paa Horten, der blive angrebne deraf, medens Folk, som der paa Stedet lide af Cardialgie, blive frie for denne Lidelse, naar de i nogen Tid opholde sig andesteds. — Chronisk Gastrit er ogsaa en i Aasgaardstrand jevnlig forekommende Sygdom, ligesom ogsaa chronisk Rheumatisme. I Laurvig træffes ofte Ormetilfælde.

Chirurgiske Tilfælde, Beskadigelser, forefalde i saa stor Mængde paa Horten, at en af Marinens Læger i Regelen flere Timer daglig maa forbinde de Saarede, der bringes fra Værftets forskjellige Værksteder og Arbeidspladse. De fleste af disse Tilfælde ere dog saa ubetydelige, at de ikke hindre Vedkommende i at fortsætte deres Arbeide.

Om *Veirliget* anföres, at Vinteren var mild men stormfuld, Foraaret indtraadte tidligt, var ofte stormfuldt men uden Regn, Sommeren varm og tör, Hösten og Aarets sidste Deel mild med hyppige stærke Storme i October og November. Paa Grund af den törre Vaar og Sommer var der betydelig Vandmangel paa Horten. Aaret var saa tidligt fremskredet, at Havre blev skaaret allerede den 31te Juli, og at Rughösten var i fuld Gang först i August. — Aarets gode Conjunctioner for Søfart i Forbindelse med de höie Arbeidspriser ytrede i dette Amt, hvorfra der drives saa megen Skibsfart, en umiskjendelig Indflydelse paa den almindelige Velstand, og indvir-

kede derved meget gavnligt paa den almindelige Sundhedstilstand.

Lægehjælp benyttes jevnligt, Jordemödre bruges derimod mindre end ønskeligt. Tilsynet med de fattige Syge udföres nogle Steder af privat antagne Fattiglæger.

Vaccination var udfört paa 1900 Individuer.

Af *medico-legale Forretninger* udförtes i Jarlsberg Landphysicat 16, hvoraf 4 Syns- og Obductionsforretninger. I Laurvigs Distrikt udförte Distriktslægen flere medico-legale Forretninger.

19 *Sindssyge* angives at være undersøgte.

Af *chirurgiske Operationer* foretoges 1 Herniotomie (Gedde), 1 Tracheotomie for Croup paa Horten med uheldigt Udfald, 3 Operationer for Læbekraft, 1 for Hareskaar, 4 Tenotomier, 2 Exstirpationer af Svulster, 1 Amputation af en Finger, — og nogle lignende mindre betydelige Operationer paa Hortens Sygehuus.

Af *obstetriciske Operationer* foretoges af Lægerne 1 Vending og Forløsning af Hovedet med Tang, 14 Tangforløsninger, hvorefter 2 Koner døde, 1 Perforation og 1 Embryotomie (Schjander). Perforationen indiceredes ved Bækkenforsnevring og skjævt Isseleic, efterat Tang forgjæves var forsögt, da Konens Kræfter aftog stærkt efter mere end 2 Dages Födselsarbeide, uagtet Fosterets Död ikke var sikker; Embryotomien ved Tverleie med fremfaldne Arm hos en Kone, som havde lagt i Födselsarbeide i 5 Dögn. Da Födselsdelene i dette Tilfælde vare meget hovne og ömme, den fremfaldne Arm stærkt svullen og fractureret, exarticuleredes denne, hvorpaa Vending blev udfört og et nosecephaliskt Foster ekstraheret; Konen, som forud var yderst debil, døde för Moderkagens Födsel. Den fra Födsels Begyndelse tilstedeværende Hjælpkone, som havde erklæret Alt i Orden med Hensyn til Födselen, blev sat under Justitiens Tiltale.

Som *døde paa Barselseng* opgives 7 Qvinder, deraf 1 uforløst af Blodstyrning inden Lægehjælp kunde erholdes. Den tilstedeværende Jordemoder fik ei Tilladelse til at udföre Vending. I Jarlsberg Landphysicat døde 70 *spæde Börn* i de övrige Præstegjeld; fra 5 mangler Opgave. Antallet af *Dödfödde* i samme Physicat var 65.

Af *Sygehuse* haves — foruden Amtssygehuset ved Tönsberg — 2 Marinen tilhørende, nemlig 1 Frederiksværn, paa hvilket der i dette Aar ikke behandledes nogen Syg, og 1 paa Horten.

Paa dette sidste behandledes 736 Syge i 11,769 Dage, 13 døde og 16 laae tilbage ved Aarets Udgang. Middeltiden for Behandlingen var 15 Dage; Middelbelægget 32 daglig. De daglige Udgifter for hver Syg var 30½ Skilling, deraf for Medicin 3½ Skilling. — I Laurvigs Fattighuus er der indrettet et Sygeværrelse paa 5 Senge.

Af *Apotheker* findes 4, nemlig i Holmestrand, Horten, Tönsberg og Laurvig. Alle bleve visiterede og fundne i Orden og god Stand; Hortens Apothek, som blev oprettet Aaret forud, var dog endnu ufuldstændigt med Hensyn til Laboratorium m. m.

Fuldstændige *Badeanstalter* findes i Holmestrand, hvor Sögningen er i Tiltagende (5420 Bad i 1854) samt i Laurvig. Paa Hortens Sygehuus findes en Badeindretning med Damp- og Karbad; sammesteds, i Aasgaardstrand og i Tönsberg findes Strömbadindretninger. — *Sandfjords-Badet* var fremdeles i Fremadskridning; Antallet af Badende var 325, der toge 12,768 Bad. Indretningen var bleven forbedret i flere Retninger, forsynet med Damppumpeværk m. v. Af 318 Syge, som brugte Badet, blev efter Badelæge Ebbesens Beretning 23 helbredede, 58 uhelbredede og 2 døde, de övrige i større eller mindre Grad bedrede.

Medicinalpersonalet i Amtet var:

1. i Jarlsberg Landphysicat: 10 Læger, hvoraf 4 militære, 14 Jordemödre, 15 Hjælpevaccinatörer.
2. i Laurvigs Lægedistrikt: 8 Læger, hvoraf 2 militære; Jordemødrenes og Hjælpevaccinatörernes Antal var bleven formindsket ved Afgang af en Jordemoder, der tillige var Vaccinatrice.

VIII. Bratsberg Amt.

Sundhedstilstanden var meget god, navnlig bedre end i 1853, uagtet der i Maanederne Juni til September over næsten hele Amtet herskede en usædvanlig stærkt udtalt gastrisk *Sygdomsconstitution*, hvorunder der forekom særdeles mange Tilfælde af Diarrhoe og Cholérine; forövrigt var ingen bestemt Sygdomsconstitution fremherskende undtagen langs Skiensvasdraget og dets Forgrening gennem övre Thelemarkens vestlige Distrikter, hvor den i Aarets første 5 Maaneder havde en inflammatorisk-catarhalsk Cha-

rakteer, som i ringere Grad optraadte ogsaa om Hösten. Der herskede ingen udbredte Epidemier, og den almindelige Dödelighed var ringe. Til Oplysning herom kan tjene Forholdene i Kragerö Distrikt (med Undtagelse af Bamble Præstegjeld), hvor Distriktets 3 Læger i 1854 behandlede 230 acute Sygdomstilfælde, medens Antallet i 1853 var 368, ligesom der i 1854 sammesteds indtraf 158 Dödsfald paa en Befolkning af 9058 Individuer, medens Dödsfaldene i 1853 opgik til 195.

Typhus viiste sig kun sjældent i den vestlige Deel af Amtet. Der opgives saaledes fra nedre Thelemarken, övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt og Kragerö Distrikt (undtagen Bamble) kun 9 Tilfælde af denne Sygdom. I Bratsberg Landphysicat og Bamble Præstegjeld viiste Sygdommen sig hyppigere, idet derfra opgives i Alt 77 Angrebne, hvoraf 11 døde. De fleste af disse Tilfælde indtraf i Aarets første Halvdeel i Bamble samt i og ved Brevig. Fra September til Aarets Udgang herskede en liden Epidemie i Silgjord og Hjerdals Præstegjeld, hvor af 82 Syge 8 døde. Sygdommens Forplantelse ved Smitte iagttoges fremdeles hyppigt i Landphysicaten, og efter Distriktslæge Bakkes Formening er dette den almindeligste Forplantningsmaade i övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt.

Barselseber var en temmelig almindelig Sygdom dette Aar. I Bratsberg Landphysicat angrebes 6 Barselkoner deraf, og døde 2, — i Kragerö Distrikt angrebes 14, døde 6. Paa sidste Sted fik de Angrebne, som alle vare fra et Præstegjeld, Feber uden videre udtalt Localaffection. I af de 6 Döde var ei bleven tilseet af Læge eller Jordemoder. I övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt fik i November og December Maaned næsten enhver Barselkone Barselseber. Der døde 8, men ingen som havde været under Lægebehandling.

Skarlagensfeber viiste sig ganske enkeltviis i Skien, Brevig og Kragerö om Hösten.

Mæslinger iagttoges ligeledes til samme Tid i et Par Tilfælde i Skien og Brevig.

Kighoste angreb om Vaaren en Deel Börn i Skien og i Treeungens Annex til Nissedal, paa hvilket Sted Sygdommen var mindre godartet og i nogle Tilfælde medførte Döden, hvorfor Lægehjælp blev ydet for offentlig Regning. I Kragerö By forekom 24 Tilfælde af denne Sygdom, hvoraf

et medførte Døden ved Complication med Lungebetændelse; i Holdens Præstegjeld behandledes om Hösten 10 Tilfælde.

Strubehoste saaes kun sjældent, hyppigst i Skien, hvor Sygdommen foranledigede en Deel Dødsfald.

Halsbetændelser omtales især fra Bratsberg Landphysicat; de vare saaledes hyppige om Hösten i Skien og Brevig. Exsudative Halsbetændelser forekom om Vaaren oftere i Skien.

Parotit begyndte at vise sig mod Enden af Aaret i Skien og Brevig og vedvarede ind i det paafølgende Aar.

Catarrhalfebre og *Bronchiter* vare Vaar og Höst ikke ualmindelige i Landphysicaten, især i Brevig. En udbredt Epidemie af en inflammatorisk Catarrhalfeber iagttoges i Aarets første 3 Maaneder i Silgjord og i April, Mai samt en Deel af Juni i övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt. Her optraadte Sygdommen især i Hvidesö, hvor over den halve Befolkning leed deraf, men kun 4 döde. Feberen var almindeligviis ledsaget af Bronchit, men undertiden udviklede der sig under dens Forløb Lungebetændelse, og undertiden havde Sygdommen i Begyndelsen et typhöst Præg.

Lungebetændelser vare mindre hyppige end i det foregaaende Aar. Fra Bratsberg Landphysicat opgives 60 Syge, hvoraf de fleste faldt paa Aarets første 5 og sidste 2 Maaneder. Uagtet sammesteds forekom adskillige andre Inflammationer i indvendige Örganer, navnlig i Brysthinden og Hjernen, vare dog forholdsviis flere Mennesker angrebne af udvendige erysipelatöse og phlegmonöse Betændelser, som især vare hyppige i og ved Porsgrund. I nedre Thelemarken vare *Brystbetændelser* almindelige om Vaaren ved Ulefos Jernværk, forövrigt omtales disse Sygdomme ikke fra hele Thelemarken. I Kragerö Distrikt vare Betændelsessygdomme sjældnere end i 1853; der kom af 230 acute Sygdomstilfælde kun 34 saadanne under Behandling, og af disse vare 21 Lunge- og Brysthindebetændelser.

Acut Rheumatisme forekom ikke sjældent i Bratsberg Landphysicat og var oftere forbunden med Hjerteaffection.

Gastriske Tilfælde, Diarrhoe og Choleringe, omtales fra det hele Amt undtagen nedre Thelemarken som meget hyppige i Maanederne Juni til September. I Skien og Omegn anslaaer Land-

physicus Tilfældene af Choleringe til omtrent 300 og i den Tid herskede sammesteds næsten ingen Sygdomme af anden Art. Schaanning omtaler saamtidig en Deel Tilfælde af Blodgang. I Brevig, Stathelle og Langesund behandledes över 50 Tilfælde af Choleringe, hvoraf enkelte vare saa heftige, at man maatte befrygte Udbrud af Cholera. I övre Thelemarkens östfjeldske Distrikt vare Choleringer og blodige Diarrhoeer almindelige, i det vestfjeldske Distrikt iagttoges kun Diarrhoeer. For Kragerö Distrikts Læger kom 47 Tilfælde af Diarrhoe, 10 af Choleringe under Behandling. — Ingen Voxen, kun nogle Börn, döde af alle disse Syge.

Veneriske Sygdomme behandledes især paa Amtssygehuset, hvor 34 indkom for Syphilis, af hvilke 1 döde, 14 for Radesyge. I Porsgrund behandledes 5, i Brevig 2 Tilfælde af Syphilis.

Hudsygdomme ere temmelig udbredte i Amtet; navnlig fra Thelemarken omtales Fuat og tildeels Skurv, der tilskrives den herskende Ureenlighed i Boliger, Klæder m. v. Paa Amtssygehuset behandledes 26 Tilfælde af Skurv. I Bratsberg Landphysicat iagttoges i Aarets sidste Halvdeel en Mængde impetiginöse og ecthymatöse Udslæt.

For *Spedalskhed* blev paa Amtssygehuset behandlet 1 Mand og 1 Qvinde, hvoraf den første var indkommen der Aaret forud. Begge udkreves i Bedring. I Hitterdal fandtes en spedalsk Pige.

Kjertelsyge og *Scindsot* angives at være almindelige i Amtets 3 östlige Distrikter.

Blegsot forekommer hyppigt i Skien, Porsgrund og i nedre Thelemarken.

Cardialgie, *Ormesygd*, *chronisk Rheumatisme*, *Hysterie*, *Kræft* ere fremdeles meget almindelige Lidelser i de fleste Distrikter. Vattersot nævnes som en almindelig Sygdom i övre Thelemarkens östfjeldske Distrikt. Uterinpolyper og Fibroider observeredes ofte i Skien; en Mængde Vulnerationer, Contusioner, Fracturer og Luxationer i Brevig; Pänaritier og andre phlegmonöse Betændelser i Porsgrund især i Begyndelsen og Enden af Aaret; Furnunkler og enkelte Carbunkler i Skien i Aarets sidste Deel.

Af sjældnere forekommende Sygdomme iagttoges i övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt flere Tilfælde af Madikker under Huden hos Börn med paafølgende Abscesdannelse samt en Vulne-

ration i Panderegionen med Fractur af Pandebeinet og Tab af en Deel af Hjernemassen hos et 9 Aar gammelt Pigebarn, som efter et Par Maaneders Forløb helbrededes.

Med Hensyn til *Veirlig* og *Levemaade* beretter Distriktslæge Krabbe, at i övre Thelemarkens östfjeldske Distrikt hele Aaret udmærkede sig ved tört Veir, mild Vinter, maadelig varm Sommer samt hyppige Storme og overveiende Nordvestvinde. Climetet er der som i hele Thelemarken sundt. Aaret var ligesom det foregaaende frugtbart, og den almindelige Velstand i Tiltagende, hvilket ytrede sin Indflydelse paa Sundhedstilstanden. Paa den anden Side finder man rigelig Anledning til Sygdomme i de usunde, ureenlige, luftige Boliger, i den uhenigtsmæssige Beklædning, der ikke beskytter mod Veirligets Indflydelse, i Næringsveiene, der især bestaae i Tømmerdrift, Jagt, Fiskerie og Sæterbedrift, samt endelig i den megen Nydelse af Potetes, Gröd og suur Melk. Spirituosa misbruges ikke videre undtagen ved Bryllupper og andre Gjestebud, hvor Brændeviin og Öl drikkes i Overmaal. Fra Skien klages derimod over den tiltagende Brændeviinsdrik især blandt Arbeiderne ved den der under Bygning værende Canal. — Beboerne af nedre Thelemarken, som ernære sig ved Agerbrug, Skovdrift og tildeels ved Jernværksdrift, ere sunde og kraftige Folk men ureenlige, hvorfor Fnat er hyppig blandt dem; den der rigelige Nydelse af Flesek og udbredte Kaffedrik fremkalder ofte Cardialgie, Arbeidet i Jernværkerne hyppige Bronchiter og Rheumatismen (Hoff).

Fattigsygepleien udføres i Skien af Landphysicus, som derfor er fritagen for at yde Fattigskat. Sammesteds er der for nogle Aar siden oprettet en Arbeiderunderstøttelsesforening, der har Bidrag af Byens Sparebank, og som tæller omtrent 230 betalende Medlemmer; men da hvert Medlem har fri Lægehjælp for sin Familie, bliver Antallet af dem, som derved have frit Lægetilsyn, omtrent 1100. Lægen oppebærer derfor en aarlig Lön af 60 Spd.; Udgifterne til Medicin for Foreningen var omtrent 185 Spd. — Fattigbestyrelsen i Silgjord er meget samvittighedsfuld i at skaffe Fattige Lægehjælp, hvorfor Lægen der har megen Fattigpraxis. Det samme kan derimod ikke siges om Distriktets 2 andre Præstegjeld Hjerdal og Tinn, hvilket for det sidste især

maa tilskrives dets isolerede Beliggenhed og store Afstand fra Lægen.

Vaccination var foretaget paa 2033 Individer.

6 *medico-legale Forretninger* vare udförte.

De *Sindssyges* Antal er i Tiltagende; i nedre Thelemarken vare 4 nye tilkomne i Aarets Löb; i begge övre Thelemarkens og i Kragerö Distrikt nöde i Alt 44 Sindssyge extraordinært Tilsyn.

Af *chirurgiske Operationer* angives at være udförte 2 Exstirpationer af Uterinpolyper, 2 Operationer for indeklemt Brok (deraf döde 1), 4 Amputationer af Fingre, 1 Paracentesis abdominis.

Af *obetriciske Operationer* udförtes af Lægerne Vending 1 Gang, Forlösning med Tang 10 Gange, Lösning og Udtagelse af Moderkagen 2 Gange.

26 *Qvinder döde paa Barselseng*, Af disse döde en Kone af Blödnig i 5te Tidsrum af Födselen, en af Blödnig strax efter Födselen (hverken Læge eller Jordemoder var tilstede) og en Kone uforlost. Hos den Sidste var der et forsömt Tverleie, hvor baade Jordemoder og Læge bleve hentede for seent; Vending var umulig formedelst Fosterets faste Nedtrykning i Bækkenet, nagtet Födderne efter mange Anstrængelser bleve nedbragte. — Exvisceration kunde ikke gjøres formedelst den store Svulst i de udvendige Födselsdele og paa Grund af Konens debile Tilstand (Wetlesen).

Af *Börn under 1 Aar döde* i nedre Thelemarkens Distrikt 36, i övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt 47, i Kragerö Distrikt 17.

Antallet af *Dödfödde* var 102 i hele Amtet.

Ved *ulykkelige Hændelser* omkom i 3 af Amtets 5 Distrikter 6, ved Selvmord 4 Mennesker.

Af *Sygehuse* findes kun Amtssygehuset ved Skien. Af *Apotheker* findes 4, nemlig i Skien, Porsgrund, Brevig og Kragerö, hvilke samtlige bleve visiterede og befundne vel forsynede og bestyrede. *Badeindretninger* findes paa Amtssygehuset, som er forsynet med Damp-, Styr- og Karbad. I Kragerö haves en Badeindretning; Langesund besøges ofte som Badested, men eier ingen offentlig Badeanstalt.

Medicinalpersonalet i Amtet er:

1. i Bratsberg Landphysicat: 4 Læger, 7 Jordemödre, 3 Hjælpevaccinatörer.

2. i nedre Thelemarkens Distrikt: 2 Læger, 4 Jordemødre, 9 Hjelpevaccinatører.
3. i övre Thelemarkens östfjeldske Distrikt: 1 Læge, 3 Jordemødre, 8 Hjelpevaccinatører.
4. i övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt: 1 Læge, de samme Jordemødre og Vaccinatører som forhen.
5. i Kragerö Distrikt: 3 Læger, 4 Jordemødre og 7 Hjelpevaccinatører.

IX. Nedenæs og Robygdelagets Amt.

Sundhedstilstanden var meget god især i vestre Nedenæs og i Robygdelaget, uagtet flere Sygdomme herskede epidemisk, nemlig Typhus, Parotit, Cholera og Kighoste, alle dog i ringe Grad. *Sygdomsconstitutionen* var i Aarets første 4 Maaneder catarrhalsk inflammatorisk, senere indifferent. Langs Kysten fra Österrisöer til Arendal var der dog i Begyndelsen af Hösten en udtalt gastrisk Sygdomsconstitution og mod Aarets Slutning antog den der igjen en sthenisk Charakter. Til Oplysning om Sygdommanes Fordeling i Aaret kan anføres, at Scheen i Österrisöer af 498 Syge behandlede i Januar 54, i Februar 36, i Marts 56, i April 39, i Mai 35, i Juni 27, i Juli 43, i August 47, i September 47, i October 41, i November 29 og i December 46. Schjelderup i vestre Nedenæs behandlede 372 Syge og gjorde i Gjennemsnit daglig 7 Besög eller Reiser til Syge (foruden de daglige Sygebesög paa Amtssygehuset og Reiser i Anledning af andre offentlige Forretninger); Roscher i Lillesand behandlede 628 Syge, hvoraf de fleste vare Fremmede.

Typhus optraadte sporadisk i Arendal, vestre Nedenæs og begge Robygdelagets Distrikter; i östre Nedenæs Distrikt forekom en liden Epidemie i Dybvaag fra Januar til Marts med 17 Syge, hvoraf 1 döde. I Österrisöer forekom i Mai, Juni og Juli flere Tilfælde af Typhus blandt den fattigere, slet boende Deel af Befolkningen, saa man næsten kunde kalde Sygdommen epidemisk. I August kom til denne By flere fremmede Skibe fra Stettin med hele Skibsbesætningen lidende af en gastrisk nervös Feber, der tilsidst blev intermitterende, og som veg for Chinin; af disse Syge döde kun 1.

Barsel-feber forekom enkeltviis i Nedenæs.

Börnekopper udbrød i et Strandsted ved

Arendal; hvorhen Sygdommen blev bragt ved Smitte fra Christiania; 8 Individder der fik Varioloider. — Nogle lette Tilfælde af Vandkopper viiste sig hos Börn paa Næs Jernværk.

Kighoste gik epidemisk i Nedenæs fra September af til Aarets Udgang og fortsatte sig ind i det følgende Aar. I Österrisöer angrebes Börn fra 8 Dages til 7 Aars Alder; i Arendal angreb den Ældre indtil 45 Aars Alderen. Af Börnene döde nogle af Brouchit, men ingen af de aldeles spæde Börn bortrykkedes af Sygdommen.

Af *Strubehoste* saaes nogle Tilfælde i Arendal. *Parotit* iagttoges i vestre Nedenæs Distrikt af og til fra Mai af.

Catarrhalske Tilfælde vare ikke sjeldne i Aarets første Maaeder især i östre Nedenæs Distrikt, tildeels som Halsbetændelser. I Arendal antog de i Aarets første Maaneder en epidemisk Charakter som Influenza.

Lungebetændelser vare hyppige i Aarets første 4 Maaneder i Nedenæs; i vestre Nedenæs Distrikt behandlede 46 Tilfælde af denne Sygdom.

Koldfeber angreb i vestre Nedenæs og Arendal omtrent 30 Individder; i Arendal iagttoges omtrent 20 Tilfælde, af hvilke kun 5 hos Byens Folk, Resten hos Fremmede, især Söfolk fra Danzig.

Af *Blodgang* omtales nogle Tilfælde fra Nedenæs, 2 Börn döde deraf i Österrisöer.

Den ondartede Cholera udbrød i Arendal den 17de August og vedvarede til ind i November, men angreb ikke Mange. Samtidig vare gastriske Tilfælde almindelige sammesteds, deels som Diarrhoe, deels som Cholérine; men de fleste af disse Tilfælde vare fremkaldte ved Chöleraphobie (Kittel). 2 Læger i Arendal behandlede tilsammen 24 Tilfælde af Cholera, af hvilke 17 döde, samt 30 Tilfælde af Cholérine. Sygdommen udbredte sig den 28de August til vestre Nedenæs Distrikt, hvor den paa nogle nær Arendal liggende Strandsteder angreb 26 Personer, af hvilke 19 döde; Distriktslægen behandlede paa samme Tid i det Hele 14 Tilfælde af Cholérine. At der ikke herskede nogen stærkt udtalt gastrisk Sygdomsconstitution i Distriktet paa denne Tid, kan sees deraf, at Lægen paa det nærliggende Næs Jernværk ikke i de 8 Aar, han har været der, har iagttaget saa faa Tilfælde af Diarrhoe og Cholérine som denne Höst. I östre Robygdelaget

iagttag Distriktslægen ikke et eneste Tilfælde af disse Sygdomme; i vestre Robygdelaget forekom ikke flere end ellers om Hösten. Under Epidemien var der ansat en Choleralæge i Arendal fra 26de September til 31te October; i vestre Nedenæs besørgede Distriktslægen Tilsynet med de Cholerasyge.

Venerisk Sygdom var ikke meget udbredt i Amtet. Paa Amtssygehuset behandlede 4 Tilfælde af Syphilis, 1 af Radesyge. I Nedenæs's 2 Lægedistrikter og de derværende Byer forekom vel nogle Tilfælde af Syphilis og en Deel Gonorrhoe, men de fleste fandtes hos Söfolk, der hjembragte Sygdommen fra Udlandet. Fra Robygdelaget omtales Sygdommen ikke.

Fnat angives at være meget udbredt i östre Robygdelaget paa Grund af den der herskende store Ureenlighed.

Kjertelsyge og *Svindot* ere almindelige i Nedenæs og Arendal; den förste Sygdom viser sig især ved Affection af Öinene og er almindeligere blandt Kystboerne, sjældnere blandt Landbönderne (Jebe).

Af andre Sygdomme omtales Blegst, Cardialgie, Hysteric, Ormetilfælde og chronisk Rheumatisme i Beretningerne fra Nedenæs og Arendal som oftere forekommende; i den sidstnævnte By forefalde ogsaa ofte Beskadigelser af forskjellig Art.

Angaaende *Levemaaden* og *Næringsveiene* anfører Distriktslægen i vestre Nedenæs, at disse sidste for Kystbefolkningen bestaaer i Skibsfart, Skibsbyggerie, Fiskerie og Lodsens, medens Landbefolkningen lever af Skovdrift, Agerbrug, Grubedrift og Tømmerflödnings. Der er i Distriktet let Anledning til Erhverv, og uagtet Livets förste Fornödenheder i den senere Tid ere stegne i Priis, lider Almuens ingen Nöd. Meelspiser og Poteter udgjöre (efter Jebe) Hovedbestanddelene af Almuens Kost og forarsage vistnok Cardialgie, Pyrose og Ormesygdomme. Misbrug af Spirituosa finder i höi Grad Sted i Arendal og dens nærmeste Omegn og begrundes for en stor Deel i et altfor slapt Politie (Kittel); flere chroniske Sygdomme have sin Rod i hiint Onde, som ofte föranlediger Ulykkestilfælde og Dödsfald (Skjelderup). Distriktslægen i östre Robygdelaget klager over den der herskende Ureenlighed og Brændeviinsdrik.

Lægetilsynet med de Fattige udföres i Arendal af Stadsphysicus, som til Uddeling blandt derværende Fattiges Syge har Renterne af et Legat. Österriisöer har en egen Fattiglæge. Lægehjælp söges ofte i Nedenæs. En Qvaksalver omtales i dette Amt.

Antallet af *Vaccinerede* var 1355.

4 *medico-legale Forretninger* vare udförte; 17 *Sindssyge* undersøgte og tilseede.

Af *chirurgiske Operationer* omtales 1 Cheilplastik, 3 Operationer for Hareskaar, 1 Extirpation af en melanotisk Svulst samt Paracentese af Abdomen hos en Hydropicus, der döde snart efter.

Af *obstetriciske Operationer* udförte Lægerne 18 Gange Forlösnings med Tang, 1 Gang Mutilation af Fosteret. I dette sidste Tilfælde havde Konen haft Veer i 2½ Dögn för Lægens Ankomst; Hovedet stod da indkilet med sin Tværvide i den forsnevrede Længdevide af Bækkenet og kunde ikke rokkes med Tangen. Da Fosteret var dödt, blev Hovedet perforeret og nedtrukket, men nu stillede Skuldrene sig fast i *Conjugata*, hvorfor venstre Overarm blev neddraget med en stump Hage og exarticuleret i Skulderleddet, hvorved det lykkedes at tilendebringe Födselen (Scheen). Fra östre Robygdelaget klages over det almindelige Misbrug at sprænge Hinderne fortidligt, hvorved Födselen ofte forsinkes. Den almindelige Stilling for de Födende der er liggende paa Knæ paa Gulvet.

9 Qvinder angives at være döde paa *Barsel-seng*; deraf 1 af Tæring.

82 *Börn under 1 Aar* döde i vestre Nedenæs Distrikt. I östre Robygdelagets Distrikt döde i Aarets Löb mange spæde Börn, uagtet der ikke herskede nogen Epidemie, men Mödrene forstaae sig der kun lidet paa at pleie Börn, friske eller syge. De trække dem med sig baade i Bryllupper og Begravelser og lade dem ved saadanne Leiligheder endog faae Brændeviin.

Antallet af *Dödfödde* i Amtet (med Undtagelse af östre Robygdelagets Distrikt) var 68.

Amtets *Sygehuus* ved Arendal blev nedlagt ved Aarets Udgang, uden at dets Oprettelse paa noget andet Sted er bestemt. I Österriisöer har man paa Fattighuset en Sygestue, paa hvilken 21 Syge behandlede i 561 Dage, altsaa i Middeltal 27 Dage för hver. Sammeds er der indkjöbt en Bygning, som er bestemt til Sygehuus för Byen,

fornemmelig for at tjene som Choleralazareth, samt til Indtagelse af syge Søfolk og Personer fra Landdistriktet.

Apotheker findes der 3 af; nemlig i Österriisöer, Arendal og Grimstad, hvilke alle vare visiterede og befundne i Orden. Arendal har en lidet benyttet Badeindretning, men mangler et ordentligt Strömbad.

Medicinalpersonalet i Amtets Distrikter er følgende:

1. Östre Nedenæs Distrikt har 3 Læger, 2 Jordemödre, 5 Hjelpevaccinatörer.
2. Vestre Nedenæs Distrikt har 3 Læger, 6 Jordemödre, 14 Hjelpevaccinatörer.
3. Arendals Stadsphysicat har 2 Læger, 2 Jordemödre, Stadsphysicus er Vaccinatör.
4. Östre Robygdelagets Distrikt har 1 Læge, 2 Jordemödre, 5 Hjelpevaccinatörer.
5. Vestre Robygdelagets Distrikt har 1 Læge, 4 Jordemödre, 3 Hjelpevaccinatörer.

X. Lister og Mandals Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele taget meget god, naar undtages en voldsom Typhus-Epidemie i Flekkefjord og et Par lignende mindre Epidemier i Lyngdals Distrikt. De acute Sygdomstilfælde vare overhovedet forholdsviis sjeldnere dette Aar, og paa Typhus nær forekom ingen Sygdom epidemisk. Dödeligheden anföres fra Christiansand at have været liden (200 Dödsfald). Paa dette Sted angives Sygdomscharakteren nærmest at have været inflammatorisk med Tilböielighed til rheumatisk Complication. I de acute Sygdomme, som forekomme der, syntes ogsaa Blodudtømmelser at have virket særdeles gavnligt (Lochmann). I Flekkefjords Distrikt var Sygdomsconstitutionen derimod adynamisk fra Aarets Begyndelse indtil Hösten, medens den mod Aarets Slutning ogsaa her antog en rheumatisk-inflammatorisk Charakter.

Til Oplysning om Sygdommenes Fordeling over de forskjellige Maaneder i Christiansand kan anföres, at Compagnichirurg Blichfeldt af 588 Syge behandlede i Januar 65, hvoraf 5 döde, i Februar 59, 1 döde, i Marts 58, 3 döde, i April 62, 5 döde, i Mai 50, 2 döde, i Juni 48, 1 döde, i Juli 37, 1 döde, i August 56, 2 döde, i September 54, 2 döde, i October 34, 1 döde,

i November 37, 2 döde, og i December 28, 3 döde.

Typhus forekom mere sporadisk i Christiansand, hvor 11 angives at være angrebne, 1 döde, og i Mandals Distrikt, hvor 26 angrebnes, men Ingen döde; de fleste Syge fandtes her i Halsaa Sogn, hvor Sygdommen tydeligt udbredtes ved Smitte. I Lyngdals Distrikt antog Sygdommen en mere epidemisk Charakter, idet alle Individder af de angrebne Familier bleve syge; den var dog her mild, af 41 Syge döde kun 1. I Flekkefjords Distrikt, hvor Typhus efter i flere Aar at have været næsten borte, i 1853 havde hersket epidemisk paa flere Steder, optraadte den i 1854 kun i Flekkefjord By og Præstegjeld, men med megen Voldsomhed. Epidemien begyndte her i October Maaned 1853 og vedvarede til August 1854, i hvilken Tid 178 Individder angrebnes, 16 döde. Dödeligheden var altsaa 1 af 11, hvilket omtrent er Dödsforholdet for dette Distrikt gennem en længere Aarrække, hvori det har varieret fra 1 af 10 til 1 af 15. Af de Angrebne vare 63 fra Flekkefjord By, 78 fra Hitterö Sogn og 37 fra Næs Sogn. Sygdommen angreb især fattige, sletboende Mennesker, og altid flere, undertiden endog alle Beboerne af samme Huus; dens Charakter var i Regelen abdominal, Gangen langsom og uden andre fremtrædende Symptomer end Prostration af Kræfterne. Hos næsten alle de Angrebne efterfulgtes Sygdommen af Fnat.

Af *Barsel-feber* angrebnes et Par Individder i Christiansand og Mandals Distrikt.

Exanthematisk Feber forekom ikke i Amtet, naar undtages nogle Vandkopper i Christiansand. Et norsk Fartöi, som paa Reisen fra Lisabon til Bergen indkom til en Udhavn ved Flekkefjord og havde Börnekopper ombord, hvoraf den største Deel af Besætningen var angreben og et Par döde, blev lagt i Qvarantæne; Sygdommen udbredte sig ikke videre.

Parotit forekom enkeltviis i Christiansand; hos Flere opstod Orchit, hvorefter Lochmann i 3 Tilfælde saa Atrophie af Testikelen at opstaae.

Forkjölelssesygdomme, baade med og uden Feber, vare almindelige i Christiansand og Mandal, især om Hösten. Halsbetændelser höre paa førstnævnte Sted til de hyppigst forekommende Sygdomme.

Lungebetændelser forekom ikke sjældent i Christianssand og hyppigst i Maanederne Marts til Mai samt i September; der opgives at have været 80 under Behandling for denne Sygdom, af hvilke 7 døde. I Mandal lede 15 af Lungebetændelse; i Flekkefjord blev Sygdommen almindelig i Aarets sidste Deel og fornemmelig i det følgende Aar.

Acut Rheumatisme og rheumatiske Febre vare ganske hyppige i Mandal og imod Aarets Slutning i Lyngdals og Flekkefjords Distrikter, samt ofte forbundne med Affection af Brystet.

Koldfeber iagttoges oftere, men næsten altid hos Personer, der havde erhvervet den i Udlandet. Af 14 i Christianssand behandlede Tilfælde vare de 12 indførte udenlandsfra.

Diarrhoe angives at have været gjængs i Christianssand i August. Til dette Sted indkom i September et Par engelske Transportskibe med franske Tropper ombord, blandt hvilke Cholera herskede, og til hvem der ydedes Lægehjælp af Stedets Læger.

Venerisk Sygdom er ogsaa i dette Amt som oftest indført fra Udlandet. I Christianssand ere disse Tilfælde i Aftagende, uagtet den megen Skibsfart paa Stedet; der er anført at være behandlet 21 Tilfælde af Syphilis, 24 af Gonorrhoe i Christianssand, nogle enkelte Tilfælde i hvert af Amtets Distrikter og 7 Tilfælde af Syphilis, 1 af Radesyge paa Amtssygehuset.

Af *chroniske Hudsygdomme* angives Fnat at være almindelig i Flekkefjords Distrikts Fjeldbygder.

3 *Spedalske* opholde sig i Lyngdals Distrikt. I Aarets Løb er ingen Nyangreben tilkommen.

Kjertelsyge er hyppig i Christianssand og i Mandal; Rachitis ikke sjælden paa det første Sted.

Svindrot anføres fra alle Amtets Distrikter at være meget udbredt; Kraft i Flekkefjord har iagttaget, at den især er slem hos Blegsottige, hvoraf der forekomme en Mængde i hele Amtet og ikke mindst i Landdistrikterne. Nye Observationer have bestyrket Lochmann i den Mening, at Tuberculose kan forplantes ved Smitte.

Af andre-chroniske Sygdomme omtales *chronisk Rheumatisme, Cardialgie* og *Ormtilfælde* som almindelige i Christianssand og i Mandals Distrikt.

Af mindre hyppigt forekommende Sygdomme omtales af de fleste af Amtets Læger en *Ophthalmie* som meget udbredt. Den ytre sig

deels som en simpel catarrhalsk Conjunctivit, deels mere som Blennorrhoe. I Christianssand var den især udbredt blandt de til Exercits indkommanderede Soldater, men den ophørte dog snart og skadede Ingens Syn. I Mandal var Sygdommen epidemisk, men let, angreb især Børn; i Flekkefjord var den almindeligst mod Aarets Ende og fortsatte sig ind i 1855.

Med Hensyn til *Levemaaden* bemærker Lochmann, at Nydelse til Overmaal af gammel syrlig Melk, af gammel og slet tilberedede Ost og den hyppige Misbrug af stærk Kaffe maa ansees som Hovedaarsagen til de hos Laudalmuen almindelige Cardialgier. Fra Mandal klager Rachlew over Misbrug af Spirituosa, især i Landdistriktet; han troer, at Meget, af hvad der sælges i Bygderne som Öl, er blandet med Brændeviin, hvorpaa han antager, at et kraftigere Politie maatte kunne raade Bod.

Fattigsygepleien udføres i Almindelighed af Distriktslægerne, i Christianssand af Stadsphysicus, som tilsaa 365 fattige Syge i deres Hjem, foruden de paa Sygehuset indlagte. Distriktslæge Rachlew klager over Mangelen paa Jordemødre i Mandals Landdistrikter.

Vaccinationen udførtes paa 1493 Individider. Revaccination blev udført hos 16 Soldater i Christianssand og hos flere Individider i Lyngdals Distrikt.

Af *medico-legale Forretninger* foretoges 4 Sins- og Obductionsforretninger; 1 Undersøgelse af en Arrestants og 6 af Sindssyges Helbredstilstand.

30 *Sindssyge* vare under Behandling i Christianssand (foruden de paa Sindssygehuset indlagte), 2 i Mandals og flere i Flekkefjords Distrikt.

Chirurgiske Operationer sees oftere at være udførte, saaledes 4 Stæroperationer, 2 Operationer for Skjelen, 1 for Ranula, 1 for Hydrocele, 1 for Endetarmfistel, 1 Myotomie af Rygmuskler, 1 Exarticulation af en Finger, samt 20 Excisioner og Exstirpationer af forskellige Stulster, Kræft osv.

Af *obstetriciske Operationer* angives at være udførte af Lægerne 16 Tangoperationer og 4 Vendinger, foruden nogle af denne Slags Operationer udførte i Flekkefjords Distrikt, hvor Antallet ikke opgives, samt desuden 2 Perforationer

og 1 Embryotomie. Den ene af disse Perforationer indiceredes ved Bækkenforsnevring, hvor Forløsning ikke kunde udføres ved Tangen, som først forsøgte paa det høitstaende Hoved (Gundersen). Embryotomien foretoges paa Grund af forsømt Tverleie ved Perforation af Brystet og Exvisceration; efter Kroppens Extraction maatte Hovedet paa Grund af Bækkenforsnevring forløses ved Tang (Kraft). Den anden Perforation hos en Kone med forsnevret Bækken, som for 3 Aar siden var bleven forløst med Tang formædelst Ecclampsie, men som forhen havde født levende Børn ved Naturens Hjælp. Denne Gang stod Hovedet fast i Bækkenindgangen; der var krampagtig Sammentrækning af Livmoderen og havde før Lægens Ankomst været Ecclampsie; da der desuden indtraadte Hæmorrhagie, maatte Fødselen paaskyndes. Tangen forsøgte først forgæves, hvorfor Hovedet perforeredes. Da dette herunder løsnedes, gjordes Vending og Extraction, hvilken befordredes for Hovedets Vedkommende med en i Munden indbragt stump Hage (Dietrichson).

Af Døde paa Barselseng opgives 11, af hvilke 1 døde uførløst uden Lægehjælp, 1 af Lungebetændelse, 1 af Ecclampsie, 1 af Næseblødning 3 Uger efter, og 1 af Drik 4 Uger efter Fødselen. Hos en 29aarig Førstefødende, der døde pludseligt i Enden af Svangerskabets 10de Ugemaa-
ned, uden tilforn at have frembudt andet Syg-
ligt end Rheumatisme i Hofterne og to Dage før Døden gjentagne Besvimelser med Cyanose og kolde Extremiteter, gjorde S. Heyerdahl strax efter Døden Keisersnit, uden at dog Fosteret bragtes tillive. Ved Obduction af Konen fandtes Lungearteriernes større Forgreninger opfyldte med lyserøde, lagviis dannede Exsudater, hvis indre Lag vare løsere og i Midten opfyldte med coagulæret Veneblod.

Af Børn under 1 Aar døde i Lyngdals Distrikt 42, i Flekkefjords 54.

De Dødfødtes Antal var 98.

Omkomne ved *ulykkelige Hændelser* nævnes 2, deraf 1 ved at drukne.

Af Sygehuse findes, foruden Amtssygehuset i Flekkefjord og Christiansands almindelige Sygehuus, i sidstnævnte By et Sindssygeasyl samt et Garnissonssygehuus. Dette var i 1854 belagt med 185 Syge i 3042 Dage, havde altsaa et dagligt Middelbelæg af 8 Syge og en gennemsnit-

lig Forpleiningstid af 16½ Døgn; der døde kun 1. Udgifterne til Medicin for hver Syg var 33½ Skill. Paa Christiansands Tugthuus vare af 195 Fanger 52 syge med 2045 Sygedage eller 39,3 for hver. Qvarantæneindretningen paa Odderöen blev i Aarets Løb kun benyttet til Observationsqvarantæne.

Amtet har 5 *Apotheker*, nemlig 1 i Mandal, 2 i Christiansand, 1 i Farsund og 1 i Flekkefjord; om de 4 sidstnævnte bemærkes det, at de ere visiterede og befundne i god Orden samt vel forsynede. — Christiansand har 1 *Badehuus* paa Odderöen, Mandal 3 Søbadeindretninger, Flekkefjord foruden Badeindretningen paa Amtssygehuset en privat.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaaer af:

1. Christiansands Stadsphysicat: 6 Læger, 4 Jordemødre (deraf 2 uden Ansættelse) og 1 Læge som Vaccinatör.
2. i Mandals Distrikt: 2 Læger, 3 Jordemødre (deraf 1 uden Ansættelse), 12 Hjælpevaccinatörer.
3. i Lyngdals Distrikt: 2 Læger, 1 Jordemoder (i Farsund) og 7 Hjælpevaccinatörer.
4. i Flekkefjords Distrikt: 2 Læger, 1 Jordemoder (i Byen), de samme Hjælpevaccinatörer som forhen.

XI. Stavanger Amt.

Sundhedstilstanden synes i dette Amt at have været god, benævnes endog meget god i nogle Distrikter; der herskede i det Hele liden Sygelighed og ingen andre Epidemier end gastrisk Feber og Typhus. Morfaliteten angives fra Jedderen og Dalernes Distrikt at have været noget større end i 1853, men meget mindre end i 1852. *Sygdomsconstitutionen* var enten ubestemt eller havde et asthenisk Præg.

Typhus forekom i alle Amtets 5 Distrikter, men meest sporadisk. Epidemisk optraadte den i Stavanger Distrikt om Vaaren og viiste sig som saadan i Haalands og Höilands Præstegjeld, i Frue Sogns Lænddistrikt samt i Stavanger By. Den var her af en temmelig alvorlig Charakter, angreb 94, af hvilke 8 døde. I søndre Ryfylke Distrikt observeredes en Epidemie i Finnö og Hjelmelands Præstegjeld, hvor af 37 Angrebne de 7 døde. I hele Amtet opgives 199 Syge, af hvilke 20 døde. Paa Jedderen og i de tilstødende Fjeld-

distrikter gik fra April til Juni en gastrisk-cattarrhalsk Feber epidemisk, hvis Varighed i Regelen var 8—14 Dage, men som hverken sparede Alder eller Kjøn.

Af *Barsel-feber* sees 9 at have lidt; 6 af disse Tilfælde forekom i Stavanger Distrikt.

Exanthematiske Febre forekom ikke med Undtagelse af Vandkopper, der i Jedderen og Dalernes Distrikt var almindelig hos Börn.

Catarrhalske Affectioner, som pleie at forekomme meget hyppigt Vaar og Höst i Jedderen og Dalernes Distrikt, vare i 1854 her mere sjeldne og milde. I Stavanger Distrikt vare derimod cattarrhalske og rheumatiske Tilfælde meget almindelige i 1854.

Rheumatiske Febre vare ligeledes almindelige i vestre og nordre Ryfylke.

Betændelsessygdomme især i Brystorganerne vare i Jedderen og Dalernes samt i Stavanger Distrikt ikke sjeldne om Vaaren og udover Hösten. I Ryfylkes 3 Lægedistrikter derimod vare Inflammationer meget sjeldne; i vestre Ryfylke havde de Tilböelighed til at antage en asthenisk Charakter; i nordre Ryfylke forekom i det Hele meget faa acute Sygdomme. Lægerne behandlede i Alt 10 Lungebetændelser i hele Ryfylke.

Koldfeber iagttoges i Egersund, hvor denne Sygdom ei var forekommet paa flere Aar, hos 3 Söfolk, der havde erhvervet Sygdommen paa fremmede Steder. I Stavanger forekom 12 Tilfælde, af hvilke om de 6 anföres, at de vare hjembragte fra Udlandet.

Veiret var i Jedderens og Dalernes Distrikt i Aarets første 3 Maaneder raat og koldt; Sommeren var mild med varme Dage og afvejlende Regn, dog hovedsagelig tört Veir; Hösten og

Diarrhoer og *Coliker* vare almindelige i Stavanger.

Venerisk Sygdom omtales kun fra Egersund og Stavanger, hvor der paa Sygehusene behandles 56 Tilfælde af Syphilis, 8 af Gonorrhoe og 3 af Radesyge; forövrigt meest hos Söfolk.

Hudsygdomme synes at være almindelige i dette Amt; det angives at være Tilfældet i nordre Ryfylke Distrikt, hvor især Börn lide deraf; men Ureenligheden er ogsaa stor der, saaledes vadskes Börnenes Hænder kun 1 à 2 Gange ugentlig. I Jedderen og Dalernes Distrikt anföres Fuat at være meget almindelig paa Grund af manglende Reenlighedssands.

Spedalskhed fandtes hos 1 Kone i Kleps Præstegjeld, Jedderen og Dalernes Distrikt, samt hos en Kone, der laa paa Stavanger Amtssygehus; begge havde den knudede Form. I söndre Ryfylke Distrikt var Sygdommens Af- og Tiltagen ubekjendt for Distriktslægen, i det nordre Distrikt uforandret; i vestre Ryfylke angives Sygdommen at være ikke lidet udbredt.

Kjertelsyge synes nu at være mindre almindelig i Jedderen og Dalerne end forhen. *Bleg-sot* bliver derimod mere og mere almindelig samstedts. *Svind-sot* omtales ikke i Beretningerne.

Cardialgie og *chronisk Rheumatisme* er almindelig i Stavanger, *Cardialgie* og *Ormetilfælde* i nordre Ryfylke; her angives ogsaa Brök og Descensus uteri at forekomme hyppigt, den sidste Affection paa Grund af den herskende Skik hos Barselkoner at staae op et Par Dage efter Forlösningen.

Vinteren var ubehagelige, regnfulde, tildeels ogsaa stormende, dog uden synderlig Kulde. Fra Egersund meddeles fölgende meteorologiske Oversigt (Birch):

Maaned.	Barometer.	Thermometer.	Herskende Vinde.	Maaned.	Barometer.	Thermometer.	Herskende Vinde.
Januar . .	27'' 9.2'''	— 0.4 °	S og SO.	Juli	28'' 1.8'''	+ 13 °	V og SV.
Februar . .	27. 10.5.	+ 1.1	V og NV.	August . .	27. 11.8.	+ 13	Omløbende.
Marts . . .	28. 2.9.	+ 3.6	S og O.	September	28. 1.7.	+ 10	V.
April . . .	28. 2.1.	+ 4.2	V og N.	October . .	27. 11.3.	+ 6.5	S og SO.
Mai	27. 10.7.	+ 7.7	S.	November.	27. 10.9.	+ 1.4	S og SO.
Juni	28. 0.7.	+ 10.7	V og SV.	December.	27. 7.3.	+ 1.7	V og N.

Fra Stavanger Distrikt meddeler Suckow følgende Veiriagttagelser, anstillede af Bestyreren af Østraadt Landbrugsskole.

Maaned.	Middel- Temperatur.	Höieste	Laveste R.	Middel- Barometer- stand.	Regn- mængde.	Skyede Dage.	Klare Dage.	Stille Dage.	Vind fra NNV til OSO	SSO til VNV.
Januar . . .	+1,09 °	+11 °	0	28".6'''	12 $\frac{6}{10}$ ''	13	11	5	5	13
Februar . .	-1,3	+11		28. 5	7 $\frac{5}{10}$ ''	19	9	6	15	7
Marts . . .	+4,2	7	+1	28. 9	22 $\frac{8}{10}$ ''	16	15	9	7	14
April	4,9	8	2	28. 9	2 $\frac{2}{10}$ ''	16	14	11	3	16
Mai	5,5	13,5	4	28. 6,5	6 $\frac{1}{10}$ ''	22	9	1	10	20
Juni	5,3	19	7,5	28. 7,1	15 $\frac{6}{10}$ ''	15	15	„	22	8
Juli	13,3	16,5	11	28. 7,4	4 $\frac{5}{10}$ ''	16	15	2	13	15
August . . .	13,3	15	12	28. 7,2	5 $\frac{11}{10}$ ''	25	6	6	12	13
September .	9,7	14	5	28. 7,1	6 $\frac{1}{10}$ ''	21	9	„	11	19
October . .	6,3	10	4	28. 5,4	8 $\frac{21}{10}$ ''	24	7	2	12	17
November .	1,9	9	-7	28. 5	4 $\frac{8}{10}$ ''	21	9	7	10	13
December .	1,5	5	-4	28. 1,8	6 $\frac{61}{10}$ ''	25	6	3	15	13

NB. Regnmængden for hele Aaret 56".10'''.

Aarets Middeltemperatur + 5,4 °.

Vinterens do. + 2,25 °.

Sommerens do. + 8,6 °.

Distriktslægen i vestre Ryfylke gjør opmærksom paa den Sammenstuvet af Mennesker i utroligt trange Rum i aabne Huse og Logisfartøier, som under Fisket finder Sted om Natten, efterat de den hele Dag have arbejdet paa det oprørte Hav. Der avles deraf en Mængde rheumatiske Affectioner, Lungebetændelser og Nervefebre, som ved Fiskernes Hjemkomst spredes rundt om i de forskjellige Bygdelaag. Der findes derimod i Distriktet ikke særdeles megen Brændeviinsdrik.

Om *Fattigsygepleien* bemærkes kun, at den i søndre Ryfylke Distrikt er saagodtsom ingen. I Stavanger Amt omtales ogsaa en Qvaksalver.

Vaccination var anmeldt at være udført paa 2491 Individuer. I Jedderens og Dalernes Distrikt var i et Præstegjeld ingen Vaccination udført formedelst Hjælpevaccinatörens Sygdom, og i et Sogn ikke, fordi Hjælpevaccinatören ikke fik Materien til at slaae an. I 3 Sogne af søndre Ryfylke Distrikt var heller ingen Vaccination udført, og fra et Sogn var ingen Anmeldelse derom indkommen. Paa Udsire i vestre Ryfylke Distrikt var der ligeledes ikke bleven vaccineret dette Aar.

Af *medico-legale Forretninger* var der udført 3 Syns og Obductionsforretninger, 2 medico-legale Undersøgelser og afgivet en medicinsk Erklæring. 6 *Sindsyge* vare undersøgte.

Af *chirurgiske Operationer* opgives at være udførte et Par Operationer for Hareskaar. en Udrivning af en Næsepolyp, 8 Exstirpationer af Svulster (4 Kræft- og 4 Bælgsvulster), 2 Operationer for Hydrocele.

Obstetriciske Operationer udførtes af Lægerne 19 Gange, deraf 1 Vending. Resten Forløsninger med Tang, hvor i 1 Tilfælde tillige Moderkagen maatte løsnes og udtages.

Paa *Barselseng døde* i Jedderen og Dalernes Distrikt 10 Barselqvinder, i Stavanger 13 og i vestre Ryfylke ligeledes 10, deraf 1 uforløst og uden at Lægehjælp søgtes.

61 *Börn under 1 Aar døde* i Stavanger Distrikt.

Af *Sygehuse* findes trende i Stavanger By, nemlig Amtssygehuset, Byens civile Sygehus og Sindsygeasylet. — Distriktslægen i vestre Ryfylke gjør opmærksom paa Hensigtsmæssigheden af, at der under Vaarsildefisket oprettes et interimistisk Sygehus paa 10 til 12 Senge, hvilket vilde gjøre stor Nytte, dels ved at optage syge Fiskere, dels ved at disse derved hindredes i at forplante Sygdom til deres Hjemsteder.

Amtet har 2 *Apotheker*, nemlig i Egersund og i Stavanger, hvilke begge ved Visitationen fandtes i god Orden og fortrinlig Stand. Eger-

sund har en privat *Søbadeindretning*, Stavanger en ny Badeindretning.

Medicinalpersonalet i Amtet er følgende:

1. Jedderen og Dalernes Distrikt har 1 Læge, 2 Jordemødre i Egersund (deraf 1 privat practiserende) og 7 Hjælpevaccinatører.
2. Stavanger Distrikt har 6 Læger (deraf 5 i Byen Stavanger, af hvilke 1 er Homoeopath), 7 Jordemødre (deraf 6 i Byen) og 6 Hjælpevaccinatører.
3. Søndre Ryfylke Distrikt har 1 Læge, ingen Jordemødre, det samme Antal Hjælpevaccinatører som forhen.
4. Vestre Ryfylke Distrikt har 1 Læge (uden 1 Fiskelæge under Fisket), 1 Jordemoder og 5 Hjælpevaccinatører.
5. Nordre Ryfylke Distrikt har 1 Læge, ingen Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatører.

XII. Søndre Bergenhuus Amt.

Sundhedstilstanden har i de fleste Distrikter været god, især i ytre Nordhordland fra Mai, i Vos, Søndhordland og indre Hardanger; i det sidste Distrikt bedre end i flere foregaaende Aar. Mindre god var den i ytre Nordhordland fra Januar til Mai. Af epidemiske Sygdomme forekom næsten kun Typhus, og *Sygdomsconstitutionen* var paa de fleste Steder adynamisk eller rheumatisk-catarrhalsk, kun i ytre Søndhordland inflammatorisk i første Qvartal og i ytre Hardanger fra April til November. *Mortaliteten* var i ytre Søndhordland 1,6 Procent, i indre Nordhordland døde 206, i ytre Nordhordland 175.

Typhus herskede epidemisk i alle Distrikter, dog i forskjellig Styrke og Udbredning og i det Hele betydelig mindre end forrige Aar. I Alt anføres 397 at være angrebne og 32 at være døde af Sygdommen. — I indre Søndhordlands Distrikt forekom den hele Aaret igjennem men mild, saa at af 30 Angrebne kun 1 døde, trods ugunstige hygieeniske Forholde, Diætfeil og Uvillie mod at følge Lægens Forskrifter og bruge Medicin. Almuen har stor Tiltro til Præservativer, men kjøber dem dog ikke, siden de ikke længere udleveres for offentlig Regning. — I ytre Søndhordland angrebes fra Marts til Juli 24, hvoraf 1 døde. — I indre Hardangers Distrikt angrebes kun 11 fra April til Juli i Kinservik og Graven, 3 døde. — I ytre Hardanger herskede den fra Januar til April, ophørte

aldeles indtil September, hvorefter den forekom til Aarets Udgang. I Alt bleve paa 14 Gaarde 32 angrebne, hvoraf 4 døde. Blandt Typhus er ikke medregnet de lettere Febertilfælde, som altid samtidig forekomme i de smittede Gaarde, heller ikke de ved "abortiv" Behandling efter Holmboes Mening couperede Tilfælde. Sygdomsformen var i Januar reen abdominal, senere cerebral og i April optraadte Parotidesvulster næsten hos Alle, som, skjönt de boede langt fra hverandre, efter al Rimelighed havde hentet Smitten fra samme Sted. Svulsten optraadte kort efter at Sygdommen havde naaet sit Höidestadium, gik regelmæssig over i Suppuration og syntes ikke at have udövet nogen ugunstig Indflydelse paa dens Gang (i et Tilfælde udstødtes den hele Parotis uforandret af Abscesshulen, Patienten kom sig). Om Hösten var den meget mild, uden bestemt Charakter; samtidig hermed gik der paa flere Gaarde en let Epidemie af Feber med faa nervöse Symptomer, som angreb største Delen af Befolkningen. paa disse Steder, i höi Grad var smitsom (paa 1 Gaard angrebes 26 i Löbet af et Par Maaneder) og altid spontant gik over i Helbredelse efter 2, höist 4 Ugers Forløb (Holmboe). — I Midthordlands Distrikt var Sygdommen meget mild; i hele Aarets Löb angrebes 20 paa 7 langt fra hinanden liggende Gaarde, Ingen døde. — I indre Nordhordland forekom den ligeledes omtrent hele Aaret, men optraadte her mere udbredt og ondartet. — I Januar var den i Hosanger, Haus, Bruvik, Gjerstad og Stammæs, hvor 3 døde. I Februar angrebes alle Opsidderne i de forskjellige Huse af en Gaard i Stammæs, Sygdommen var hos alle heftig, og i et Huus aaleve døde 6 Mennesker, hvoraf de 2 i Reconvalescenten paa eengang bortrykkedes, uden at Aarsagen nærmere kjendes. Husene vare meget overfyldte og ureenlige, Sygepleien daarlig. Samtidig angrebes Flere paa andre Steder i Stammæs og Alversund, hvoraf dog Ingen døde. I Marts var den i Hosanger og Hammer, og i Resten af Aaret forekom kun spredte Tilfælde. I første Halvaar behandlede 86, hvoraf 12 døde, i sidste 23, hvoraf 1 døde, men mange Flere yides at være angrebne og Adskillige at være bortrykkede, uden at Lægehjælp søgtes i betimelig Tid (Ellertsen). — I ytre Nordhordland var Sygdommen i alle Præstegjeld meest udbredt i Begyndelsen af Aaret indtil Mai, da 79 angrebes, 3 døde. I Som-

merens Begyndelse var den epidemisk i Lindaas, forekom siden kun sporadisk, indtil i Slutningen af Aaret paa 1 Gaard 6 angrebes i Östereim. I Alt fra Mai til Aarets Ende 40 behandlede, hvoraf 3 döde. — I Vos bleve paa 15 Gaarde i Alt 52 angrebne, hvoraf 4 döde. Smitte kunde i de fleste Tilfælde med Sikkerhed paavises og befordredes ved de trange, fugtige og smudsige Bøliger. Naar Sygdommen udbryder paa en Gaard, pleie de Friske at tye til Fjöset, hvor de snart paadrage sig Forkjölelse, hvorefter de typhöse Symptomer indfinde sig. (I Slutningen af Juni udbrød paa en Gaard i Vos en meget ondartet Sygdom, der bortrev 3 Mennesker efter $\frac{1}{2}$ —1 Dögn; den begyndte med heftige Smerter i næsten alle Lemmer og Brækninger, derefter viiste sig Petechier og større Sugillationer, især paa Rygfladen og Laarene. En lignende Sot herskede for 2 Aar siden paa en anden Gaard i samme Distrikt) (Nesheim).

Af *Barselseber* omtales kun 2 Tilfælde i hele Amtet, hvoraf det ene efter Tilbagebliven af Moderkagen; Patienten kom sig.

Vandkopper omtales fra indre Nordhordland, hvor af 3 Angrebne 1 Barn döde under Reconvalescensen. I ytre Nordhordland frygtedes i November for Börnekopper, da flere mistænkelige Tilfælde vare forekomne, men disse viste sig at være stærkt udviklede *Vaccinæ* hos Skabbede og Spedalske; hos en af disse sidste vare Pustlerne udbredte over hele Legemet og lignede paa-faldende Variolæ (Schjelderup). I indre Hardanger herskede *Erythema nodosum* næsten epidemisk lige fra Vaaren til Aarets Ende hos Fruentimmerne i Kinservik; den optraadte med Feber, ved Diætfeil eller Forkjölelse recidiverede ofte Feberen og opstod undertiden haardnakkede Bronchiter.

Kighoste angreb i indre Nordhordland en stor Mængde Börn; saavidt vides döde Ingen og Lægehjælp blev ikke rekvireret for offentlig Regning.

Parotit forekom i indre Hardanger, som Fortsættelse af Epidemien forrige Aar, indtil henimod Sommeren og var meget mild.

Lungecatarrh omtales fra ytre Söndhordland som hyppig i Iste Qvartal. I ytre Nordhordland optraadte en *Influenza* med adynamiske Symptomer i Marts Maaned i Lindaas Præstegjeld.

Lungebetændelser vare almindelige i ytre

Söndhordland fra Januar til April, i ytre Hardanger fra April til September, om Sommeren i ytre Nordhordland.

Af *Koldfeber* forekom 5 Tilfælde i ytre Söndhordland fra Marts til Juli, de 2 vare Sömænd, de Andre havde ikke været udenfor Distriktet.

Af *Blodgang* viste sig nogle Tilfælde i December i Kinservik, men meget mild; saa at Lægehjælp kun sögtes i et Tilfælde; efter Sigende var 1 död.

Cholerine og *Diarrhoe* omtales næsten ikke; i Midthordland angrebes i Juli Maaned Flere samtidigt paa et Par Gaarde.

Syphilis er sjelden i de fleste Distrikter, undtagen i de nærmest omkring Bergen, hvorfra af og til Smitten medbringes af Almuen, saaledes i Midthordland (9 Tilfælde af secundær og tertiær Syphilis) og i indre Nordhordland. I ytre Hardanger indtraf Recidiv hos Flere af de forrige Aar paa Bergens Sygehuus behandlede 16 Tilfælde. I indre Hardanger, ytre Nordhordland og Vos er Ingen behandlet for denne Sygdom.

Fnat er overalt i höi Grad udbredt og ansees for et nödvendigt Onde, som maa skjötte sig selv. I ytre Hardanger er det dog lykkets Distriktslægens Bestræbelser at overbevise Almuen om Sygdommens Unödvendighed og Helbredelighed, saa at den der — efter Forbruget af 200 Ø Wienersalve — er i betydelig Aftagende. Han gjør opmærksom paa Nödvendigheden af Paalæg om skabbede Börns Udvisen af Skolerne, hvis Sygdommen skal kunne ventes undertrykt for længere Tid.

Spedalskhed. I indre Söndhordland ere 4 döde, og Antallet af Spedalske 30, hvilket Distriktslægen anseer for altfor lidet. I ytre Söndhordland er Sygdommen ikke tiltagen siden Tællingen i 1852, snarere aftagen (98 i 1853). I indre Hardanger er 1 död, men 3 Nye skulle være angrebne, som dog endnu ikke ere nærmere undersøgte. I ytre Hardanger ere et Par nye Tilfælde komne til, men Distriktslægen troer, at over 40 Personer bære Spiren til Sygdommen hos sig, der Alle nedstamme fra en over 100 Aar siden afdöd spedalsk Kone. I Kvinherred i dette Distrikt er Antallet uforandret, 10. I Midthordlands Distrikt er 4 Spedalske döde, og 1 ny Angreben sendt til Bergen. I indre Nordhordland findes i Alt 26 Spedalske i 3 Præstegjeld. I ytre

Nordhordland ere 7 døde i Aarets Løb. I Vos findes 13 Spedalske, hvoraf 1 tilkommen i 1854.

Kjertelsyge omtales for indre Nordhordland som hyppigere forekommende end i noget af de foregaaende Aar.

Svindssot er nu meget almindelig i indre Hardanger, medens der før gik flere Aar hen, uden at man saa en Phthisicus. 4 døde i 1854.

Blegsot er i ytre Søndhordland meget udbredt paa Grund af det fugtige Clima, der giver Anledning til *Menstruationsforstyrrelser*. I ytre Hardanger er ligeledes Menstruationssygdomme meget almindelige paa Grund af Uforsigtighed, bare Födder under Menstruationen. I indre Nordhordland findes Blegsot kun blandt de conditionerede Classer.

Af andre chroniske Sygdomme er *Cardialgie* og *chronisk Rheumatisme* særdeles udbredt, omtales navnlig fra indre Søndhordland og ytre Nordhordland.

Af *mærkeligere sporadiske Tilfælde* omtales en Fistula tharacis efter Empyem, der havde vedvaret i 3 Aar, og et af medfødt Atresia pulpebrarum med Mangel af Öieæbler. I Vos fødtes et Barn med et stort dobbelt Hernia cerebri gennem os occipitis; ossa frontis og bregmatis dannede med Ansigtet en ret Vinkel; Barnet døde faa Dage gammelt.

Levemaade, Topographie og Veirlig. Bønderne i indre Søndhordland leve under meget ugunstige hygiæniske Forhold. I Regelen boer hele Familien sammenpakket i et lille Rum, der tillige tjener som Kjøkken og Opholdssted for Sviin og Höns, hvor frisk Luft saameget som muligt stænges ude baade Vinter og Sommer. Födemedlerne ere paa Grund af Fattigdom og Vane i Almindelighed slette. I indre Nordhordland er Almuen ofte udsat for Forkjölelse paa Söen, men er haardför, lever tarveligt, næsten kun af Potetes og Havremeel, da al deres Melk og Kjöd afsættes til Bergen og nydes kun paa faa Steder. Spirituosa misbruges ikke, Drukken-skab er sjelden, næsten altid kun i Öl. Folket er skikkeligt og sædeligt, af 464 Födte vare kun 8 uægte. Derimod er Ureenlighed og Hudsygdomme meget almindelige. Ytre Nordhordland ligger for en stor Deel i det aabne Hav, Clima-tet er haardt og raat; Befolkningen (Strilerne) udmærker sig ved Ureenlighed, Uvorrenhed og

Fattigdom, der tiltager jo længere ud mod Havet man kommer. Föden bestaaer af salt Fisk, Havremeel og tildeels Melkemad; Havre er den eneste Kornsort, som dyrkes, og Jordbruget staaer paa et yderst primitivt Standpunkt. Ploug findes ikke i hele Distriktet undtagen paa Præstegaarden, derimod bruges Spade og Agrene ere af en latterlig Lidenhed. — Om Veirliget meddeles følgende Efterretninger: I Hardanger herskede om Sommeren langvarig Törke og Klarveir, hvilket Distriktslæge Brock tilskriver de mange Brystsygdomme, som da forekom. I ytre Nordhordland var Veiret i første Qvartal meget stormende og ustadigt, fra Mai til August godt og behageligt, Hösten var regnfuld og Vinteren indtraadte usædvanlig tidligt paa denne Kant, nemlig i første Halvdeel af November. I Vos var Vinteren til Slutningen af Marts mild og fugtig, men stormende, mellem 30te og 31te Januar rasede en af de voldsomste Storme i det sidste halve Aarhundrede. Foraaret var koldt, Sommeren varm. I August begyndte Regnveir, som vedvarede næsten daglig til Aarets Slutning, hvorfor Hösten overalt slog feil.

Bemærkninger ved Medicinalvæsenet. Lægehjælp søges i de fleste Distrikter sjelden, undtagen i ytre Hardanger og indre Nordhordland. Jordemödre findes kun paa faa Steder og Almuen er i Regelen meget uvillig til at imødekomme Lægernes Bestræbelser for at faae flere ansatte. Navnlig ere Strilerne rene Fatalister, som hverken bruge Læge eller Jordemoder; i Manger med 6000 Indbyggere requireredes ikke Lægehjælp i et eneste Tilfælde i 7—8 Maaneder. Derimod staae omreisende Aareladere etc i stor Anseelse og have en udbredt Praxis. — Fattigsygepleien besörges af Distriktslægerne og i ytre Hardanger tillige af en privat Practicus. I Vos behandlede 99 fattige Syge, Omkostningerne beløb sig til 124 Spd. 16 Sk.

Vaccinerede ere 2340. Opgave mangler fra 2 Vaccinatörer. I indre Søndhordland foretages ofte ikke Vaccination förend ved Confirmationen; i Etne var af 54 de 8 omkring 14 Aar gamle.

Af *medico-legal Forretninger* omtales 4, deraf 1 Obduction af et nyfødt Barn. 14 *Sindsyge* ere undersøgte af Lægerne. I indre Hardanger findes et uforholdsmæssigt stort Antal Sindsyge (54 efter sidste Folketælling); efter Rygtet holdes flere af dem i Baand, uden at

Hensigtsmæssigheden deraf — efter Sindssygeloven — er undersøgt. 2 Cretinere fra Thelemarken streife om i Distriktet. I ytre Hardanger findes en Sindssyg, som i flere Aar har været indespærret i eensomt Værelse, belagt med Jern, og i 1854 blev en anden Sindssyg lagt i Læker, som han fremdeles bærer. Disse Forhold, som stridende mod Sindssygelovens § 15—16 og § 4, ere anmeldte for Amtet. I indre Nordhordland havde en Sindssyg under et Anfald lemlæstet sig, afskaaret hele Membrum og en Deel af Scrotum.

Blandt *chirurgiske Operationer* nævnes 1 Exstirpatio labii inf. cancrisi, 1 do. scirrhi mammæ, 1 do. tumoris cancrisi colli, 1 do. fungi hæmatodis, 1 do. sarcomatis faciei, 1 do. lipomatis (7½ Ø), 2 Exstirpationer af Tumor cysticus, foruden Hydrocèleoperationer, Extractioner af Polyper. — Et Tilfælde af Vulnus cæsum manus, af en stump Æxe tvært gjeennem 3 ossa metacarpi, dorsum og vola manus, tilhælede per primam (Jürgensen).

Af *obstetriciske Operationer* omtales 2 Vendinger (Barnet dødt i 1 Tilfælde), 1 Extraction af dødt Foster i Sædeleie (Konen blev pludselig blind under det langvarige Fødselsarbeide, men kom sig efterhaanden), 5 Tangforløsninger (1 paa Grund af Ecclampsi, 1 blev udført à la vache, ingen af Mödrene døde, men 1 Barn) og 1 Perforation med Tang, som det synes paa Grund af Bækkensneverhed (Holmboe).

Paa *Barsælseng* døde 12, deraf 5 uforløste (1 placenta prævia). I ytre Hardanger døde 18 Børn under 1 Aar, i indre Nordhordland 48 (i 1853: 60). Antallet af *Dödfødte* var i ytre Hardanger 18 (deraf 1 uægte), i Midthordland 31, i indre Nordhordland 20, i ytre Nordhordland 34. Blandt *Omkomne* ved Ulykkestilfælde omtales 9 fra Hardanger.

Sygehuse, Apotheker og Badeindretninger findes ikke i dette Amt.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaaer af:

1. Indre Søndhordlands Distrikt: 2 Læger, 4 Hjælpevaccinatörer.
2. Ytre Søndhordlands Distrikt: 1 Læge, 7 Hjælpevaccinatörer.
3. Indre Hardangers Distrikt: 1 Læge, 3 Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatörer.
4. Ytre Hardangers Distrikt: 2 Læger, 2 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatörer.
5. Midthordlands Distrikt; 1 Læge, 9 Hjælpe-

vaccinatörer.

6. Indre Nordhordlands Distrikt: 1 Læge, 6 Hjælpevaccinatörer.

7. Ytre Nordhordlands Distrikt: 1 Læge, 9 Hjælpevaccinatörer.

8. Vos Distrikt: 1 Læge, 2 Jordemødre, 4 Hjælpevaccinatörer.

XIII. Bergens By.

Sundhedstilstanden var særdeles god, og ingen Epidemie af nogen Betydenhed forekom, ligesom de sædvanlige Aarssygdomme vare lidet udprægede. Saaledes vare Betændelserne sjældnere end sædvanligt om Foraaret, ligesaa Diarrhoerne om Sommeren, og endnu sjældnere de rheumatiske Sygdomme om Efteraaret, hvorimod alle disse Sygdomme viste sig mere jævnt fordeelte; saaledes forekom især Pneumonie og Typhus sporadisk hele Aaret. Rosenberg har blandt Arbejderforeningens Medlemmer (omtrent 1000 foruden Koner og Børn) i Aarets Løb behandlet 625 Patienter, deraf i Januar 56, Februar 55, Marts 77, April 50, Mai 62, Juni 44, Juli 49, August 62, September 47, October 48, November 36, December 40. Mortaliteten var 43.

Sygdomsconstitutionen betegnes af W. Martens saaledes: i de første 2—3 Maaneder catarhalsk-inflammatorisk, Laryngiter overveiende. Fra Slutningen af Marts: rheumatisk-exanthematisk (Variceller, Erythemer, Scarlatina). Om Sommeren og Hösten gastrisk (Diarrhoer og Choleringer), i de 2 sidste Maaneder rheumatisk.

Typhus var af de herskende Sygdomme maa skee den meest udbredte, dog den hele Tid sporadisk og usædvanlig godartet. Noget hyppigere end til de øvrige Tider af Aaret viste den sig i Aarets Begyndelse samt i August og September, og i disse 2 Maaneder undertiden med heftigere cerebrale Symptomer. Paa Sygehuset behandlede i Alt 35 med Typhus, hvoraf 6 døde.

Variceller viste sig som omtalt hyppig i April, Mai og Juni, heller ikke sjelden i sidste Halvaar, ligesaa

Skarlagensfeber, der dog var mild; Feberen var vel temmelig heftig og Udslaget karakteristisk, men Halsaffection manglede (W. Martens).

Kighoste forekom hele Aaret, men ikke meget udbredt, hos de Fleeste særdeles mild, hos Nogle voldsom og compliceret med Brystbetæn-

delser eller Kramper. Mange Voxne, der som Børn havde gennemgaaet Sygdommen, led af en haardnakket krampagtig Hoste, ofte forbunden med Bronchit.

Laryngiter, deels catarrhalske (Laryngitis stridula), deels croupöse, vare meget almindelige hos Børn i Aarets første Qvartal (W. Martens og Lehmann), tildeels ogsaa i Mai og Juni, da Tilfældene, skjönt af stor Intensitet, dog hurtigt helbrededes (Heiberg). Lehmann behandlede i Alt 31 Tilfælde, hvoraf 3 døde, og desuden en acut gangrænös Laryngit hos en Voxen, som døde apoplektisk. I Alt anföres af Lægerne 7 Dödsfald, hvoraf 1 efter foretagen Tracheotomie.

Catarrhalfebre og *Bronchiter* forekom hele Aaret igjennem og omtrent ligesaa hyppig om Sommeren som Foraaret. Det Samme var Tilfældet med *Lungebetændelserne*, af hvilke Lehmann behandlede 47, hvoraf 6 døde.

Acut Rheumatisme forekom af og til, især i November og December. D. Martens behandlede i Sommermaanederne flere Tilfælde, der optraadte efter hverandre i samme Familie og vare af en usædvanlig heftig og haardnakket Beskaffenhed.

Af *gastriske Sygdomme* omtales gastriske Febre, Diarrhoeer og Choleringe, der dog ikke meget udbredt viste sig Sommeren og Hösten; hos Børn vare Choleringer ofte temmelig heftige og undertiden forbundne med blodige Udtømmelser.

Syphilis forekom ogsaa i dette Aar sjelden primær og da i Regelen medbragt fra Udlandet; for secundære Tilfælde indlægges ofte Folk fra Landet. Paa Sygehuset behandlede 22 primære, 41 secundære og 6 tertiære Tilfælde.

Enat er hyppig, men udelukkende hos Tjenestefolk, der nylig ere indkomne fra Landet.

Af chroniske Sygdomme er *Kjertelsyge*, *Cardialgie* og *Blegsot* de hyppigste, dernæst *chronisk Rheumatisme*, *Neuralgier* og *Svindot*. Cardialgierne ere ofte særdeles haardnakkede, forekomme især hos Tjenestepiger, dog ogsaa hos Børn fra 8—15 Aar (Lehmann). Blegsot er maa skee noget mindre hyppig end de foregaaende Aar, dog ulige mere end for flere Aar tilbage. (Heiberg).

Levemaade, Topographie og *Veirlig*. Clima tet er som bekjendt höist fugtigt og ustadigt. I dette Aar var dog Sommeren usædvanlig varm og smuk, men fra August begyndte Regnen at

strömmen ned og holdt siden ved uafbrudt. Sygeligheden var da som Følge heraf ringe, da Bergenserne mindre taale Kulde, men ere vante til og belavede paa Regnveir. Foraaret var der imod usædvanligt koldt og catarrhalske Tilfælde derfor hyppige. — Næringsmidlerne ere i Regelen gode og uforfalskede og Fisk danner Almuens saagodtsom udelukkende animalske Föde. Politiet indhenter jevnlig Stadsphysici Erklæring angaaende bedærvede Födevarer og nedlægger Forbud mod Salget af saadanne. Misbrug af Spirituosa er ikke i Aftagende, ialfald drikkes en umaadelig Mængde Öl, hvis berusende Virkninger aabenbart ikke staaer i Forhold til Prisen (Heiberg), og efter Heitmann rimeligviis er tilsat med Ledum palustre. Rusen optræder oftere med voldsomme Delirier; under en stærkere Ruus styrtede en Mand sig ud gennem et Vindue i 3die Etage og døde paa Stedet. Almuens Boliger ere oftø trange og overfyldte, hvilket i Forbindelse med den altfor eensartede Föde er Grunden til Kjertelsygens store Hyppighed.

De *fattige Syge* behandles i sit Hjem af 2 Fattiglæger, eller indlægges paa Sygehuset. Qvaksalvere findes, men forholdsviis faa og uskadelige.

Vaccinationen udföres af en dertil ansat Læge foruden af de övrige Practiserende. I Alt ere 446 Individuer vaccinerede.

Ingen *medico-legale Forretninger* ere udförte.

Om *Sindssyge* findes ingen Meddelelser fra Lægerne.

Af *chirurgiske Operationer* omtales af private Læger 1 Exstirpatio mammæ scirrhusæ, 1 Exst. lipomatis, 1 Staphylorrhaphia, 1 Tracheotomie for Croup med uheldigt Udfald. Paa Sygehuset ndföertes 18 Operationer.

Af *obstetriciske Forretninger* nævnes 17 Tangoperationer (1 paa Grund af Bækkensneverhed, 1 for placenta prævia; 1 Barn omtales som dödt kort efter Födselen) og 5 Tilfælde af Vendning. Lehmann omtaler 7 Tilfælde af *Barselaffectioner*, hvoraf 1 Kone døde 9de Dögn efter 10 Timers Sygdom af Catarrhus suffocativus. Aborter med stærk Hæmorrhagie skulle have været hyppige.

Forresten findes ingen Opgaver i Medicinalberetningerne over Döde paa Barselseng, döde spæde Børn samt Dödföde.

Byen har et *almindeligt Sygehuus*, der til lige er Amtssygehuus for de 2 andre Amter, og

Militær-sygehus. Desuden findes et *Sindssyge-asyl* og *St. Jörgens Hospital for Spedalske*; her behandlede i Aarets Løb 148, hvoraf 14 ny Indkomne og døde 20; tilbage ved Aarets Ende laae 128. Omkostningerne beløb sig til 519 Spd. I Salvesens *orthopædiske Institut* behandlede 14, foruden 10, som af prophylaktiske Hensyn have taget Deel i Øvelserne i kortere eller længere Tid. 1 forlod Stiftelsen helbredet for Kyphose, 3 for Scoliose, 5 udgik i Bedring.

Bergen har 2 *Apotheker*, som ved Visitationen befandtes i god Orden. *Badeindretningen* ved Sygehuset er udvidet og benyttes særdeles meget; paa Grund af Beliggenheden kan skaffes Søbade foruden almindelige Karbade og Styr. 3168 Bad vare tagne.

Lægepersonalet bestaaer af 15 examinerede Læger og 1 Dyrslæge. Af *Jordemødre* findes 13.

XIV. Nordre Bergenhuus Amt.

Sundhedstilstanden var i dette Amt særdeles god i alle Distrikter, Typhus var den eneste Epidemi, og andre Sygdomme vare sjældne. I indre Sogn fødtes 594, døde 233, Overskud altsaa 361. Af 250 Sygdomme (Typhus undtagen) som Distriktslægen behandlede kom 22 paa Januar, 21 paa Februar, 27 paa Marts, 32 paa April, 14 paa Mai, 20 paa Juni, 30 paa Juli, 14 paa August, 12 paa September, 16 paa October, 22 paa November og 20 paa December. I ytre Sogn døde 308.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra Nordfjord som adynamisk i første Halvaar og indifferent i andet, men omtales forresten ikke.

Typhus viste sig dels epidemisk dels sporadisk i alle Præstegjeld i indre Sogns Distrikt. I Alt behandlede her 92, hvoraf 4 døde. I Gaupne Sogn, Lysters Præstegjeld, med 1000 Indbyggere angrebes fra April til September 56, eller hver 18de. I de øvrige Præstegjeld var den næsten kun sporadisk. I Lærdal hændte det Tilfælde, at et Individ, der forrige Aar havde været syg af Typhus, angrebes 2 Gange til fra Januar til April. Sygdomsformen var hyppigst abdominal, og Ingen døde uden ved cerebral Form. Hjernephænomener viste sig ofte heftige, tildeels fremkaldte ved en stærkt inciterende Behandling for Lægens Ankomst, f. Ex. ved stærk Rum, Peber, Caffé, stærkt varmt Öl og tropisk Hede i

Sygeværelset. Desuagtet var Mortaliteten mærkværdig ringe blandt disse hærdede Mennesker. I ytre Sogn herskede en lille Epidemi i 1ste og 2det Qvartal i Eivindvik og Aurland og en i 4de Qvartal i Vik; her angrebes 50 paa 4—5 Gaarde og døde 4. — I Søndfjord behandlede af Distriktslægen 68, deraf i 1ste Qvartal 18, i 2det 26, i 3die 16, i 4de 5, 2 døde, og af en anden Læge 22, hvoraf Ingen døde. Desuden skal i de højere Fjelddale Flere være angrebne og Nogle døde. Formen var i Aarets Begyndelse cerebral og Tilfældene usædvanlig sporadiske, senere blev den abdominal og mere smitsom; Chlorkalkvaskninger af Sygevogeterne og Isolering af de Syge, hvortil ogsaa Skrækken for Sygdommen bidrog, gjorde dog Smitten mindre almindelig. Alligevel vedblive to som det synes udtømmelige Kilder for Sygdommens Udbredning at være i Virksomhed: 1) Fiskerierne, 2) Hjembringelse af Smitte fra Bergensreisen (Landmark). — I Nordfjord angrebes i Eids Præstegjeld kun 2. I en Gaard i Bremanger indsygnede fra Januar til April 12, i Sellö fra Februar til April 12, i Davigen fra Marts til Juni 7, i Juli 6. Oprindelsen var paa et Sted notorisk spontan, idet Miasma dannede sig ved Opdyngelsen af Mennesker under Vaarsildefisket i et yderst fugtigt Veir, men herfra overførtes Smitten til Nabogaardene og derpaa videre. I Alt angrebes i de nævnte Præstegjeld 39, Sygdomsformen var i 27 Tilfælde abdominal, deraf i 19 med stærke putride Symptomer, i 6 mild med Brystaffection og i 4 udtalt cerebral. 3 døde (Cappelen). I Stryen, Indvigen og Gloppen angrebes 53, hvoraf 7 døde. Sygdommen var ondartet, oftest abdominal, hos Nogle exanthematisk. Intensiteten størst i August og September, da paa en Gaard i Stryen med 150 Mennesker angrebes 30 (Seehuus). — I Alt anföres fra dette Amt 324 Behandlede og 20 Døde af Typhus.

Af andre epidemiske Sygdomme nævnes kun nogle Tilfælde af Vandkopper i Nordfjord, hvor ogsaa Strubehoste skal have viist sig, i Stryen og Gloppen om Foraaret; -- desuden Catarrhalfebre, som forekom epidemisk i Stryen og Indvigen i Marts og April.

Af *veneriske Sygdomme* behandlede kun 32 Gonorrhoeer, meest hos Jægtefolk.

Fnat er særdeles udbredt i alle Distrikter, i indre Sogn vel mindre end för, men Menneske-

aldre ville hengaae, för saa megen Reenlighed faaer Indpas, at den kan udryddes (Engl).

15 *Spedalske* behandlede af Distriktslægen i indre Sogn, 2 ikke för Opførte observeredes, desforuden flere Mistænelige. I Söndfjord var 4 nye Tilfælde iagttagne, og 12 döde; ved Udgangen af 1853 var det samlede Antal *Spedalske* 312, nu 304. I Nordfjord skulle der efter Listerne i 1852 være 48; 3 döde i 1853, og 3 i 1854. Flere nye Tilfælde ere fundne i Sellö. Almuens Opmærksomhed for Sygdommen, især dens glatte Form, som den för ikke kjendte, var vakt i höi Grad, især ved Uddeling af populære Afhandlinger om *Spedalskheden* (Cappelen).

Kjertelsyge nævnes som sjelden i Nordfjord, ligesaa *Blegsot* ialfald hos Almuen, hvorimod de begge ere hyppigere i indre Sogn.

Af *Skjörbug* angrebes paa en Gaard i Hafslo i indre Sogn 7 Mennesker, som længe havde levet i usle Omstændigheder.

Svindst synes at være yderst sjelden i dette Amt, 8 Tilfælde behandlede af 3 Læger.

Cardialgie og chronisk Gastrit omtales fra indre Sogn og Nordfjord som de almindeligste chroniske Sygdomme, de ere i Almindelighed meget haardnakkede og foraarsages oftest af Diætfeil og Drik.

Panaritier ere særdeles hyppige under og efter de store Fiskerier i Nordfjord, men komme i Regelen först efter længere Mishandling under Lægens Behandling. Af *Vulnera* omtales fra Söndfjord et Tilfælde, hvor Björnen paa en Mand havde udrevet saagodtsom hele höire Kind med en Deel af Næsen og Overløben samt et Stykke af maxilla superior med 4 Kindtænder. Manden kom sig.

Veirliget var i ytre Sogn indtil April meget stormende med enkelte Orkaner. Hirsch har meddeelt en meteorologisk Tabel, hvoraf sees, at Middelttemperaturen i Juli var $+ 17\frac{1}{2}^{\circ}$, i Januar $\div 2^{\circ}$, for hele Aaret $+ 6,4^{\circ}$. I Söndfjord var Veiret hele Foraaret og Sommeren udmærket mildt og klart og udövede en særdeles gavnlig Indflydelse paa Sundhedstilstanden. Hösten er kold og fugtig, men frembragte kun enkelte lette Catarrher. I Nordfjord var Iste Qvartal stormende med hyppige Veirforandringer, 2det varmt og stille, næsten uden Regn, 3die og 4de Qvartal meget regn- og stormfuldt. Snee og

skarp Vinter indtraadte i Begyndelsen af November. — Angaaende *Levemaadens Indflydelse paa de gjængse Sygdomme* gjør Landmark især opmærksom paa Vaarsildfiskerierne, hvor stadig en Mængde skadelige Potentser træde i Virksomhed, saasom Kulde. Fugtighed, forpestet Luft i de trange og usle Logier, og hvor Typhus derfor ogsaa regelmæssig indfinder sig. Den private Spekulation har vel efterhaanden indført nogen Forbedring ved Logierne, men langtfra tilstrækkelig til det stadigt stigende Behov. Oprettelsen af hensigtsmæssige Logihuse fortjente derfor i höi Grad det Offentliges Opmærksomhed. — Cappelen tilskriver *Cardialgernes* Hyppighed den stigende Misbrug af Spirituosa; hver Fisker nyder dagligt fastende $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{4}$ Pot Brændeviin paa engang. Aarlig udskjænkes fra de 3 Landhandlere, som boe i Sellö i en Miils Omkreds, henimod 200 Tönder Brændeviin. *Spedalskhedens* Hyppighed i Södistrikterne tilskriver han Mangelen paa Hudkultur og Reenlighed i Huset, paa Drikkevand og animalsk Föde (Kjöd), og troer at Söklimatet og Nydelsen af bedærvet Fisk beskyldes uden Grund (den raadne Fisk nydes ikke i Kystdistrikterne, hvor *Spedalskhed* findes, men i de indre Fjorddistrikter, hvorhen som oftest 1 til 2 Uger gammel Fisk transporteres 4—8 Mile ind i Landet).

Fattige Syge behandles af Distriktslægerne i sit Hjem eller de sendes til Bergens Sygehuus; i Nordfjord er der ansat en Fattiglæge. I indre Sogn er efter Amtsformandskabsbeslutning en Brökdeel af Omkostningerne ved fattige Syges Pleie paalagt vedkommende Præstegjelds Communer. I Söndfjord behandlede i Aaret 120 Fattige. Benyttelse af Læge og Jordemoder er fremdeles liden, og de mere Bemidlede, som selv maa bekoste sin Cuur, heute i Almindelighed först Lægen, naar det er for seent. Ulovlig Praxis er i Nordfjord i betydelig Aftagende (Cappelen).

Antallet af Vaccinerede er 1831, men Op-gave mangler for Nordfjords Distrikt, og i to Sogne i Söndfjord blev ingen Vaccination udfört, af Mangel paa Vaccine i det ene og paa Vaccinatör i det andet Sogn.

Af udförte *medico-legale Forretninger* omtales 4 Obductionsforretninger og 1 Syns- og Skjönsforretning.

8 *Sindssyge* behandlede af Lægerne.

Næsten ingen *chirurgiske Operationer* ere udførte; der omtales kun 1 Amputation af Phalanger, og en 5 Gange gjentaget Paracentesis abdominis paa en Patient, der i 4 Aar var bleven tappet 48 Gange tilsammen for 1868 Potter, og som døde 3 Uger efter sidste Operation.

Meget faa *obstetriciske Operationer* omtales, nemlig 3 Forløsninger ved Vending, hvorved i 1 Tilfælde Barnet var dødfødt.

Paa Barselseng døde i ytre Sogn 6, deraf 4 uforløste, uden at Læge eller Jordemoder var tilkaldt, i Søndfjord 6, i Nordfjord 5. — *Under 1 Aar døde* i indre Sogn 57, i Søndfjord 110, i Nordfjord 82. Aarsagen til denne forfærdelige Dødelighed hos spæde Börn (i Søndfjord 110 af 771 Fødte, altsaa hvert 7de), der Aar for Aar gjentager sig, er efter Distriktslæge Landmark at søge i den urimelige Pleie og Diæt, som de Nyfødte paa disse Kanter ere underkastede. Barnet lægges nemlig ikke til Brystet før efter 2—3 Døgn, men lever forinden af Flødegrød, feed Komelk etc., og deslige ufordøielige Sager bydes altid Barnet ved Siden af Modermelken, selv om denne er noksaa overflødig. I flere Maaneder maa det ligge fast indsurret saa stivt som en Stok. Men det Allerskadeligste er maaskee den Uskik, at Barnet saasomt som muligt, gjerne faa Timer efter Fødselen, bringes i Kirke for at døbes; thi under saadanne Omstændigheder ændses hverken Kulde, Storm eller Regn, og Barnedaab bliver da ofte den eneste Forretning, Præsten har at udføre om Søndagene, fordi den øvrige Almue holder sig hjemme i Uveiret. Grunden til denne forskrækkelige Hast er nok den almindelige Overtro, at der maa brænde Lys hver Nat over det udøbte Barn, og reent økonomiske Hensyn gjør det altsaa nödaendigt at faae Barnet snarest mulig døbt.

Dødfødtes Antal var i indre Sogn 28, i ytre Sogn 32, i Søndfjord 32, i Nordfjord 24, tilsammen 122.

Blandt *Omkomne ved Ulykkeshændelser* omtales 20 at være druknede, 5 styrtede fra et Fjeld, 1 omkommen ved Jordskred, Alle i ytre Sogn.

Intet *Sygehuus* findes i Amtet, men de Syge sendes til Bergen, hvortil de fra Nordfjord oftere maa transporteres 20 Miils haard Søvei, og Cappelen gjør opmærksom paa det Ønskelige i, at Sygehuse oprettedes ved Kysten, især under

Vaarfisket, da Almuen nu under Sygdomme paa Fiskeværene vansmægte i overfyldte Hytter uden Pleie og Tilsyn.

1 *Apothek* findes paa Lærdalsören i indre Sogn og befandtes ved Visitationen i god Orden. 2 private *Badeindretninger* findes i Søndfjord.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaaer af:

1. Indre Sogns Distrikt: 1 Læge, 4 Jordemødre, 6 Hjelpevaccinatører.
2. Ytre Sogns Distrikt: som i 1853.
3. Søndfjords Distrikt: 2 Læger, 5 Jordemødre, 12 Hjelpevaccinatører.
4. Nordfjords Distrikt: 3 Læger, 5 Jordemødre, 12 Hjelpevaccinatører.

XV. Romsdals Amt.

Sundhedstilstanden angives i det Hele taget for god, og uagtet der har hersket nogle Epidemier af Typhus, og Kighoste har været udbredt over det hele Amt, har Dødeligheden været liden. *Sygdomsconstitutionen* betegnes som catarrhalsk-adynamisk i alle Distrikter.

Typhus herskede ogsaa i dette Aar, men epidemisk kun i de nordlige Distrikter, sporadisk i de sydlige. I ytre Nordmøre behandlede Distriktslægen 183, hvoraf Ingen døde, dog vides Enkelte at være bortrevne og mange Flere at have været angrebne. Sygdommen synes efter hans 16aarige Erfaring i det Hele at være meget mildere i Romsdals Södistrikter end i Oplandet. I indre Nordmøre sporadisk hele Aaret, en lille Epidemie i Lommedal angreb 36, hvoraf 1 døde. I Romsdals Distrikt med Molde døde Ingen af 30 Angrebne. I Söndmøre og Aalesund herskede den ligeledes sporadisk og med ringe Dødelighed. Sygdommens Smitsomhed paapeges af Lægerne.

Ingen *exanthematisk Feber* har været iagttagen.

Kighoste, der begyndte epidemisk i 1853 i de 2 nordlige Fogderier, herskede i dette Aar ofte i Söndmøre, derimod ikke i Romsdals Distrikt og Molde. I ytre Nordmøre ophørte den successivt i Aarets første Halvdeel, i indre Nordmøre behandlede 25, deriblandt 3 Voxne, hvoraf 2 bestemt angave for at have gjenneemgaet Sygdommen. Ingen døde. I Söndmøre og Aalesund hele Aaret og krævede flere Offere, i söndre Söndmøre i flere Sogne næsten paa hver

Gaard; nogle Börn døde. I Borgunds Sogn ved Aalesund døde 25 Börn.

Catarrhalfebre omtales i flere Distrikter; i Aalesund herskede i Marts blandt Börn en Influenzaepidemie deels med Brystaffection, deels med Laryngit, 2 Börn havde ordentlig Strubehoste med Afsætning af Membraner, men kom sig. 1 Christiansund forekom ogsaa enkelte Tilfælde af *Strubehoste*. I indre Nordmøre vare heftige Bronchiter ikke sjeldne.

Parotit omtales enkeltviis fra indre Nordmøres Distrikt.

Betændelsesagtige Sygdomme vare overalt temmelig sjeldne, navnlig forekom meget faa Lungebetændelser, undtagen i Söndmøre, hvor de vare meget hyppige, især i Aarets sidste Halvdeel.

Af *Koldfeber* omtales kun 2 Tilfælde i Aalesund hos Söfolk.

Blodgang forekom i enkelte Tilfælde i Romsdals Distrikt paa de samme Gaarde, hvor samtidig Typhus herskede, men Ingen døde. *Gastriske Affectioner* omtales i det Hele næsten slet ikke; i Söndmøre optraadte lette gastriske Febre af og til om Sommeren.

Rheumatiske Tilfælde, især chroniske, vare almindelige paa Grund af det stormende og regnfulde Veirlig.

Veneriske Sygdomme vare temmelig sjeldne. I Nordmøre forekom dog endnu mange Tilfælde tildeels af ældre Oprindelse siden 1851. Heyerdahl i indre Nordmøre behandlede 60 Patienter og anbefaler Lægevisitation, da Befolkningen er tilbøielig til at overse eller skjule Sygdommen, hvorved Smitten udbredes i Familierne.

Ænat er meget almindelig, især i söndre Söndmøre. — *Spedalskheden* synes overalt at udbrede sig. I ytre Nordmøre 4 nye Tilfælde, i Romsdals Distrikt 5, nordre Söndmøre 2 og söndre Söndmøre 6 nye, i Alt 66 (= 8 pCt. Tilvæxt). Distriktslægen i indre Nordmøre anseer den for at være i betydelig Tiltagende, men beklager, at Undersøgelser mangle, og at Almuen gjerne skjuler Sygdommen. Kun i Surendalen er den yderst sjelden.

Kjertelsyge og *Svindot* ere sjeldne. *Bleg-sot*, der för neppe kjendtes, er noget hyppigere. *Menstruationsuordener* omtales som meget almindelige i söndre Söndmøre, paa Grund af uhen-sigtsmæssig Beklædning. Fruentimmerne gaae oftest barbenede selv under Menstruationsperioden

og lide ofte Ondt paa Sætrene. *Cardialgie* er meget almindelig, tildeels paa Grund af daarligt Drikkevand og uhen-sigtsmæssig Føde, overdreven Brug af Skraatobak. *Ormsygdomme* ere hyppige, ligesaa *Tröske* hos Börn, paa Grund af feed og kraftig Kost; selv Nyfødte faae ofte Flödegröd. (Heyerdahl).

Veirliget omtales fra Christiansund som stormende med uafsladelig Vestenvind, Regn og lav Barometerstand i Aarets sidste Halvdeel. Fra Aalesund betegnes Aaret som usædvanlig stormfuldt med Regu og Kulde.

Fattigsygepleien besörges deels af Distriktslægerne, deels af Fattiglæger, engagerede for Communerne. Lægehjælp beuyttes efter en Læges Opgivende meget og ofte for enhver Ubetydelighed. Gjordemodervæsenet anmærker Samme er ikke populært, derimod benyttes Hjælpekoner og hentes Læge baade i Tide og Utide. 1 Jordemoder i Romsdals Distrikt var tiltalt og ilagt Mulkt for uforsvarligen at have forladt en Födende, medens Hovedet stod i Udskjæringen.

De *Vaccineredes* Antal opgives til 1814. Fra söndre Söndmøre klages over at Vaccinationen forfalder, siden Amtsformandskabet istedetfor Skydsgodtgjorelse for Vaccinatörer bestemte et ringe Gebyr for hver Vaccineret.

7 *medico-legale Forretninger* ere udförte: 4 Obductioner, deraf 1 af et ihjellagt Barn, 1 Besigtigelse af Lig, 1 Skjön over Mishandling, 1 Sys- og Undersøgelsesforretning af Medicamenter. Hoffmann har indleveret Klage over Usundheden af en Gjödselfabrik i Nærheden af Molde, hvorom Undersøgelse anstilledes. 5 *Sindssyge* undersögtes.

Af *chirurgiske Operationer* omtales 2 Amputat. antibrachii (1 paa Grund af et Neurom paa N. medianus i Haanden), 5 Exarticulationes phalangum, 1 Underbinding af Art. radialis, 2 Exstirpationer af Steatomer paa Halsen og Skuldren, 3 Operationer for Labium leporinum, 1 for Kræft i Underlæben, 1 Urethrotomie paa Grund af Urinsteen, 6 Stæroperationer.

Af *obstetriciske Operationer* foretoges 22 Tangforretninger (1 paa Grund af Ruptura uteri, Konden døde), 1 Mutilation paa Grund af umulig Vending ved Tværleie, 1 Perforation af Fosterhovedet paa Grund af Brok, 1 Extraction i Sædeleie, 3 Lösninger af Moderkagen. 1 Kone døde

uforløst, efter forgjæves Forsøg paa Vending, Tang og Perforation, af Eclampsi (Follum). Forresten omtales 11 døde paa Barselseng, deraf 2 uforløste.

De *Dödfödtes* Antal var 96. Ved *ulykkelige Hændelser* omkom 52, ved *Selv mord* 2.

Mangelen af *Sygehuse* beklages i alle Distrikter, der findes kun Reknæs Hospital for Spedalske og andre chroniske Hudsygdomme.

Apotheker findes i Amtets 3 Byer og be fandtes ved Visitation i god Orden. Af *Badeanstalter* findes et Dampbad i Aalesund og Badeindretningen ved Reknæs Hospital, der dog mangler Vand i tørre Sommer og om Vinteren.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaaer af:

1. Søndre Söndmöres Distrikt: 2 Læger, 6 Jordemödre, 8 Hjælpevaccinatörer.
2. Nordre Söndmöre og Aalesunds Distrikt: 2 Læger, 14 Jordemödre, 13 Hjælpevaccinatörer.
3. Romsdals og Moldes Distrikt: 2 Læger, 13 Jordemödre, 14 Hjælpevaccinatörer.
4. Indre Nordmöres Distrikt: 2 Læger, 6 Jordemödre, 8 Hjælpevaccinatörer.
5. Ytre Nordmöre og Christiansunds Distrikt: 3 Læger, 7 Jordemödre, 11 Hjælpevaccinatörer (1 vacant).

XVI. Søndre Trondhjems Amt.

Sundhedstilstanden betegnes fra saagodtsom det hele Amt som usædvanlig god, med ringe Mortalitet, saaledes oversteg de i Sælbo Födte de Døde med omtrent 240 pCt. Ingen epidemiske Sygdomme, undtagen Parotit i Trondhjem og hist og her Kighoste, begge af liden Intensitet, og Typhus især i Strinden og Guldalen.

Sygdomsconstitutionen betegnes i Begyndelsen af Aaret som catarrhalsk, om Sommeren og Hösten som gastrisk.

Typhus herskede epidemisk i Strinden (Sælbo) og Guldalen det hele Aar i næsten alle Bygder; i Hölandets Annex til Meelhuus, en höitliggende Fjeldegn, gik neppe et Huus fri. Af 110 Behandlede døde 16. Forresten forekom den i smaa begrændsede Epidemier, saaledes i Trondhjem, hvor den var hyppigst i 3die Qvartal, angrebes til forskjellige Tider enkelte Familier eller Klynger af Huse; i Slutningen af August viste Typhus sig samtidig i flere Familier, efterat der

i den varme Sommer havde indtruffet flere Tilfælde af Feber med Congestioner til Hovedet og en meget kold Havgule havde afløst den lumre Varme (Bryn). 7 anföres som døde i Trondhjem. I Örkedalen, hvor Typhus har hersket de sidste 3 Aar, var den hverken saa udbredt eller ondartet som för, af 84 Behandlede døde 5. I Nordre Fosen indsygnede i Slutningen af Aaret alle Beboerne i en Gaard paa Örlandet, uden at Sygdommen udbredte sig videre. Paa alle andre Steder forekom kun faa og spredte Tilfælde.

Barselfeber nævnes ingensteds og af *exanthematiske Febre* anföres kun faa Tilfælde af Vandkopper og Urticaria i Trondhjem.

Kighoste gik epidemisk i Nordre Fosen fra Januar til November, 56 underkastedes Behandling, 3 døde. I Örkedalen og Trondhjem indtraf ligeledes flere Tilfælde som Fortsættelse af forrige Aars Epidemi, men af liden Intensitet og kun i de første Maaneder af Aaret.

Parotit vedblev fra forrige Aar at angribe temmelig mange Börn samt ikke faa Voxne, men ophörte efter nogle Maaneder. Metastaser omtales som hyppigere og ikke sjelden var Svulsten samtidig paa begge Sider af Ansigtet, men Sygdommen var godartet.

Halsbetændelser forekomme til enhver Aarstid i Trondhjem, men ingen var af exsudativ Beskaffenhed.

Andre *catarrhalske* Tilfælde indtraf som sædvanlig i Aarets förste og sidste Maaneder, men kun sporadisk og i færre Tilfælde end sædvanligt paa de fleste Steder.

Lungebetændelser vare i det Hele meget sjeldnere end för; Lindeman behandlede i Strinden og Trondhjem af 1525 Patienter 33 Pneumonier. I Slutningen af Aaret forekom i Trondhjem hyppigere *Pleuriter*.

Koldfeber angreb kun 2 Individuer i Trondhjem, der faa Dage i Forveien vare ankomne fra Sverige.

Diarrhoer og *Cholera* vare hyppige i Trondhjem i den hede Sommer. Paa Örlandet herskede en epidemisk Diarrhoe ved Aarets Slutning. Gastriske Febre og Diarrhoer med dysenteriske Symptomer viste sig om Hösten paa Röraas.

Syphilitiske Tilfælde vare temmelig hyppige i Trondhjem, dog sjelden primære, hos Sömænd, men almindelig som secundære og tertiære Former, der ofte haardnakked modstaae Behandling;

jø længere Nord paa; des værre er Syphilis at behandle (Kindt). Paa Sygehuset behandlede 135, deels af Garnisonen og andre Byens Folk, deels Omstrøifere og hjemkomne Sømand, samt en Deel indlagte fra de andre Dele af Amtet. Af Gonorrhøer indlagdes 19. Visitation af offentlige Fruentimmer foretages paa Communens Bekostning. I det midlertidige Sygehuus i Sælbo behandlede Poulsen foruden 14 Tilbageiggende fra forrige Aar 30 Patienter; 31 udskrives helbredede og 13 laae tilbage ved Aarets Ende. Liggedagenes Antal for hver Patient var i Gjennemsnit 56 og Omkostningerne, uberegnet Lægens Løn, beløb sig for hver til omtrent 46 Skilling Døgnet. Som før behandlede udelukkende secundære og tertiære Former. Hyppige Visitationer foretoges blandt Almuen, og Sygdommens Udbredning var betydelig aftagen. Fra Frøyen (søndre Fosen) havde Distriktslægen indsendt 4 Syphilitiske til Trondhjem og lagtede at foretage en almindelig Visitation, da Almuen af al Magt søger at skjule Sygdommen. I Örkedalen var der ingen flere Venériske, siden 2 vare sendte til Trondhjem.

Hudsygdomme ere almindelige i Örkedalen, sjeldnere paa Røraas, og omtales ikke fra andre Steder i dette Amt.

Af *Spedalske* behandlede paa Trondhjems communale Sygehuus 5. I Örkedalen iagttoges 3 nye Tilfælde. Paa den midlertidige Pleiestiftelse i nordre Fosen hemlaae ved Aarets Begyndelse 10, deraf udskrives efter eget Forlangende 6, 1 døde; 2 nye indlagdes, tilbage ved Aarets Udgang laae 5. Efter den oprindelige Bestemmelse skulde Stiftelsen nedlægges ved Aarets Ende, men da der efter Fleres fortidlige Udskreven var en deel Penge i Behold, bestemte Amtet efter Distriktslæge Holmsens Indstilling, at Stiftelsen beholdes til St. Hans 1855. Oprettelsen af denne Stiftelse har bekræftet hans før udtalte Forhaabning at standse Udbredningen af den spedalske Arne i Brandsfjord, idet intet nyt Tilfælde der har viist sig paa et Aar, medens der før indtraf 2—3 Tilfælde aarligt. Des beklageligere, at den nu skal nedlægges, hvorved den sporede Virkning af de Spedalskes Isolering rimeligviis snart vil tabe sig.

Kjertelsyge er ikke ganske sjelden i Trondhjem og paa Røraas, omtales forresten ikke; ligesaa *Spindstot* og *Blegsot*.

Skjörbug angreb i April flere Fænger i Trondhjems Tugthuus. Behandling med friske Grønsager, Karse og Cochleare viste sig virksommere end Syrer og Potetes. I døde (Hirsch). I Stadsbygden anføres et Barn at være død af Skjörbug.

Ormtilfælde og *Cardialgie* nævnes som meget hyppige i Trondhjem. *Rheumatiske Affectioner* angribe sammesteds seent eller tidlig næsten Enhver, og *organiske Hjertesygdomme* kræve mange Offere (Roll). *Mavekraft* er efter Kindt meget almindelig omkring Trondhjem, hvilket han tilskriver Bondens hyppige og rigelige Maaltider samt svært fordöelige og slet tilberedte Føde.

Af *mærkeligere sporadiske Tilfælde* omtales et dobbelt Cephalæatom, som let helbrededes (Hirsch i Stadsbygden).

Veirlig, Topographie og Levemaade. Trondhjem har et barskt Clima med hyppige og pludselige Omvexlinger, ofte utaalelig Hede om Sommeren, hvorefter ikke sjelden Regn med hastig Afkjöling, saa at Temperaturen fra Middag til Aften kan variere 10—12° R. Om Vinteren er Kulden streng og stærk Vind er sædvanlig. Paa Grund af disse Forholde ere Rheumatismen overordentlig hyppige og næsten ligen gaer, seent eller tidlig, fri derfor. I 1854 var Vinteren med Undtagelse af Januar mild, men tillige regufuld og stormende, om Sommeren herskede en trykkende Hede med stille Luft, der allerede begyndte i Mai. Ud i October faldt allerede tyk Sne, der senere blev liggende, hvilket Lægerne tilskrive den relative Sjeldenhed af inflammatoriske Sygdomme, som før er omtalt. — I Sælbo ere Sygdomme en Sjeldenhed, og Lægehjælp benyttes næsten aldrig uden i fortvilede Tilfælde, hvor da Hjælpen gjerne kommer for seent; af de 80 Dödsfald havde alene 3 været under Lægetilsyn. — Fra Örkedalen hedder det, at Sommer og Höst vare usædvanlig regnfulde. Levemaaden er suud og Drikfældigheden i Aftagende, der findes ingen lovlige Brandevinsudsalg, og Bonden hjælper sig med Viin og tildeels Öl. — I Røraastrakten herskede streng Kulde, især i Februar og Marts, afvexlende med Töveir, Storm og Slud. Sommerens Begyndelse var udmærket smuk og Vegetationen meget frodig, men fra August faldt uafsiadelig Regn indtil Sneefaldet i Begyndelsen af October. Arbeidsklassen ved Værket lever temmelig songfrit og kan fræe god og

billig Proviant. — Paa Hitteren (søndre Fosen), der tilligemed Hevne har en Folkemængde af 9—10,000 Mennesker, bestaar Befolkningen for en stor Deel af fattige Iudflyttede fra andre Bygder, der have taget did for at ernære sig ved Fiskerie. Agerbruget betragtes som en Biting, og Jorden er i høi Grad udparcelleret. Beboernes saagodtsdm eneste Næring er Fisk, og naar Søen slaaser feil, maa der herske den største Armod og Elendighed. Almuesmanden er i Regelen raa og uvidende og tillige høist upaalidelig, i stærk Modsætning til Østbygdernes Beboere. Sandsen for Reenlighed er overmaade liden, store Dynger af alskens Fiskeaffald findes foran hvert Huus og udbrede en afskyelig Stank; Husene ere smaa, slette og overfyldte. Desuagtet synes Sygdomme at være meget sjeldne, Lægehjælp bruges ialfald næsten aldrig. Den forrige Læge havde i de 2 Aar, han boede paa Hitteren, kun behandlet 4 private Patienter. Gamle Ulcera og Hydrops synes at være de gjængse Sygdomme (Bendeke).

Fattigsygepleien i Örkedalen, der för var meget forsømt, er nu upaaklagelig. I Röraas gives en betydelig Fattigunderstøttelse deels af 2 Legater, deels af Fattigkassen. — Fra Örlandet omtales en *Qvaksalver*, en "Ledsætter," der nyder stor Tiltro og endog hentes fra de fjerneste Egne.

Af *Vaccinerede* ere anmeldte 1479. I søndre Fosen var blandt de Vaccinerede mange ældre Börn og Voxne.

Af *medico-legale Forretninger* nævnes 1 Synsforretning over en Drunknet, 1 Obduction af et Foster samt 1 Syns- og Obductionsforretning af en pludselig Död i beruset Tilstand, Dödsaaarsagen var Apoplexie.

Sindssyge omtales fra Röraas som temmelig mange og fra Stadsbygden, hvor der undersøgtes 2.

Af *chirurgiske Operationer* omtales 4 Stæroperationer, 2 Exarticulationes digitorum, 2 Excisioner af cancröse Dele, 4 Hydroleoperationer, 1 Amputatio antibrachii, foruden flere mindre betydelige, som Repositioner af Brok og Luxationer etc.

Blandt *obstetriciske Operationer* omtales 7 Tangforløsninger (2 Börn fødtes döde til Verden, 1 af Mödrene döde, rimeligviis af Underlivsbetændelse), 3 Vendinger (2 Börn döde, det

ene var et Misfoster uden Spor af Öine, Antydninger til Næs og Ören og med liden Mund).

Som *Döde paa Barselseng* anføres 1 Qvinde i Örkedal, 1 ved Röraas (döde af Anæmie efter Placenta prævia). Af *Dödfödde* opføres 76. Som *omkommen ved Ulykkestilfælde* omtales en Grubearbejder paa Röraas, der rammedes af Lynild.

Af *Sygehuse* findes et Communalsygehuus i Trondhjem, 1 midlertidigt Sygehuus for Syphilitiske i Sælbo, 1 midlertidig Pleiestiftelse for Spedalske paa Örlandet; paa Röraas Fattighuus en Sygeafdeling for qvæstede og syge Grubearbejdere.

2 *Apotheker* findes i Trondhjem, 1 paa Röraas, samtlige fandtes ved Visitationen i god Orden. Af *Badeindretninger* 1 Dampbad og 1 Söbad i Trondhjem, paa Röraas Dampbad og Karbad, der alle benyttes flittigt.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaar af:

1. Trondhjem: 8 Læger, hvoraf 1 Vaccinatör, Antal af Jordemödre er ikke opgivet.
2. Strinden og Sælbo med Guldalen: 4 Læger (1 Berglæge paa Röraas, 1 Fattiglæge i Strinden, 1 midlertidig Sygehuuslæge og 1 Distriktslæge), 7 Jordemödre og 15 Hjælpevaccinatörer.
3. Örkedalens Distrikt: 1 Læge, 4 Jordemödre, 7 Hjælpevaccinatörer.
4. Søndre Fosens Distrikt: 1 Læge. Antallet af Jordemödre og Hjælpevaccinatörer opgives ikke, kun bemærkes, at Hitteren med sin store og spredte Folkemængde kun har 1 Jordemoder, og at hendes Hjælp kun lidet benyttes.
5. Nordre Fosens Distrikt: 2 Læger; Jordemödre findes i alle Præstegjeld undtagen i Aafjord.

XVII. Nordre Trondhjems Amt.

Sundhedstilstanden anføres som taalelig god og bedre end forrige Aar, hvis epidemiske Sygdomme vel fremdeles forekom, men i mindre Udbredning og mere sporadisk.

Sygdomsconstitutionen betegnes oftest som adynamisk eller catarrhalsk, i Beitstad, Sparbo og Stod som inflammatorisk.

Af *Typhus*, som herskede epidemisk og meest som en Fortsættelse af forrige Aars Epidemie i Aarets første Halvdeel i de sydlige Distrikter,

men i vestre og östre Namdal temmelig jevnt, dog mere sporadisk det hele Aar, ere antegnede 499 Tilfælde, hvoraf 36 döde. Mortaliteten anføres som större end foregaaende Aar i nordre Indherred (16 Döde af 127).

Barselseber nævnes kun fra Stördalen, hvor 5 Tilfælde med forskjellige Localisationer af Sygdommen behandledes, men alle med heldigt Udfald. Af *Udslagsfebre* nævnes kun *Vandkopper* som epidemisk mod Aarets Slutning i Inderöen og Ytteröen.

Kighoste omtales som Epidemie i söndre og nordre Indherred samt vestre Namdals Distrikter. Sygdommen var almindelig udbredt, i flere Sogne angrebes næsten hver Gaard, men kun sjelden sögtes Lægehjælp. 4 anføres som döde, men Flere ere efter Sigende borttrykkede paa forskjellige Steder, uagtet Epidemien, saavidt Lægerne fik Leilighed til at jagttage, var meget mild. — *Strubehoste* forekom i 3 Tilfælde i Stördalen samtidig med Kighosten, og optraadte saa godt som paa engang i 6 Tilfælde i östre Namdal, hvorpaa den ligesaa pludselig ophörte. Kun 1 reddedes af samtlige 9 Angrebne. — *Exsudativ* Svælgbetændelse fandtes kun i enkelte Tilfælde, hvoraf Ingen döde.

Parotit var meget udbredt i söndre Indherred fra Marts til Juni, i Aarets 4 første Maaneder i Stördalen; Ingen döde og saagodtsom Ingen kom under Lægebehandling.

Lungebetændelser vare temmelig sjeldne undtagen i Beitstad, Sparbo og Stod, hvor af 31 de 14 vare dobbelte, de forekom især Vaaren og Hösten. I nordre Indherreds Distrikt autog dens Udbredning en epidemisk Charakter i Marts og April, dog vare Tilfældene ikke mange.

Rheumatismen og *Endocarditer* vare hyppige i Beitstad, Sparbo og Stod, hvor ogsaa Hjertefeil ere meget almindelige.

Choleriner vare meget sjeldne, uagtet den varme Sommer. 1 Barn anføres som död deraf.

Af *Syphilis* behandledes paa Amtssygehuset i Skogn 60, i Namdalen 3 Tilfælde. Efter Distriktslægerne er den i stadigt Aftagende i alle Distrikter, ligesaa er *Radesyge* sjelden.

Fnat, *Skurv* og lignende er almindelig udbredt, men lidet paaagtet i söndre Indherred, navnlig i Merakers Præstegjeld. Derimod ere Hudsygdomme mindre hyppige i östre Namdals Distrikt paa Grund af Befolkningens större Reen-

lighed baade med Hensyn til Person og Bolig.

Spedalskhed er i Tiltagende, i söndre Indherred ere 2 Nye antegnede, i nordre Indherred 2 Nye, i Alt 18, i vestre Namdal 12 Nye, i Alt 54. 8 anføres som döde i Aarets Löb. Det anføres, at der hos 10 af de Nye ikke var opdaget noget Tilfælde för i deres Familie. Paa Sygehuset i östre Namdal indlagdes 24 Spedalske i 1854, hvoraf 18 for første Gang; paa Sygehuset i Skogn behandledes 7, der alle udskreves i Bedring.

Kjertelsyge og *Spindsot* omtales som temmelig almindelige i söndre Indherred, men som sjeldne i östre Namdal. *Blegsot* omtales ikke. *Cardialgie* er den almindeligste Sygdomsform i vestre Namdal, rimeligviis paa Grund af hyppig Nydelse af feed og saltet Mad; Spegesild spises daglig 2 eller 3 Gange.

Lyskebrok nævnes som hyppige i vestre Namdal, de paadrages gjerne under det tunge Arbejde i Fisketiden.

Veirlig, Topographie og *Levemaade*. I söndre Indherred var Veiret stormende med hyppige og stærke Temperaturomvæxlinger, Vinteren streng med bidende Nordvestvind, Hösten usædvanlig kold og regnfuld, hvorfor Kornet næsten overalt slog feil. I Overhalden (östre Namdals Distrikt) er Climetet en Blanding af Sø- og Landclima, i Distriktets andre Præstegjeld reent Landclima, Typhus er derfor her sjeldnest, undtagen i Höilandets Annex til Grong, hvor i Omegnen af de store Myrer og Söer Typhus næsten er endemisk, ialfald har optraadt i idelige smaae Epidemier i de sidste 7 Aar (Nerdum). Overdreven Brændeviinsdrik forekommer paa Namsos, men især paa Stördalshalsen, hvor da ogsaa Slagsmaal og andre Uordener ere hyppige.

Lægehjælp söges kun i yderste Nöd i söndre Indherred, hvor *Qvaksalveriet* florerer desmere, og tildeels ulovligt Salg af Medicin finder Sted. I östre Namdal benyttes Læge og Jordermoder flittig, saavidt de lange Afstande tillade. Fattigforsörgelsen omtales som god paa de fleste Steder, og egne Fattiglæger ere ansatte i forskjellige Bygder.

Vaccinerede bleve 1661.

Af *medico-legale Forretninger* nævnes 4 Obductioner, deraf 2 af Ihjelfrosne, 1 af död og begravet Foster, 1 Skjönsforretning over en Druknet.

Sindssyge ere ikke sjeldne i Stördalen, især Idioter, 7 behandlede, 1 døde. I Luderøe og Ytterøe er der 19, i østre Namdal 14, i Beitstad, Sparbo og Stod skal der være en Mængde.

Af *chirurgiske Operationer* anføres 1 Amputatio femoris, 1 Amp. cruris, 1 Underbinding af Arteria tibialis antica, foruden mindre Operationer, som Tenotonier, Operationer for Hydrocele, Næsepolyper etc.

Af *obstetriciske Operationer* ere udførte 13 Tangforretninger (3 Børn kom døde til Verden).

Paa *Bars Iseng* Døde opføres 5, døde under 1 Aar i søndre Indherred 49. De *Dödfödtes* Antal var her 29, deriblandt en Hermafrodit, i østre Namdal 23. Af *Omkomne ved Ulykkestilfælde* anføres 4.

Af *Sygehuse* findes 2 Amtssygehuse, 1 i Skogn og 1 i østre Namdal, begge forsynede med *Badeindretninger*, som ellers ikke findes i dette Amt.

Apothek findes paa Levanger og paa Steenkjær, begge fandtes ved Visitationen i god Orden. *Medicinalpersonalet* i Amtet bestaaer af:

1. Søndre Indherreds Distrikt: 5 Læger, 10 Jordemødre, 12 Hjælpevaccinatører.
2. Nordre Indherreds Distrikt: 3 Læger, 6 Jordemødre, 15 Hjælpevaccinatører.
3. Vestre Namdals Distrikt: 1 Læge, 3 Jordemødre (1 nexamineret), 7 Hjælpevaccinatører.
4. Østre Namdals Distrikt: 2 Læger, 4 Jordemødre, 11 Hjælpevaccinatører.

XVIII. Nordlands Amt.

Sundhedstilstanden omtales fra de fleste Distrikter som tilfredsstillende, fra søndre Salten som noget mindre god end de 2 foregaaende Aar, da baade sporadiske og epidemiske Sygdomsformer forekom hyppigere. Den eneste epidemiske Sygdom af nogen Betydning, som omtales, er Typhus, desuden i et Distrikt Kighoste, ellers omtales catarrhalske og rheumatiske Febre fra flere Steder. *Mortaliteten* var i søndre Helgelands Distrikt endnu mindre end i forrige Aar, der døde 283; for nordre Helgeland var Mortaliteten 238, Overskud af Fødte over Døde 255. I søndre Salten var Mortaliteten noget mindre gunstig end det forrige Aar, der døde nemlig 237 eller 38 flere end i 1853. I nordre Salten døde 139 foruden 14 Dödfödte, en Mortali-

tet, der vil svare til 1,3 pCt. af den beregnede Folkemængde. I Vestlofotens Distrikt døde 90, Overskud af Fødte var 123. Fra Vesteraalen er ingen Mortalitet opgiven.

Sygdomsconstitutionen angives for søndre Helgeland som sthenisk i Aarets 4 første Maaneder, i Sommermaanederne gastrisk-biliös, om Hösten som sædvanlig catarrhalsk-rheumatisk. I søndre Salten var den mere adynamisk, af Betændelser forekom kun yderst faa.

Typhus viste sig som en Fortsættelse af forrige Aars Epidemier i alle Distrikter i Aarets første Maaneder, men synes successivt at have ophört paa de fleste Steder, indtil den i April af Fiskere, som paa Hjemveien eller efter Hjemkomsten fra Lofoten bleve syge, igjen förtas om til de forskjellige Distrikter. Her angrebes da som sædvanlig Behoerne af en eller flere Gaarde i deres Hjemsteder; Ureenlighed, Armod og Ligegyldighed hidrage til at opdygne Contagiet, og Sygdommen udbreder sig langsomt fra Gaard til Gaard, saa at den næsten altid kun findes i een ad Gangen; endelig søges Hjælp og ved passende hygiænske Forholdsregler etc. standser Sygdommen i temmelig kort Tid. Dette langsomme Forløb, med ringe Tilbøielighed til at udbrede sig videre og saagodtsom udelukkende ved Smitte fra Mand til Mand, var constant i de fleste Distrikter og et Beviis imod Antagelsen af nogen fremherskende adynamisk Sygdomsconstitution. — I søndre Helgeland begyndte Aaret med adskillige Tilfælde af Typhusepidemien fra forrige Aars Slutning, men eftersom de Angrebne kom sig, standsede Sygdommen. Derimod udbrød den i Marts, April, Juni og December i Præstegjeldene Vefren, Brönö og Alstahoug og angreb efterhaanden i Alt 54, hvoraf 3 døde. I Alstahoug holdt den sig paa en og samme Gaard fra April til October. 15 angrebes, 2 døde. Hos 37 kunde Sygdommen forfølges fra hjemkomne Lofotfiskere, hos 5 fra en i December hjemkommen Sildefisker. — I nordre Helgeland angreb den i Mo, Rödö, Hennæs og Næsne tilsammen 42 fra Januar til Juli, Ingen døde. Ogsaa her kunde Sygdommen med Undtagelse af de i Aarets Begyndelse forekomne Tilfælde forfølges fra hjemkomne Fiskere. — I søndre Salten herskede den fra Begyndelsen af Aaret til Midsommer paa et Sted nær Bodö, hvor Gaardene ligge tæt og lige ved Landeveien, angreb i Alt 22, hvoraf Ingen døde;

sjelden herskede den i mere end et Huus ad Gangen. I Mai angrebes i Folden Præstegjeld 6, hvoraf 1 døde, i September var den i Sörfjorden. I Gildeskaals Præstegjeld herskede den paa 2 Gaarde næsten det hele Aar, 15 angrebes, 2 døde. I Alt vides 43 angrebne og 3 døde. De Fleste vare under 20 Aar. — I nordre Salten var Sygdommen i Januar i Hammerö, hvor den havde hersket epidemisk i Sommeren 1853; i Slutningen af April begyndte den efter Fiskernes Hjemkomst i Stegen og holdt sig der paa flere Gaarde til henad Midtsommer. I Juli og August angrebes atter Flere i Hammerö, men i Aarets sidste 4 Maaneder forekom intet Tilfælde i dette Distrikt. I Alt ere 18 angrebne, Ingen døde. — I Vesteraalen vedvarede forrige Aars Epidemie i Bö Sogn i Januar og Februar. Under selve Lofotfisket indtraf blandt Fiskerne kun faa Tilfælde, men i April udbredte den sig ved Smitte fra Gaard til Gaard i Langöen og varede her til Juli. Af de Angrebne, hvis Antal ikke er opgivet, døde meget Faa. I Octöber dukkede den atter op paa flere Gaarde i Sortland, Vaagen og Hadsel, men ophörte snart. — I Vestlofoten anføres kun 7 at være angrebne, hvoraf Ingen døde.

Sygdommens Charakter var i Regelen mild (6 døde af 164), Formen abdominal, om Sommeren oftere cerebral og da mere ondartet; i 2 Tilfælde var den petechial med farlige Brækninger. Et hensigtsmæssigt Regim, lette Febermidler i Forbindelse med Derivantia viste sig i Regelen tilstrækkelig i Sygdommens første Stadier, senere Tonica.

Barsel-feber herskede i de første 3—4 Maaneder næsten som Epidemie i Alstahang Præstegjeld i söndre Helgeland, saa at faa Barselkoner i den Tid gik fri, 3 døde, 4 helbrededes under Lægebehandling. I samme Distrikt forekom denne Sygdom desuden af og til hele Aaret i Vefsen o. fl. Sogne. I nordre Salten angrebes 4, hvoraf 1 døde.

Af *exanthematiske Febre* omtales *Variceller* fra Oxnæs i Vesteraalen i October. Desuden forekom *Rosen* i temmelig Mængde i Mai og Juni i söndre Helgeland, og samtidigt dermed et usædvanligt Antal *Abscesser* og *Panaritier*. I nordre Salten herskede ogsaa *Rosen* af og til hele Aaret, især mod Slutningen næsten epidemisk.

Kighoste herskede i nordre Helgeland i Mo og Rödö, hvor efter Præsternes Opgivende i Alt 8 ere døde. I söndre Salten var den i Slutningen af 1853 udbredt i Gildeskaals Præstegjeld, vedblev der i de første Maaneder af 1854 og skal have bortrevet 7 Börn. Hvormange der paa disse Steder har været angrebne, kan ikke opgives, da Bonden næsten aldrig søger Hjælp mod Börnesygdomme og desuden Distrikternes Størrelse og den vanskelige Samfærsel lægger Hindringer iveien for at hente Lægen. I nordre Salten herskede en Epidemie i Ofotens Præstegjeld, hvor Distriktslægen paa en Reise fandt 28 Börn syge, medens et Par skulde været bortrevne. Epidemien var forbi i September.

Halsbetændelser omtales fra söndre Helgeland og Vesteraalen som hyppige i Aarets Begyndelse og Slutning; ingen var af exsudativ Beskaffenhed. *Parotit* viste sig paa enkelte Gaarde i nordre Helgeland Vaaren og Hösten.

Influenza var i nordre Helgeland almindelig udbredt lige til November, Epidemien var mild, Ingen døde, uagtet nervöse Symptomer kun undertagelsesviis manglede; i et og samme Huus forefandttes engang 2 Typher, 2 Tilfælde af Influenza og 1 af Parotit. Bronchierne og Tarmkanalen vare de sædvanligst angrebne Organer, sjældnere Tonsillerne. — I nordre Salten gik en Epidemie af catarrhalsk-rheumatisk Feber i Hammerö Sogn; Ingen af de Angrebne døde. — I Vestlofoten forekom catarrhalske og rheumatiske Febre samt Bronchiter sporadisk især om Sommeren.

Lungebetændelser vare temmelig hyppige i nordre Salten, meget sjeldne i söndre Salten.

Rheumatiske Tilfælde, især chroniske, ere meget hyppige i Nordland, omtales navnlig fra söndre Salten og Vesteraalen; paa dette sidste Sted er især *Ischias* meget almindelig.

Af *gastriske Sygdomme* omtales kun Icterus og billöse Diarrhoeer som om Sommeren hyppigt forekommende i söndre Helgelands Distrikt.

Den *veneriske Sygdom* synes at være sjelden. I söndre Helgeland, hvor Sygdommen ikke har viist sig det sidste Aar, behandlede paa Sygehuset 11 for Syphilis, 5 for *Radesyge*, paa Bodö Sygehuus Ingen. I Vesteraalen behandlede 2 for Syphilis, i söndre og nordre Salten forekom intet Tilfælde.

Fnat er i nordre Salten temmelig sjelden; paa en Gaard i Hammerö i dette Distrikt angre-

bes paa engang flere Børn af et ondartet Udslet, hvoraf endog et skulde være død. Sygdommen befandtes at være usædvanlig udviklet. Det omtalte Barn synes at være død af Complication med Anasarca.

Spedalskhed havde i søndre Helgeland angrebet 1, af spedalsk Familie; 6 vare døde. 2 vare opgivne som spedalske, men endnu ikke undersøgte. I nordre Helgeland vare 4 døde i Aarets Löb. I søndre Salten findes nu 18 Spedalske, i Vesterdaalen fremdeles 29, i nordre Salten ere 6 nye opdagede, 3 døde.

Kjertelsyge og *Svindstot* synes at være sjeldne. I Vestlofoten høre dog scrofuløse Sygdomme blandt de almindeligste Tilfælde; i søndre Helgeland forekom flere haardnakkede scrofuløse Affectioner, især af Öinene og Beensystemet.

Blegsot er overalt meget sjelden, uagtet navnlig i søndre Helgeland Menstruationsuordener ere særdeles almindelige.

Cardialgie er meget udbredt, især i Helgeland, søndre Salten og Vestlofoten, ligesaa blandt Fiskerne under Lofotfisket. Den tilskrives af Arntzen den daarlige Føde, navnlig suur og bedærvet Mad, hvoriblandt feed Fiskelever, der — naar den kan erholdes — nydes i stor Mængde.

Veirlig, Topographie og *Levemaade*. Veirliget har navnlig i søndre Helgeland havt umiskjendelig Indflydelse paa Sygdomsconstitutionen. I Begyndelsen af Aaret herskede stræng Kulde med skarpe østlige Vinde og hyppige Betændelsessygdomme, i den usædvanlig hede og tørre Sommer forekom især billøse Sygdomme, i den meget regnfulde Höst Catarrher og Rheumatismen. Climatat overalt haardt, vindingt og ustadigt, Vinterkulden vel ikke ialmindelighed streng, men meget følelig paa Grund af de stadige O. og N. Vinde. Af denne Grund i Forbindelse med den sædvanlige Levevei, Fiskeriet, ere Rheumatismen saare hyppige. Cardialgiernes Hyppighed afhænger som anført af Levemaaden. Brændevin nydes ikke meget, undtagen maaske ved Lofotfisket og omkring Udskjækningsstederne: jo nærmere den Reisende kommer saadanne, des mere Fylderie, Fattigdom og kachektiske Ansigter møder hans Blik. Fra søndre Helgeland anføres, at Næringsmidlerne ere gode og sunde, og om ikke i Overflod, er der heller ingen Mangel. En hyppig Aarsag til Sygelighed er de yderst

trange og slette Boliger, især langs Sökanterne. I Dalströgene langs Fjorden, hvor Bygningstømmer er lettere at erholde, er det vistnok bedre, men ogsaa her kunde med omtrent samme Bekostning sundere og bekvemmere Vaaninger skaffes, men der mangler Sands derfor, og gammel Slendrian træder overalt iveien (Arntzen).

Distriktslæge Sand i nordre Helgeland har paa Gaarden Næsne anstillet en Række *meteorologiske Observationer*, hvis Detailler skulle tilstilles Christiania Observatorium til Afbenyttelse, og hvoraf hidsættes Hovedresultaterne:

Barometerstanden for det hele Aar var i Middel = 335,06 Pariser ", ved Havfladen, reduceret til 0 ° Temp. Middeltemperaturen for Aaret var + 5,01 ° C. Den laveste Temperatur observeredes i Januar: - 16,5 ° C., höieste i Juli: + 28,0 ° C. Hele Aaret havde 155 Dögn nordlige Vinde (deraf NO. i 82 Dage), i 138½ Dage sydlige Vinde (deraf SV. i 79 Dage), i 71½ Dögn Vindstille. Det regnede i 89 Dage, sneede i 78½; i 100½ Dögn var der Taage eller skyet Luft, i 88 Dögn Klarveir.

Fattigsygepleien besörges af Distriktslægerne paa Nordlands Medicinalfonds Bekostning (med Undtagelse af Skydsgodtgjorelsen), idet de Syge enten behandles hjemme eller indlogeres i Nærheden af Lægen eller for alvorligere Tilfælde indlægges paa Sygehusene. Ifølge Amtsformandskabets Beslutning skal fra August 1854 de respective Fattigvæsener bidrage med en Femtedeel af Omkostningerne. Almuen er ikke tilbøielig til at söge Lægehjælp, naar let Adgang kan erholdes. Jordemödrene benyttes sjelden, tildeels af indgroede Fordomme, tildeels paa Grund af det ringe Antal, som er ansat for de vidtstrakte Distrikter; i nordre Salten og Vestlofoten findes saaledes kun resp. 1 Jordemoder. Det hænder derfor som oftest, at hvor Nöden tvinger til at hente Jordemoder eller Læge til Barselkoner, kommer Hjælpen for silde (Klingenberg). I Vesterdaalen benyttes derimod Jordemödrene nu meget, ligesaa i søndre Salten, undtagen i et Par Præstegjeld. — Af Qvaksalvere omtales en i søndre Helgeland den samme som sidste Aar tiltaltes for ulovlig Praxis.

Antallet af *Vaccinerede* er opgivet til 1576. I søndre Salten var dog ingen Opgave indkommen fra Gildeskaals Præstegjeld, og i Stegens Sogn i nordre Salten var ingen Vaccination ud-

fört paa Grund af Postens Vacance. Ogsaa herfra klages over Loven af 9 April 1851, hvorefter Skydsgodtgjørelse for Vaccinatörerne er forandret til en vis Løn for hver med Held Vaccineret. I et Sogn i Vestlofoten var ingen Vaccination skeet paa Grund af Mangel paa god Materie; ellers var Vaccinationen der i god Gang.

Af *medico-legale Forretninger* omtales 5, deraf 2 Obduktioner af Nyfødte, 1 af et forraadnet Liig; 1 Skjønforretning over en Arrestants Sindsforfatning, samt 2 Erklæringer angaaende en Fødsel i Dölgemaal.

Af *Sindssyge* omtales 13, I Salten var ingen Sindssyg tilseet dette Aar.

Af *chirurgiske Operationer* omtales kun faa af Betydning, saasom 1 Exstirpatio fungi alæ ossis ilei, 1 Stæroperation, foruden flere Exarticulationer af forfrosne og læderede Tæer og Fingre, især under Lofotfisket, 1 Radicaloperation for Hydrocele ved Snit, Respositioner for Brok m. m.

Af *obstetriciske Operationer* omtales 8 Tangforretninger, hvorefter 1 af Mödrene er død, 1 et Tilfælde fulgte med Efterbyrden et lidet Foster omgivet af sine Hinder, afdödt i 4de Maaned. Desuden omtales en vanskelig manuel Løsning af Hovedet ved Bækkenendefødsel, ved forraadnet Foster; Konen døde kort efter af Udtømmelse.

Døde paa Barselseng nævnes 23, deraf 2 uforløste (1 med Bækkensneverhed), 4 døde af Puerperalfeber, 1 af Metrorrhagie, de Övrige uden Lægehjælp. *Døde under 1 Aar* 154, nemlig i söndre Helgeland, söndre Salten og nordre Salten. Som *Dödfødte* anføres 41 fra nordre Salten og Vesteraalen.

Omkomne ved Ulykkeshændelser vare i nordre Helgeland 39, deraf 33 paa Söen, i nordre Salten 20, i Vestlofoten 19; ved *Selvord* døde 3 i nordre Helgeland, 3 i nordre Salten, 1 i Vestlofoten.

Af *Sygehuse* findes 3 faste, nemlig 1 paa Skjæggenæs i söndre Helgeland, 1 paa Bodö i söndre Salten og 1 paa Buxnæs i Vestlofoten. Dette sidste blev taget i Brug i April.

Amtet har 1 *Apothek* i Bodö, som ved Visitationen befandtes i god Stand.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaaer af:

1. Söndre Helgelands Distrikt: 1 Læge, 3 Jordemödre, 9 Hjælpevaccinatörer.

2. Nordre Helgelands Distrikt: 1 Læge, 4 Jordemödre, 8 Hjælpevaccinatörer.

3. Söndre Saltens Distrikt: 1 Læge, 4 Jordemödre, 5 Hjælpevaccinatörer.

4. Nordre Saltens Distrikt: 1 Læge, 1 Jordemoder, 5 Hjælpevaccinatörer.

5. Vesteraalens Distrikt: 2 Læger, 3 Jordemödre, 9 Hjælpevaccinatörer.

6. Vestlofotens Distrikt: 1 Læge, 1 Jordemoder, 5 Hjælpevaccinatörer.

XIX. Finmarkens Amt.

Beretningen for dette Amt omfatter ikke Vestfinmarkens Lægedistrikt, da der fra dettes Distriktslæge heller ikke dette Aar er indkommet nogen Indberetning.

Sundhedstilstanden var i det Hele meget god og uagtet i Tromsö Distrikt flere Sygdomstilfælde forekom end forrige Aar, var dette mere at tilskrive den tiltagende Folkemængde, idet Mortaliteten var ringe; der døde her 230, Overskud af Fødte over Døde var 362 (i 1853: 234 og 293). I Senjens Distrikt døde 224, Overskud af Fødte er 298. Af epidemiske Sygdomme forekom kun lidet udbredt Typhus, Kighoste og Parotit.

Sygdomsconstitutionen omtales ikke eller var indifferent, undtagen i Senjen og Kystdistrikterne af Alten, hvor den var adynamisk. Om Sommeren herskede paa flere Steder en gastrisk Constitution.

Typhus forekom i Senjen hele Aaret, fornemmelig dog i Februar (21 Tilfælde), Mai (18), August (19), September (12). I Alt behandlede 100 Tilfælde, hvoraf 2 døde; dog vides 4 at være døde uden Behandling, efter Beskrivelse af denne Sygdom. I Tromsö Distrikt behandlede 39, hvoraf 5 døde; flere Tilfælde forekom ofte i samme Huse; Udbredning til andre Huse ved Smitte blev paaviist i 2 Tilfælde. I Alten-Talkvigs Præstegjeld forekom Sygdommen fra Januar til Juli i alle de ydre Fjorde, derimod ikke i Indlandet. Ialt behandlede 20 Tilfælde, hvoraf 2 døde. I Lyngens Distrikt udbrød den i Maj paa flere Gaarde i Carlsö og Lyngen og ophørte i Slutningen af Juli, viste sig atter midt i November i Skjærvö, Carlsö og Lyngen og vedvarede der til Slutningen af Januar 1855. I Alt anføres her som angrebne 61, hvoraf 21 Börn;

6 Voxne døde. I det hele Amt behandlede 220, deraf døde 15.

Barselseber bortrev en Kone i Senjens Distrikt 3die Dag efter en Tangforretning, men Flere antages at være døde af samme Sygdom, da usædvanlig Mange skulle være døde paa Barselseng. (?)

Af *Udslagsfebre* nævnes kun et Par Tilfælde af *Variceller*, *Skarlagensfeber* og *Roseola æstiva* i Tromsö, hvor ogsaa *Rosen* forekom til forskjellige Tider i Aarets Löb.

Kighoste herskede i Tromsö fra Marts til Juli, angreb 43 Börn, hvoraf 4 bortreves. Ligesaa var den temmelig hyppig paa Vardö i de sidste Maaneder af Aaret.

Strubehoste bortrev 1 Barn i Altens Distrikt; paa Tromsö forekom adskillige Tilfælde af simpel *Laryngitis*, der alle helbrededes. *Halsbetændelser* vare hyppige hele Aaret i Tromsö, og ikke sjelden af *exsudativ* Beskaffenhed. *Parotit* herskede paa Vardö i Slutningen af Aaret, medens der i Vadsö forekom endeel Tilfælde af let overgaaende Testikelhævelse uden forudgaaende Parotidesvulst.

Catarrhalebre og *Bronchiter* vare meget hyppige i Tromsö, hvor Nissen behandlede 97 Bronchiter, deraf i Marts alene 45. Paa Vardö forekom de samme Sygdomme ofte i de sidste 2 Maaneder af Aaret, i Alten om Vaaren og Hösten.

Lungebetændelser vare i det Hele meget sjeldne, i Alt er anført 25 Tilfælde, hvoraf 4 døde (deraf 2 efter Kighoste).

Gastriske Sygdomme nævnes som hyppige i Tromsö og Altens Distrikter i Sommermaanederne, især *Diarrhoeer* og *gastriske Febre*; i August forefaldt 5 *Choleriner* i Tromsö, hvoraf et Barn døde; i samme Maaned behandlede flere blodige *Diarrhoeer*, ligesom nogle udtalte *dysenteriske* Tilfælde viste sig i Kaafjorden. I Alten angrebes 6 Personer af 2 nærboende og i meget usle Kaar levende Familier af *Dysenterie* i October Maaned.

Venerisk Sygdom har ikke forekommet i Senjen. I Tromsö behandlede i Byen og paa Sygehuset 12 Tilfælde af *Syphilis*, 2 af *Radesyge*; *Gonorrhoeer* forekom som sædvanlige hos fremmede Söfolk. I Alten behandlede 9 Tilfælde af *Syphilis*, 1 *Gonorrhoe*. I Vardö ere disse Tilfælde temmelig hyppige.

Fnat omtales fra Lyngens Distrikt, hvor den er i höi Grad udbredt i Carlsö Præategjeld, me-

dens den i Lyngen og Skjærvö paa Grund af de her almindelige Badstuer er forholdsviis sjelden.

Af *Spedalskh d* forekom 2 nye Tilfælde i Senjen. I Tromsö fandtes 14 *Spedalske*, 1 var död. I Alten vare i Alt 4 Tilfælde iagttagne, deraf de 2 døde og 2 endnu ilive. I Lyngen var 1 död af Sygdommen; i Vardö og Omega findes den ikke.

Kjertelsyge og *Svindot* ere ikke ualmindelige i Senjen og Tromsö, ellers i det Hele sjeldne, dog nævnes *Kjertelsyge* som hyppig i Vardö.

Af *Skjörbug* nævnes 1 Tilfælde i Alten, og Flere af den i Vadsö i dette Aar lagte Garnison angrebes rimeligviis som Følge af den uvante Levemaade og Clima, men helbrededes efter at en Forandring i Diæten var indført, navnlig oftere ferskt Kjöd og blödt Bröd istedetfor Biskuitter. (Fleischer).

Af andre Sygdomme kan mærkes *Cardialgie* og *Blegsot*, som i Senjen og Tromsö ere særdeles hyppige. Under Mörketiden er *Sövnlöshed* et hyppigt forekommende Tilfælde, som dog viger for Brugen af Opium eller Valer. zinc., og ialfald ophører, naar Solen igjen begynder at vise sig paa Himlen (Fleischer).

Som et sjelden forekommende Tilfælde kan nævnes en *Tetanus rheumaticus*, hvoraf en Person døde paa Tromsö Sygehuus.

Veirlig, Topographie og *Levemaade*. I Tromsö var Vinteren, især Marts, kold, Sommeren varm og behagelig, Sneen faldt tidlig i November. I Östfinmarken var Veiret om Sommeren godt og stadigt, paa Vardö i sidste Qvartal ualmindeligt stadigt skjönt koldt Veir med sydlige Vinde. Den höieste Kulde var -10° den 24 November ellers var $-4-5^{\circ}$ den sædvanlige Temperatur i November og December. I Alten er Climatet meget forskjelligt: i det indre Höiland hersker stræng Vinterkulde og stadigt Veir, ved Kysterne mildere men stormende Veir.

Levemaaden afhænger af de forskjellige Næringsveje. I alle Kystdistrikter, hvor Fiskevei er den vigtigste og saagodtsom eneste Levevei, boer gjerne Befolkningen sammenpakket i smaae daarlige Huse, hyppigt beliggende paa fugtige og sumpige Steder; Næringen bestaaer alene af Meel-spiser og Fisk, som oftest suur eller halvraadden; paa Grund af Solivet og det ustadige Öclima ere *Rheumatismer* overordentlig almindelige. I Ind-

landet vandre de nomadiske Fjeldfinner om med sine Reenhjorder, hvis Kjød danner deres fornemste Føde. Misbrug af Spirituosa er sjelden i Senjen og i Altens Fjeldsogne, navnlig saagodtsom ophört blandt Finnerne i Koutokeino, i Kystdistriktet derimod hyppig. I Östfinmarken er Almuen i Regelen ikke drikkædlig, dog er Drukenskabslasten i Tiltagende i Vadsö, maaskee paa Grund af Dyrtiden paa mere substantiel Føde. En Art Maadeholdsforening blev stiftet der med den Bestemmelse, at Brændeviin kun maatte nydes opblandet, af hvilken Forening et Medlem senere behandlede for Delirium tremens og hele Sagen, der, ledet med mere Conduite, kunde være bleven af Vigtighed, blev snart Gjenstand for Spot (Fleischer). Blandt Kaafjordens Arbeidere er de hygiæniske Forhold meget gode, Brændeviin en sjelden Drik, derimod forbruges Caffé, Sukker og Smör i betydelig Mængde.

Paa Östfinmarkens allerede forhen af mislygt Fiske og lave Fiskepriser trykkede Almue virkede Krigen sørgeligt ved den afbrudte Tilførsel fra de russiske Havne og fremkaldte yderligere Forarmelse og ofte Mangel paa flere af de vigtigste Livsfornödenheder. Saaledes steg Meel og Gryn omtrent 100 pCt. i Priis, og flere andre Artikler temmelig betydeligt. Betlerie, som för var ukjendt, hörte nu til Dagens Orden i Vadsö, og Drukenskaben var öiensynlig i Tiltagende.

Værkslægen ved Kaafjorden W. Schmidt har som forrige Aar anstillet en fuldstændig Række af meteorologiske lagttagelser for hele Aaret, der vil blive sendt det astronomiske Observatorium til Afbenyttelse.

Bemærkninger om Medicinalvæsenet. I Senjen er en Jordemoder anmeldt for uden Tilladelse at have forladt sin Bestilling inden Opsigelsestiden og tillige sat under Tiltale for at have negtet en Födende sin Hjælp; en anden Jordemoder er sammesteds anmeldt for under Födselen at have forladt 2 Barselkoner, hvoraf den Ene forlöstes kort efter ved Naturens Hjælp, den Anden derimod döle uforløst (Tværlæie med fremfalden Arm — forgjeves Vendingsforsög. Lægen, som var budsendt, ankom ikke för 6 Timer efter Konens Död). — Lægehjælp benyttes som oftest gjerne, Jordemoderhjælp söges ogsaa hyppigt af Befolkningen i de Præstegjeld, hvor Jordemoder haves, men i flere Præstegjeld findes

ingen saadan, saaledes i Tromsö Distrikt ingen, undtagen i og om Tromsö, i Alten ingen, i Karasjok og Koutokeino ingen, uagtet disse 2 Præstegjeld besidde en ikke ubetydelig fast Befolkning, som har yttret levende Önske om denne Sags Fremme. I Carlsö i Lyngens Distrikt benyttes Jordemoder saagodtsom ald-ig, i Lyngens Præstegjeld derimod hyppig, i Kaafjorden i Regelen ved hver Födseel.

Antallet af *Vaccinerede* er opgivet til 1332, men fra 2 Sogn var ingen Anmeldelse indkommet til Lægerne. I Altens Distrikt drives Vaccinationen nu med Iver og Fremgang, uagtet de locale Forholde. Forhen var den meget forsömt især i Fjeldsognene, saa at de Fleste, der nu fremstille sig til Confirmation, befindes uvaccinerede; Antallet for Koutokeino er derfor forholdsvis stort (108).

Af *medico-legale Forretninger* angives 4 at være udförte, deraf 2 Obductioner af Nyfödde, 1 af et ihjellagt Barn, 1 Betænkning om Behandlingen af en Barselkone.

7 *Sindssyge* opgives at være behandlede i Senjen og Tromsö Distrikter.

Blandt *chirurgiske Operationer* nævnes 1 Amputatio cruris, foruden adskilligé Exstirpationer af Svulster, Polyper Hydroceleoperationer, Exarticulationer af forfrosne Fingre og Tær.

Af *obstetriciske Forretninger* ere udförte 4 Tangforretninger, i et Tilfælde döde Konen af Peritonæit, i et andet var Barnet dödfödt. I et femte Tilfælde var den anlagte Tang gaet istykker, og Konen döde uforløst af Gangræn i Kjönsdelene og Collaps, forinden et andet Instrument kunde hentes.

Som *Döde paa Barselseng* opgives 27, deraf 4 uforlöste, 1 af Peritonæit, 1 af Blödning efter Födselen. 54 *Börn under 1 Aar* opgives at være döde i Lyngens Distrikt. Antallet af *Dödfödde* var i Senjen 30, Tromsö 22, Alten 8, Lyngen 18.

Ved *Ulykkeshændelser* omkom 63, deraf nævnes 55 druknede.

Amtet har et *Sygehuus* for Senjen og Tromsö Fogderie i Tromsö By, 1 er under Bygning i Altens Distrikt, 1 færdigt men endnu ikke indredet i Vadsö, og 1 i Vardö, oprettet i Begyndelsen af 1854, som toges i Brug under Fiske-tiden. Sygehuset i Tromsö traadte i Virksomhed 24de Mai. Indtil Aarets Udgang indlæzdes 24 Mdk., 20 Qvk., udgik som helbredede 12 Mdk.,

7 Qvk., i Bedring 3 Mdk., 2 Qvk., uhelbredede 2 Qvk., døde 4 Mdk. (Mortalitet 1 : 11). Ved Aarets Udgang laae 5 Mdk., 9 Qvk. tilbage. Det samlede Antal Forpleiningsdage var 1492, for hver Syg 33,9 Dag. Udgifter til Medicamenter for hver Syg i det Hele var 1 Spd. 41,1 Sk., og for hver Syg i Døgnet 4,9 Skilling.

I *Apothek* findes paa Tromsö, der ved Visitationen befandtes i forsvarlig Orden. Paa Hammerfest findes ogsaa 1 *Apothek*. Af *Badeindretninger* findes paa Tromsö en ny, men som ikke benyttes stort, og paa Vardöhuus en gammel höist forfalden til Brug for de Militære.

Medicinalpersonalet i Amtet bestaaer af:

1. Senjens Distrikt: 1 Læge, 3 Jordemödre, 6 Hjelpevaccinatörer.
2. Tromsö Distrikt: 2 Læger, 3 Jordemödre, 6 Hjelpevaccinatörer.
3. Lyngens Distrikt: 1 Læge, 2 Jordemödre, 3 Hjelpevaccinatörer.
4. Altens Distrikt: 2 Læger, 3 Jordemödre, 7 Hjelpevaccinatörer.
5. Vestfinmarkens Distrikt: 1 Læge; Jordemödrers og Hjelpevaccinatörers Antal ei opgivet.
6. Östfinmarkens Distrikt: 2 Læger, 2 Hjelpevaccinatörer; Antal af Jordemödre ei opgivet.

Fortegnelse

over de i Norges civile Sygehuse behandlede Syge i Aaret 1854.

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Udgaede.									Døde.			Tilbageiggende.			Mortalitetsforhold.	Det samlede Antal Forplejningsdage.	Forplejningsdage for hver Syg.	Udgift til Medicamenter.			
										Helbredede.			I Bedring.			Uhelbredede.												Spd.	Skill.		
	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.			For hver Syg i det Hele.	For hver Syg i Døgnnet.
Rigshospitalets medicinske Afdeling	39	31	70	601	337	938	640	368	1008	463	246	709	49	28	77	32	16	48	59	44	103	38	33	71	1 : 9,1	30313	32,3	1	73,9	6,0	
Rigshospitalets chirurgiske Afdeling	33	11	44	360	152	512	393	163	556	274	95	369	39	27	66	20	11	31	16	8	24	44	22	66	1 : 20,4	22431	45,8	1	93,4	4,6	
Rigshospitalets Hudsyge-Afdeling	27	44	71	282	240	522	309	284	593	237	243	500	9	3	12	2	1	3	=	4	4	41	33	74	1 : 129,7	30141	58,0	1	101,9	3,8	
Hele Rigshospitalet	99	86	185	1243	729	1972	1342	815	2157	994	584	1578	97	58	155	54	28	82	75	56	131	123	88	211	1 : 14,9	82885	42,6	3	86,2	4,8	
Smaalchenes Amts Sygehuus	11	7	18	43	43	86	54	50	104	36	30	66	2	2	4	=	=	=	3	1	4	13	17	30	1 : 18,5	9804	122	3	41,4	3,2	
Hedemarkens — — — — — (paa Toten)	3	9	12	15	27	42	18	36	54	12	22	34	=	=	=	=	=	=	=	=	=	6	14	20	0 : 34	4252	122	4*)	=	=	
Christians — — — — —	9	20	29	17	30	47	26	50	76	20	33	53	=	2	2	=	=	=	1	2	3	5	13	18	1 : 19,3	8191	141,2	8	16,5	6,9	
Buskeruds — — — — —	8	1	9	52	29	81	60	30	90	42	22	64	6	=	6	=	=	1	1	7	=	7	5	7	12	1 : 11,1	3537	45,3	2	74,3	6,9
Jarlsberg og Laurvigs Amts Sygehuus	12	7	19	23	25	48	35	32	67	25	30	55	=	=	=	=	=	=	1	1	1	1	9	10	1 : 57	4707	82,6	2	25,8	3,02	
Bratsbergs Amts Sygehuus	24	26	50	73	62	135	97	88	185	47	38	85	10	5	15	5	6	11	5	4	9	25	32	57	1 : 14,2	16062	125,5	3	90	3,6	
Nedenæs og Robydelagets Amts Sygehuus	8	3	11	55	24	79	63	27	90	49	23	72	4	=	4	1	=	1	6	=	6	5	2	7	1 : 13,8	3148	37,9	1	56,3	4,6	
Christiansands almindelige Sygehuus	9	2	11	58	37	95	67	39	106	54	31	85	=	=	=	=	=	=	5	5	10	8	3	11	1 : 9,5	3710	39,0	=	=	=	
Lister og Mandals Amts Sygehuus	8	11	19	16	15	31	24	26	50	17	16	33	1	=	1	=	=	=	2	1	3	4	9	13	1 : 12,3	4710	127,3	6	22,3	6,2**)	
Stavanger Byes Sygehuus	7	5	12	59	37	96	66	42	108	52	31	83	3	2	5	2	3	5	6	1	7	3	5	8	1 : 14,3	4715	47,15	1	93,4	4,5	
Stavanger Amts Sygehuus	5	6	11	30	34	64	35	40	75	23	25	48	3	3	6	=	1	1	2	1	3	7	10	17	1 : 19,3	14392	248,1	1	97,1	0,87	
Bergens Byes civile Sygehuus	28	18	46	266	166	432	294	184	478	229	151	380	7	1	8	9	4	13	18	7	25	31	21	52	1 : 17	20580	48,3	1	16,2	2,8	
Reknæs Cuur- og Pleieanstalt	27	49	76	17	15	32	44	64	108	10	13	23	=	1	1	2	2	4	5	8	13	25	42	67	1 : 3,15	25850	630,5	=	=	=	
Trondhjems kommunale Sygehuus	44	27	71	184	132	316	228	159	387	164	118	282	12	5	17	6	5	11	13	5	18	33	26	59	1 : 18,2	25024	76,3	=	=	=	
Nordre Troudhjems Amts Sygehuus i Skogn	15	19	34	96	88	184	111	107	218	65	64	129	24	19	43	2	3	5	5	9	14	15	12	27	1 : 13,6	13656	71,5	2	45	3,99	
— — — — — i Namdalen	4	5	9	44	23	67	48	28	76	14	14	28	11	8	19	=	1	1	8	2	10	14	4	18	1 : 5,8	7265	125,2	=	=	=	
Helgelands Fogderies Sygehuus	5	3	8	32	21	53	37	24	61	27	15	42	4	6	10	=	2	2	=	=	6	1	7	0	54	3528	63,4	3	64,6	6,7	
Bodø Sygehuus	10	4	14	36	27	63	46	31	77	17	13	30	4	4	8	5	3	8	8	2	10	12	9	21	1 : 5,6	5202	92,9	=	=	=	

*) Medicamentudgifterne for Hedemarkens Amts Sygehuus er anført kun for de sammesteds behandlede veneriske Syge.

***) Regnskabet ved Lister og Mandals Amts Sygehuus føres fra 1ste Mai til 30te April. Udgifterne til Medicin ere derfor her beregnede for Aaret fra 1ste Mai 1853 til 30te April 1854.

Fortegnelse

over de i Norges Sindssygeasyler behandlede Syge i Aaret 1854.

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Udgaade.									Døde.			Tilbageiggende.			Mortalitetsforhold.	Det samlede Antal Forplejningsdage.	Forplejningsdage for hver Syg.	Samlede Udgifter for hver Syg i Døgnet. skill.	Udgifter til Medicin for hver Syg i Døgnet. skill.
										Helbredede.			I Bedring.			Uhelbredede.													
	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.	Md.	Qv.	Tils.					
Christiania Sindssygeasyl	34	28	62	12	20	32	46	48	94	6	6	12	2	3	5	3	5	8	4	5	9	30	30	60	1:3,77	21388	629,06	31,9	1,09
Oslo ———	=	30	30	=	8	8	=	38	38	=	3	3	=	1	1	=	4	4	=	2	2	=	29	29	1:4,5	10941	1215,6	38,9	1,2
Christiansands ———	6	11	17	9	1	10	15	12	27	4	1	5	4	=	4	=	=	=	=	=	=	7	11	18	0:9	6099	677,6	26,7	0,36
Stavangers ———	3	1	4	2	2	4	5	3	8	3	1	4	=	1	1	=	=	=	=	=	=	2	1	3	0:5	1108	221,6		
Bergens ———	28	26	54	14	17	31	42	43	85	6	6	12	5	=	5	7	10	17	3	4	7	21	23	44	1:5,8	17577	428,7	36,2	0,33
Trondhjems ———	22	23	45	11	8	19	33	31	64	4	7	11	2	=	2	=	=	=	=	=	=	27	24	51	0:13	16799	1292,2	31,1	0,47
For samtlige 6 Asylers Vedkommende bliver Mortalitetforholdet																						1:6,1.							

NB. Ved Beregningen af Mortalitetforholdet er her, ligesom paa Listen over de civile Sygehuse, Antallet af de ved Aarets Udgang tilbageiggende Syge fratrukket Summen af samtlige i Aaret behandlede, hvorefter den udkomne Rest er divideret med de i Aarets Løb døde. Paa samme Maade er Antallet af Forplejningsdage for hver Syg beregnet, ligesom ogsaa Udgifterne ved Behandlingen.

